

LJUBLJANSKI ZVON

1929
LETNIK · XLIX
5

Vsebina zvezka za mesec maj:

1. † Srečko Kosovel: Balada o Francetu Kotlarju	257
2. France Kozar: Rudarska vojska	257
3. Vinko Košak: Naš čas	258
4. Anton Podbevšek: Rihardu Jakopiču	259
5. Jože Pahor: Serenissima. (Dalje prihodnjič.)	265
6. Ferdo Kozak: Pariz. (Dalje prihodnjič.)	279
7. Fran Eller: Nikodem	285
8. St. Leben: Pregled sodobne književnosti v Španiji. (Konec prihodnjič.)	286
9. Josip Vidmar: Ivana Cankarja pisateljski početki	296
10. Anton Ocvirk: Pogovori s samim seboj	307
11. Književna poročila	310
France Bevč: Znamenja na nebu (Josip Vidmar). — Anton Boštele: Pesmi (Anton Ocvirk). — S. Ristić i Jov. Kangrga: Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika (M. Rupel). — A. Budal: Antologia slovena (A. Debeljak). — Svetislav Petrović: U pozorištu (B. Borko).	
12. Glose	314
Knjižni program Vodnikove družbe (St. Leben). — Prešernov svetovni nazor (J. V.). — O kriterijih in kritičnih metodah (Josip Vidmar). — Nekaj pojasnil k oceni Lancis Saturae (A. S.).	
13. Kronika	319
Mariborska drama (M. Šnuderl).	
14. Umetniška priloga: Fran Tratnik: Delo.	

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta 60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiral najkeseje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Ure ju je FRAN ALBRECHT.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.

Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (predstavnik Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

BALADA O FRANCETU KOTLARJU

ROHR THANZBAND — †SREČKO KOSOVEL

Da moral bo na šafot on, Kotlar,
Kotlar, velíki revolucijonar —
nikar, nikar!

O, do nebes plamtí ta požar,
na grmadi zažgan da bo France Kotlar?
Nikar, nikar!

Že zadruga poka in plaka zvon,
že solnce se niža v rdeči zaton —
nikar, nikar!

O, že na grmadi gorí mu telo
in bela pobožnost odhaja v nebo —
to je France Kotlar...

RUDARSKA VOJSKA

FRANCE KOZAR

(Odlomek)

Pod zemljó, pod zemljó v osrčju prepadov,
mi vojska rudarjev gremo v boj smrtonosni
s krampi, sekirami, motikami.

Topovi so nam vrtalne mašine. In dinamit.

Gremo. Z bridko radostjo v srcu:

daj nam Ti, solnce, da te še vidimo,

daj nam še enkrat,

zbesneli takt ubijajočih osmih ur,

da se vrnemo domov k svojim dragim

med prijazne bele, strahotno zevajoče stene.

Gremo: čete, bataljoni črne vojske —

s težkim in trdim korakom na boj.
In naskakujemo sklade orjaške —
in iz zasede s topovi — vrtnimi stroji napadamo,
sekamo, bijemo. Brez žarometov slepečih raket
in brez božjega solnca. Vsenaokoli
so težki, črno zlepljeni oblaki dima,
ki žgó in dušé nas s strupenimi plini.
Bijemo se na življenje in smrt. In vsi smo brez plinskih mask.
Pa se zgodi, da nas prično iz zasede napadati
kakor podzemeljski avijoni strahote vzbujajoči praelementi...
To je katastrofa, zemljetres, ulom skladov orjaških.
To je, o vi pod solncem prebivajoči,
hropeči vzdih grudi matere zemlje.

A žgoča žalost in smrtni kriki nam srce
do krvi sunkoma zgrabijo.
In žrtve padajo v črne grobove,
v podzemeljske rove.
Vnemó se plini vžigalni...
Pa se zgodi: mandeljci, črni rudarski hudiči,
napovedo nam svoj boj, svoj neslišni zavratni napad.
Padajo žrtve, padajo, povsod — v tesnih, stokajočih hodnikih na
na umiku, na lestvah skozi šahte bežeči, povsod, [begu,
Koder je njihov divji umik, tje vodi jih pot.
A tudi, če bije se boj še tak strašan
s sovražnimi praelementi,
mi se ne vdamo, ne klonimo in ne pobegnemo.
Brez mask, z motikami, s krampi mi odkopavamo
svoje padle žrtve, vzdržujoč borečo se fronto,
ker duše bodrí nam in kruto razvnema poziv:
umik — to je smrt, le kdor se bori in upira, je živ...

N A Š Č A S

V I N K O K O Š A K

Moj bog, le kakšni smo vsi:
v trudne obraze si gledamo,
dolgo v noč posedamo
in govorimo, govorimo si v obraz.

Ali je res tako leden naš čas,
da nimamo dobre besede za trudno srce,
ali je res tako leden naš čas?

Morda pa smo trudni vsi,
ti in jaz,
prijatelj in neznanec mimo mene hiteč neznanokam
in je vse zaman.

RIHARDU JAKOPIČU

ANTON PODBEVŠEK

Jakopič se je rodil v ljubljanskem predmestju Krakovu. V stiku z naravo so se mu zgodaj začele odpirati oči. K njegovemu naglemu duševnemu razvoju so mnogo pripomogli naslednji dogodki. Ko mu je bilo okoli 4 leta, mu je izdihnil najboljši prijatelj pri igrah. V starosti 9 let mu je umrl najstarejši brat, ki ga je uvajal v skrivnosti vsakdanjega življenja. Naslednje leto mu je umrla 89letna babica; ta mu je pripovedovala pripovedke in vnela njegovo že itak bujno domišljijo.

Doma so imeli konje: jahal je na njih v Gradaščico in potem nazaj. Od časa do časa ga je prijelo, da se je umaknil iz družbe. Dan ali dva je moral ostati čisto sam. Oče je imel na Mirju kot trgovec z deželnimi pridelki obsežna skladišča. Mali Rihard je iztaknil nekje belo kredo in vsa vrata poslikal z njo. Ko je našel modro in rdečo kredo, s katerima je oče označeval sode, je istako poslikal, kar mu je prišlo pod roke. Slikal je prizore, kakor izpuščanje papirnatih zmajev, bitke na Mirju, kopanje v Gradaščici, drsanje na Kernu itd., a za ozadje je ljubil Krim.

Bil je tudi nadarjen za godbo. Večkrat se je odpravil pod streho, kjer si je napravil «zvonove» iz železnih obročev od koles parizarjev, in zvonil z njimi. Kakor zatrjuje, se je dalo prav ubrano zvoniti. Sviral je na piščalko, ki si jo je sam izgotovil, na flavto in na citre. Te je hotel preurediti; proučeval je razne možnosti, da bi jih izpopolnil. Končno je spoznal, da nastaja iz njegovih načrtov klavir; opustil jih je. Nameraval se je oprijeti študija klavirja, ki ga je igrala njegova kesnejša žena. Slikarsko izživljanje pa mu ni dopustilo, da bi se mu mogel posvetiti. Zato je gojil petje: pel je Beethovna, Mendelssohna, Schuberta, Schumannna, Löweja, ki mu je bil posebno pri srcu, in druge. S petjem se je ukvarjal že od mladih let do zadnjega časa.

V 10. letu je stopil na realko. V ljudsko šolo je zahajal zelo rad, ker je imel učitelja, ki je ljubil svoje učence in ti njega. Tu pa je začel spoznavati nepremostljiv prepad med učenci in profesorji. Pričel se je odtujevati šoli, obenem pa je postal tudi

zaprt vase. Od takrat mu je ostalo, da ne more intimno iz sebe, razen v umetnosti.

Ko mu je bilo 14 let, ga je začel poučevati preprost, star slikar v slikarstvu. Kaj kmalu je uvidel, da ne bo ničesar pridobil od njega.

V peti šoli je padel. Tedaj se je kot 15leten mladenič seznanil s svojo sedanjo ženo, ki se ji ima zahvaliti, da je vzdržal, sprt s samim seboj in s svetom.

V šesti šoli je zopet padel. Ker ga je vleklo z nepremagljivo silo k slikarstvu, je sklenil, da odide na Dunaj, kjer je upal dobiti podlago za svoje nadaljnje udejstvovanje. Doma so mu svetovali, naj se posveti trgovini, o čemer pa ni maral ničesar slišati.

Na Dunaju je v velemestnem življenju z grozo občutil, kako drvi svet v propast. Kar je ob tem preživljal, je tako vplivalo nanj, da ga je prijela božjast, ki ga je imela v svojih krempljih dolgih 18 let. Ko je spoznal, da mu Akademija ne nudi, kar je pričakoval, se je bavil predvsem s teorijo slikarstva. Ker so se množili božjastni napadi, je moral priti brat ponj in ga prepeljati domov.

Doma je ugotovil zdravnik epilepsijo in izjavil, da je ozdravljenje možno le pri močnih osebnostih. Prihodnje leto, ko se je zdelo, da so najhujši napadi že pri kraju, se je Jakopič znova odpravil na Dunaj. Poslušal je zgodovino likovne umetnosti, perspektivo, anatomijo, nauk o barvah, barvno kemijo, nauk o slogu in je iz večine teh predmetov napravil izpite z uspehom.

Mimo svojega študija je imel še toliko časa, da je obiskoval koncerte in gledališča, posečal muzej in razstave ter se seznanjal z dunajskimi znamenitostmi. Ko je zvedel za novo življenje, ki se je pričelo v Monakovem, je sklenil, da zapusti Dunaj. Monakovo je v nasprotju s cesarsko prestolico vplivalo zelo pomirjujoče nanj. Vesel in Ažbe sta živela tam do njegovega prihoda že kaka štiri leta. Ko je došel tja Jakopič, je skupaj z več tovariši pomagal Ažbetu, ustanoviti njegovo šolo, kamor je kmalu zahajalo do 60 učencev. Ažbetova šola je bila vsem Slovencem v Monakovem v veliko moralno oporo.

Na Ažbetu je Jakopič lahko opazoval, kaj se utegne zgoditi s človekom brez močne notranje vsebine, ki bi ga držala pokonci. Ažbe, ki je živel do ustanovitve svoje šole nad vse siromašno, je brez dvoma mnogo obetal. Živeč pozneje brez gmotnih skrbi, se je skušal razmahniti v vnanjem življenju. Prav to pa je postalo v umetniškem oziru katastrofalno zanj. V obupu se je zapil in je umrl v najlepši moški dobi, star komaj 44 let.

Notranje dozorel se je vrnil Jakopič v domovino. Na vseh področjih umetnosti se je pripravljalo takrat nekaj novega. Viden izraz je dobilo to gibanje v skupni organizaciji slikarjev, literatov in glasbenikov. Ko so priredili slikarji leta 1900. v Mestnem domu slikarsko razstavo, je bil to narodni dogodek, ki so ga slavili s slavnostnim banketom in svečano akademijo.

Leta 1902. se je vršila v Narodnem domu II. slikarska razstava, na kateri so razstavili svoje slike le najbolj izraziti umetniki. Razstava se je vršila brez onega vnanjega blišča kakor leta 1900. Nova prizadevanja razstavljalcev pa zaostali slovenski javnosti seveda niso bila po godu. Dala jim je razumeti, naj zapuste domovino in naj se nikdar več ne vrnejo, če nameravajo naprej delovati v započetem zmislu.

Jakopič je uvidel, da je potrebno slovenskim slikarjem priznanje tujine. Z nekaterimi bližnjimi tovariši je sklenil, da prirede v doglednem času razstavo na Dunaju. Dogovorili so se z Mietkejem, kjer so leta 1904. razstavili svoje slike in obenem ustanovili klub «Sava». Ob tej priliki so se obrnili na prosvetnega ministra Hartla in ga povabili, naj si ogleda njihovo razstavo. «Prijatelji» iz Ljubljane so jo hoteli za vsako ceno preprečiti, vendar se jim namera ni posrečila. Razstava je dosegla popoln uspeh.

Po dunajski razstavi so se udeležili «Savani» leta 1904. I. jugoslovanske razstave v Beogradu. Tudi tu so bili deležni istega priznanja kakor na Dunaju. Dve leti pozneje so se udeležili II. jugoslovanske razstave, potem pa zaporedoma razstav v Krakovu, Varšavi, Londonu, Rimu, Trstu in Zagrebu. Posamezniki so tudi posebej še razstavljali. Jakopič, Grohar in Jama so med tem razstavili še dvakrat v secesiji na Dunaju. Leta 1911. so se udeležili «Savani» III. jugoslovanske razstave v Beogradu.

Ko je dopotoval Jakopič iz Monakovega v domovino, kjer je sklenil pričeti s sistematičnim delom, ki ga je, kakor vidimo danes, tudi vršil, mu je umrla mati. Njena smrt ga je tako pretresla, da se je nezavesten zgrudil. Par let kasneje mu je umrl še oče.

Leta 1902. se je Jakopič naselil v Škofji Loki, kjer je živela njegova zaročenka gospodična Czerny pri starših. Zaročen 18 let se je poročil z njo leta 1904. Bolezen se mu je začela te čase kakor po čudežu nekoliko boljšati. Zadnjikrat, a zato tem siloviteje, ga je napadlo leta 1906., ko je pripeljal svojo ženo v brezupnem stanju v ljubljansko bolnico.

Leta 1907. je ustanovil Jakopič s Sternenom umetniško šolo, ki jo je vodil leto kasneje po Sternenovem odstopu sam do leta 1914. Leta 1908. je sezidal iz svojih prihrankov paviljon v Tivoliju.

namenjen za slikarske razstave. Že namera, postaviti paviljon, je naletela na velike, skoraj nepremostljive ovire. A Jakopič ni odnehal, dokler ni uresničil svojega načrta. Prihodnje leto je že otvoril v paviljonu prvo razstavo. Za njo so se vršile v njem leto za letom nove razstave. Do leta 1924., ko je bil primoran, da proda paviljon, jih je bilo 25.

Višek svojega organizatoričnega delovanja si je postavil Jakopič, da se je na njegovo pobudo ustanovila Narodna galerija, nekakšna vrhovna ustanova naše oblikujoče umetnosti.

O vsem navedenem bi bilo umestno obširneje spregovoriti, vendar upam, da bodo že ti pomanjkljivi obrisi Jakopičevega vnanjega življenja zadostovali za boljše razumevanje njegove osebnosti. Da je Jakopič izredna osebnost, se da soditi že iz njegove zunanosti. Ni čuda, da je napravil iz njega kipar Dolinar svojega Mojzesa, stopajočega s Sinaja z božjimi ukazi. Mojster Jakopič je eden onih človeških pojavov, katerih vnanjost sama dovolj točno označuje njihovega duha, ne da bi se morali seznaniti še z njihovimi deli.

Jakopiču je umetnost izražanje božje misli v človeštvu.

Vprašan nekoč, zakaj je slikar, je Jakopič odgovoril:

— Vsa naša zemlja, zlasti ljubljanska okolica, mora roditi slikarja, ker ni monumentalna. Ozračje v Ljubljani je megleno, atmosfera se neprestano spreminja v zgoščenosti in svetlobi in zato tudi v barvah.

Jakopič in narava sta eno in isto. Ona mu je bila že od nekaj najsvetejša.

— Zjutraj sem se zbudil, je pripovedoval, in pogledal skozi okno — vse je bilo srebrno: to je bilo jutro. Vse, kar sprejemam skozi oči, moram potemtakem tako predočiti, da bo gledalca prevzelo, kakor je mene to jutro. Moral sem proučevati, zakaj je jutro tako, da ve vsakdo, da je jutro, tako tudi solnce, mrak in noč. Kajti spoznal sem, da obstoje nekake svetlobne zakonitosti, ki povzročajo razliko med jutrom in večerom. Danes smem reči, da sem jih rešil in si pridobil vsa tista sredstva, s katerimi se lahko izražam kot umetnik.

Če gledam na svoje umetniško stremljenje, vidim, da se je brez vsakih posebnih stranskih skokov razvijalo in stopnjevalo v premi črti.

V slikah ljubim valovite, močno razgibane linije. Barve se pri meni gibljejo; linija in barva gresta vzporedno. Ko se lotim dela, vzamem barve in čopič ter začnem delati z enostavnimi barvami, v velikih gibih, če sem razpoložen, in občutim, če sedaj pomislim nazaj, da bi se lahko gibal v zraku. Ko mine ta prva stopnja,

začnem barve drobiti v manjše kose in jih polagati v kratkih ploskvah, toda vedno po vsem platnu, ne da bi se držal ene točke. Čim intenzivneje se to delo vrši, tem bolj čutim, kako čedalje globlje prodiram v prostor.

Umetnina je končana, če izpolni vse pogoje, ki si jih je stavil umetnik. Če jih ni, mu ne da miru, dokler jih ne izpolni. Če ne že morda v istem delu, pa vsaj v naslednjem.

Vojna je Jakopiča v ustvarjanju precej ovirala. Kolikor je slikal, je slikal le idile in pokrajine. Vojni je obrnil hrbet. Zavedal se je, da ne gre za boj med poedinimi narodi, temveč za boj med duhom in materijo.

Jakopič je kljub svojim 60 letom eden najmlajših izmed mladih. Vsak pokret mladih pozdravlja in se ga veseli. Zaradi tega je moral že neštetokrat poslušati očitke svojih tovarišev.

— Ta razstava ti bo vrat zavila! so govorili leta 1920., ko so razstavili v njegovem paviljonu brata Kralja, Jakac, Mušič in Skalicki.

— Jakopič je spet znorel! so govorili drugi.

— Vtis imam, da se je začelo nekaj novega, da utegne iz teh ljudi še nekaj nastati, jim je dopovedoval.

Jakopič je mož, ki je v nasprotju s svojimi vrstniki dan za dnem v neposrednem stiku z mladimi in starimi, s slikarji, literati in glasbeniki. Vsak se počuti nekako oživiljenega, ko govori z njim; govori pa počasi, mirno in tehtno. Živo nasprotje je vseh onih, ki ga obkrožujejo in si drug drugemu jemljejo besedo, preden jo dokončajo. Čutiš, da je on naša osrednja postava in da ga pri nas ni nad njega.

Zadnjič smo se menili o poklicih.

— Dva poklica sta, je dejal. Pravi, «skriti» poklic in poklic, s katerim si služimo kruh. Božji in beraški.

Gre za to, da nenehoma služimo božjemu.

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

9.

(Nadaljevanje.)

Bila je nedelja, in pred ladjo «Crocio» je obstal čoln z Nevo in Anito ter z njunima spremljevalcema.

Častniki so sedeli pravkar pri obedu, ko je straža nanzanila Golji, da želijo govoriti z njim. Skočil je pokonci, ko sta mu že prihajala naproti Anita in njen prijatelj. Prišla sta ga vabit v kopališče.

«Morate z nami!» je ščebetalo razposajeno dekle. «Morate z nami že kot najboljši plavač, pa tudi zato, ker ste nas včeraj zapustili kar brez slovesa!»

Dekle ni utegnilo povedati vseh svojih misli, zakaj Golja jo takoj prekine: «Prav za prav sem bil odslovljen, ako dobro premislim! Kdor pa je odslovljen —»

«Odslovljen do večera, prosim!» zavrača Anita.

«Kdor pa je odslovljen,» nadaljuje Golja, «ima lahko enak ponos kot oni, ki ga je odslovil!»

«Marsikdo bi si želel take odslovitve!» pravi Anita ter se pomenljivo smehlja. «Marsikateri lepi mož, lepši od vas, bi zastavil svojo glavo za tako vabilo!»

Marsikdo se ne bi nikdar upognil na tako vabilo!» odbije Golja trdo in resno.

«Ali se to pravi, da tudi danes ne greste z nami?» pravi gospodična in zmrši obrvi.

Golja pomišlja trenutek.

«Odločite se! Mislim, da je odločitev lahka!»

«Grem,» pravi Golja; «pojdem! Prosim, počakajte me v čolnu!»

«Ne gre?» vprašuje spodaj nestrpno Mocenigova. «Je odklonil vabilo?»

Aniti ni bilo treba odgovarjati. Golja je že vrh stopnišča in se spretno spušča navzdol. Sam si še ni na jasnem, kaj naj pomeni ta pot. Nekaj mu pravi, da je popolnoma odveč.

«V katero kopališče se peljemo?» pravi Golja, noseč s seboj dvoje vesel.

«V 'Libertas', to se razume!» odgovori Anita. «Ali ni to najboljše?»

«Najbolj oddaljeno!»

«Ni naše vse popoldne?» ga zavrne Mocenigova in čoln zdrsi po vodi.

Kopališče «Libertas» se je skrivalo v toplem zalivu, kake pol ure od Zadra. Pod griči, obraščenimi z gostim grmovjem, se je širila zelena livada, ki je proti morju prešla v položno, peščeno obrežje. Vstric morja so se vrstile pritlikave oljke in metale tu in tam redko senco naokrog, med oljke pa so bili posejani šotori. V njih so se skrivali oni, ki so se bali prežarkega solnca.

Ob nevelikem lesenem pomolu je družba pristala. Izročila je čoln v varstvo in odšla v kopališče. Prav za prav je bilo kopališče ves zaliv, povsod se je moglo ležati na solncu, zakaj morje je bilo plitvo, a povsod primerno za plavače, brez skal in brez nevarnih zajed.

«Žejna sem», pravi Anita. «Pojdimo v gostilno!»

Golja nekaj ugovarja, a Neva odloči: «Mimogrede se ustavimo v gostilni. Koj na to pa k morju!»

V veliki zračni lopi, pod leseno, široko streho, slonečo na visokih slopih, je bila točilnica, oskrbljena z jedjo in pijačo. Pred lopo in dalje okrog je mrgolelo golih ljudi, ogrnjenih kvečjemu za silo, večinoma mladih in lepih. Bile so to vojaške postave beneških častnikov, bile so stasite Zadrčanke, pomešane z nežnimi telesi Benečank in s kurtizanami ljudovlade, ki jih je pognal semkaj nenadni vojni vrtinec. Videl si tu močno, rožnato Furlanko s silno bogatimi lasmi, ki bi lahko Tizianu bila za model, ko je slikal stropce doževe palače z alegorijami bogastva in blagostanja. Videl si zlatolaso Venero nekod iz Karnijskih Alp, kjer se pno navpične skale v nebo, videl si drobno Rimljanko, s poltjo zemlje in z lasmi, črnimi kakor oglje, z očmi kakor ogenj in s krvjo, ki žge. Videl si zamišljeno Egipčanko in belopolto Rusinjo od Dnjepra, ki ju je obe zanesla trgovina s sužnji v središče ljudovlade, da ju je naposled vojna izpljunila na to obalo, odkoder ju morda splavi, z mnogimi enakimi, spet kam na grška ali maloazijska tla, kamor bo pač kazal pot vihrajoči prapor svetega Marka.

Vsi ti ljudje so se gnetli ob mizah, prihajali in odhajali v gručah, se smejali, zvali drug drugega, jedli in pili, šalili se in razkazovali svojo telesno goloto. Ko so na galejah umirali ljudje, je tod vladalo nebrzdano življenje.

«Ali veš,» je vprašala Neva Goljo, «da smo dopoldne obiskali Vendramina?»

«Kako naj vem to? A kako je Vendraminu?»

«Zelo je oslabelel. Ko bi ne bil še vedno tako šibek, bi menda že ozdravel! Tudi Amelijo smo videli.»

Golja oblije rdečica, a nima besede, da bi odgovoril.

«Lepša je nego v Benetkah», pripoveduje Neva. «Vidi se, da ji prija — tukajšni zrak!»

«Oslabela je, veliko noči je prebedela», ugovarja Golja, ki čuti Nevin posmeh. Razločno so se namreč Ameliji poznali sledovi skrbi in naporov radi bratove bolezni.

«Pa če bi tudi ne bila lepša,» govori patricijka s tihim, skritim zasmehom, «njena lepota je v njenem življenju! Samo za brata živi, ničesar ne potrebuje, ne zabave ne razkošnih oblek, niti družbe. Prava posebljena skromnost! Vzvišena je nad posvetnimi skušnjavami. Ali si moreš misliti boljšo zakonsko ženo kot bi bila nežna Amelija?»

Golja čuti roganje in boli ga, ker ne more patricijke zavriniti naravnost.

«Malo je meščank,» pravi, «ki bi ji bile enake! Sicer pa danes Benečan ne potrebuje dobre zakonske žene, temveč ljubico. Lastnosti, ki si jih naštel, so brez vrednosti. Amelija je sirota, ki se niti ne zaveda tega.»

«Če bi mogla, bi se nosila kakor vse druge,» mu ugovarja Neva. «Oblačila bi razkošno svilo in brokat, obiskovala plese, mamila lepe dvorljivce in čez noč pozabila svoje številne kreposti. Poznaš zgodbo, kako se je vrag spremenil v meniha? Ko bi se le bogat patricij ozrl na njeno plemenito revščino, bi storila vse, da bi ga ujela. Pozabila bi cerkev in molitev in čednost ter postala taka kakršne so vse!»

«Zakaj pa ni šla kar na lov?» zavrača Golja. «Bi ne bila lahko v Benetkah med prvimi?»

«Dovoli!» ga prekine patricijka ter se smeje. «Res tako malo poznaš Benetke?»

«Ni krasotica?» zavrača Golja. «Krasotica, dasi je tako skromna, da se nje lepota niti ne opazi!»

«Ti si jo opazil, vidim!» pravi patricijka jedko. «Toda v Benetkah je treba krasotici še marsikaj drugega, če naj se uveljavi! Duhovitosti ji je treba in ognja! Benetke so danes središče umetnosti in znanosti, središče humanizma. Saj menda veš, kaj je humanizem?»

Z zlobno porogljivostjo je patricijka zastavila Golji zadnje vprašanje.

«Naj bo karkoli,» pravi Golja preprosto, «če pa pomenja razbrzdanost in razvrat, potem je bolje, da je Vendraminovi sestri skrita vsa učenost!»

«Spretno jo zagovarjaš, res! Vidi se, da govori ljubezen iz tebe.»

Neva je zavrnila Goljo tako nedolžno in kakor v šali, da ni vedel, kaj bi odgovoril.

«Ljubezen?» pravi kakor v zadregi. «Slabo si poučena!»

«Meniš?»

«Slabo!» poudarja Golja, ki čuti, da ga Neva skuša. Zakaj, ko bi ničesar ne bilo med njim in Amelijo, je ležala vmes ogromna, težka senca njegovega razmerja do Mocenigove. To je Amelija poznala. A če bi ji tudi ne bilo znano, ga je spremljalo korak za korakom vse od onega dne, ko se je iznenada zavzel nad lepoto skromnega dekleta, ko je začutil, da bi mu mogla biti toliko, kolikor morda nikdar nobena ženska več na svetu. Ameliji ni še rekel besede o ljubezni in tudi sam si ni upal priznati, da je to ljubezen, kar je čutil skrivaj do nje. Kar je pa Mocenigova raz-

umela kot ljubezen, to je bilo neizmerno daleč od vsega, kar je on občutil kot resnično in globoko čustvo ljubezni.

«Povedala bom Ameliji, kako si jo zatajil!» mu je zapretila patricijka. «Razložim ji, koliko se lahko zanese nate!»

Pogledala ga je. Nič šaljivega ni bilo v njenih zadnjih besedah.

«Mislim, da se bo še kesala, če ti kaj veruje!» pristavlja zlobno. «Kolikor vem, tvojih besed ne posluša mnogo, in prav ima!»

Lažeš! se dviga v Golji, a sum se mu vendar oglašča, da je Neva zaupneje govorila z Vendraminovo sestro, da ji je morda celo povedala stvari, ki so bile doslej le med njima samima.

«Kakor njo danes meni, tako si tudi mene zatajil njej», nadaljuje Mocenigova hči. «Vidim in vem, kako delaš! A bojim se, da ti to ne bo pomagalo. Si koga poprašal, si poizvedel, kako je Vendraminova sestra živela nekoč? Si poizvedel, kakšno preteklost ima? Ali pa ti morda vse to pri nji ni prav nič mar?»

Kakor od težkih udarcev šumi Golji v glavi, ko ga patricijka izprašuje in blati dekle, da ogorčeno vzklikne: «Kakšno pravico imaš, da tako govoriš o nji? Kaj ji moreš očitati?»

«Poglej, kako se izdajaš!» ga naglo zavrne patricijka. «Vidiš, kako odkrivaš svoje čustvo!»

«Pošteno dekle je in sestra mojega prijatelja! Moja dolžnost je, da jo branim tudi pred teboj!»

«Le ne prenagli se, dokler ne poznaš njenega življenja! Misliš, da nosijo ženske svoje skrivnosti napisane na čelu? Misliš, da jih ne umejo skriti, če je treba? Vendraminova sestra zna to bolje od drugih, lahko mi veruješ! Pred teboj je tiha, ponižna, skromna — pa je laž za vsem! O, tihe vode!»

Golja je zbeگان. Dokazov mi daj! bi zahteval, kakor nekdanj od matere radi Neve. A ve, da jih ne bi dobil. Le eno se mu zdi prav: res bi bil moral skrivaj poizvedeti o nji, kako je živela, kakšna je njena preteklost. A tudi ta misel se naglo zruši, ko se domisli svojih lastnih zablod.

«Evo, tu je naše mesto,» pravi zdajci Neva, ki vidi, kako je Golja umolknil ter sluti njegov notranji boj; «tu se utaborimo!»

Obstali so pred dvema šotoroma, od katerih je bil eden za dame, drugi za moške. Kmalu je vsa četvorica opravljena za kopel.

«Kar v vodo!» zakliče Anita Nevi. «Plavajmo na odprto morje!» In že odhiti s svojima spremljevalcema proti vodi.

«Dobro zabavo!» vošči Neva za njimi. «Prideva za vami!»

Ostala sta zopet sama. Je vse to dogovorjeno? se vprašuje Golja, oziraje se po okolici.

Onstran šotorov krivé na obrežju oljke svoje nizke veje in pod njimi je v redki senci nekaj surovo zbitih miz in klopi.

«Greva v senco?» vpraša Neva, ko stopi iz šotora, ogrnjena v zametnovijoličen plašč.

«Pojdiva!» pravi Golja in gre za patricijko, ki krene med oljke in sede k mizi. Bila sta na samoti, daleč od ljudi in skrita v zelenju.

«Užalila sem te,» pravi Neva spet po kratkem premoru, «a ne morem pomagati, zakaj take smo ženske! Če ljubimo, ne prizanašamo! Jaz vem samo eno: da Amelija ni in ne bo nikdar tvoja!»

«Sovražiš jo, vem!» pravi Just hladno.

«Sovražim jo, res!» prizna patricijka.

«Sovražiš tudi mene?»

«Mogla bi te! Iz vse duše!»

Neva govori odkrito. Kar je doslej zadrževala, vre na dan sunkoma, s strastjo.

«Mogla bi me?» ponavlja Golja. «Torej me ne sovražiš še?»

«Ne vem,» odgovarja patricijka ter mu ovije svojo golo, polno roko okrog vratu. Vroče ga pritisne k sebi in strastno poljublja njegov obraz. Nje ogenj narašča. Z vso silo ga objema, da je Golja kakor v tesnih sponah.

«Glej,» pravi zasopljeno, «tako bi te lahko zadušila, če bi te sovražila! A ljubim te.»

«O ljubezni govoriš,» jo zavrne Golja, «in mi groziš neprestano! Morda misliš, da so to dokazi ljubezni? Ali so dokazi ljubezni tvoji objemi, če ti oči plapolajo v sovraštvo? Stori, kar hočeš! Toda vedi, da nisem nikdar poznal strahu in da ga ne poznam tudi danes! In vedi obenem, da me tvoje grožnje ne morejo premotiti. Ničesar ne dosežeš ž njimi! Benečan bi morda strepetal pred njimi, a jaz nikdar!»

«In vendar si zbežal iz Benetk! Zakaj si ubežal? Si vedel že tedaj, da pride — ona v Zader? Po pravici povej! Si vedel?»

«Nisem!» odgovori Golja kratko. «A če ne bi bil odšel, bi se me pač že bogve kdaj naveličala!»

Komaj je izgovoril, je patricijka kriknila, da se je Just prestrašil.

«Kaj ti je?»

Patricijka pa je dvignila plašč do oči, naslonila se na mizo ter si z obema rokama zakrila oči. Zaihtela je.

«Kaj pa je?» se je prestrašil Golja, ki so ga vsega genile njene solze. Prej nepristopen in trd, je zdajci postal mehak ko vosek.

«Povej, zakaj jočeš?» je ponavljal sočutno. «Ti je slabo? Sem te žalil?»

Nehote se je sklonil k nji ter jo pobožal po laseh in čakal njene odgovora. Ona se je polagoma pomirila in nehala ihteti. Otrla si je oči in obraz, nato pa je vstala.

«Pojdiva odtod!» je dejala, kakor bi ji bilo zoprno to mesto. Molče je Golja vstal in šel s patricijko k obali, kjer so se vlekli iz morja sipine drobnega, mehkega peska. Sedla sta, a razgovor je obtičal.

Z rahlo upognjeno glavo je zrla Neva nekam v daljavo.

Za znamenje se je znižalo solnce, a na obrežju je še vedno žehnel poletni ogenj z vso silo. Kakor prozoren zubelj je migotal zrak nad peskom, kamorkoli je neslo oko, in v ozadju so ždele oljke, vse omamljene in negibne.

«Se nista še pripravila?» je zaklicala Anita, ki se je vračala s svojima spremljevalcema. «Poglejte vendar, kako udobno sta si pripravila tu! Gotovo vaju ne mika nikamor od tod!»

Vsi trije so obstopili Nevo in Goljo ter ju škropili s svojimi mokrimi rokami, da sta se patricijka in Golja naglo dvignila.

«Jaz grem v vodo», se odloči Golja. «Ali gre kdo z menoj?»

Vprašujoče se ozre v Nevo, a ta se dela, kakor da ne bi čula in spet leže na svoj plašč. Anita leže poleg patricijke, mladi artiljerijski častnik pa stopi k Nevi.

«Smem poleg vas?» vpraša kratko in že leže na njeno stran.

Neva se mu molče nasmehne ter se leno obrne napol proti njemu, kakor da ga hoče opozoriti na svoje krasno telo.

«Nihče torej?» vpraša Golja.

«Sami stel!» pravi Anita. «Vam ni še ljubše?»

Opazka je pikra, zato jo Golja presliši. Obrne se in gre k morju sam. V vodo se vrže, kakor da išče prostosti. Z mogočnimi sunki se odriva od brega, da bi že bil čim dalje od teh tujih, daljnih ljudi.

Dobro de Golji, ko se meče vedno dalje na odprto morje, podoben čvrstemu delfinu. Naglo sope, mišice se mu napenjajo. Toplo mu je, a voda ga prijetno objema in hladi. Kakor ga sunki nesejo na široko, blestečo plan, tako se v njem dviga zavest moči in zdravja. Verige mu stavijo na roke, a njegovo telo je silno, da bi premikalo bregovje, in v njem je želja živeti iz polnih pljuč.

Daleč sredi morja je in ne želi si k ljudem. Vznak leže, razpne roke v obliki križa in visi na vodi. Neizmerno sinjino zre nad seboj in veličina svobode ga prevzema. Ostani mi v očeh, obnebje! prosi tiho. Ostani mi v zavesti, o brezbrežna neizmernost, da ne bom klecal, da ne bom padal pod težo lastne nemoči! Bodi krepko, srce, in ne omahuj v viharju, ne umikaj se pred ljudmi in njih nasiljem, ne ukloni se slabemu! Da ostane v mojih rokah moja usoda. Obžari me, da pojdem jasno pot, ki je samo ena!

Tako moli Golja in ko se uteši, se vrača k bregu vedrejši. V velikih lokih meri vodo, ki se poševno leskeče v njej solnčni svit.

Nič ni truden, le hlad vode mu ostri obraz. A srce je trdnejše in v njem je svetleje in mrak se je razjasnil. Svež stopa k družbi, velik, da se meče njegova senca kot senca jadrnika po obali.

Morda ga Neva ni opazila, morda se ne ùme premagovati. Tudi ko je že čisto blizu, čuje Golja, da se razburjeno prereka z mladim častnikom, z istim, ki jo je spremljal iz Benetk, ki mu ni privoščil prijazne besede, odkar sta se bila prvič srečala. Ali se patricijka poigrava s tem mladičem? Ga je vzela kot ljubimca s seboj v Zader in se ji zdaj upira?

«Pojdem, kadar bom hotela sama!» razloči Golja Nevine besede.

«Ušivo gnezdo je to!» pribija Cerini nevoljno. «Kesam se, da sem prišel semkaj!»

Spor! pomisli Golja.

«Nikar se ne kesajte!» se vmeša Just, ki mu je neprijetno, da je priča prerekanju. «Saj je tudi v Zadru morje čudovito! Nič manj nego v Benetkah!»

«In moški niso nič manj negalantni kot tam!» se oglasi Anita, kakor bi hotela Golji prikriti spor med patricijko in njenim spremljevalcem.

«In ženske nič manj ljubeznive kot tam!» pristavi Just ter sede na pesek.

«Zato smo tudi vedno žrtve,» odgovarja Anita naglo, «pa najsi smo krive ali ne!»

«Le ne preveč o žrtvah!» se oglasi prijatelj Anite. «Sicer preiščemo, kakšne so te žrtve! Ženske tudi žrtve preračunate, sicer bi jih ne bilo!»

«Malo nas poznate!» ugovarja Mocenigova. «Niti toliko se ne spustite s svoje višine, da bi žensko nekoliko proučili! Morda nimamo pravice, da zahtevamo to od vas?»

Nihče ni odgovoril. Nastal je molk. Kar je bilo med Goljo in Nevo in med mladim častnikom, je obviselo v zraku, polnem napetosti, polnem nevarnih isker.

Ležali so na solncu, dokler niso segli od zapada čez nebo nenadni temni oblaki. Hlad je zavel z vodâ, oljke so se pripognile, trava je klonila, zavese lesenih šotorov so se udajale pod vetrom. Iznenadeni so vstajali ljudje in so se ozirali na temneče se obnebje.

«Nevihtha bo,» de Golja; «uro časa imamo, da ji ubežimo.»

Ostreje je zavel veter, družba se je dvignila.

«Ali pridemo s čolnom v Zader?» je vprašala Anita, zakaj s prostim očesom se je že dalo opaziti v daljavi, kako se je vzburkavalo morje.

«Mornarji smo!» je odgovoril Golja. «Vsaka nevihta nam ne zlomi rok!»

«Bi ne bilo bolje počakati, dokler se ne izlije?» vpraša mladi častnik. «Kaj je treba izzivati nevarnost?»

«Je nevarnost, če se vrnemo takoj?» vpraša Neva.

«Je!» pravi Just trdno. «A ne bojim se je!»

«Si jo upaš premagati?»

«Ne bilo bi prvič!»

«Potem pojdimo, da vidimo!» pravi patricijka in odide v svoj šotor.

Naglo je družba opravljena. Ko pa privesla Golja s čolnom, si ne upajo vanj. Na zapadu že sekajo bliski črno temo gostih oblakov.

«Golja nas bo vozil!» de patricijka in sede v čoln.

«Nihče drugi?» vpraša Golja. Trenutek še čaka, nato pa se odrine kakor puščica preko vode.

«Srečno!» ju še pozdravlja Anita, a Just je ne vidi več. Gladino meri in išče belo zidovje Zadra, ki se na severu kaže nalik ozki črti. Morje je temno, daleč nekje vrši šum, dasi ni razločiti, ali lije nevihta ali udarjajo valovi ob skale. Nikjer ni solnca, naglo se zapira obzorje, preplašeno požvižgavajo galebi v poltemi.

Goljaeva vesla tolčejo mrzlično. Voda šumi, čoln se meče dalje in škropi predse, na desno in na levo. Golja se upira s hrbtom in z nogami, da bi prehitel nevihto, ki se bliža hitreje nego se je nadejal.

«Se nisi vračunil?» ga vpraša Neva, ko ga vidi tako razvnetega.

«Prehitel bom!»

Kakor iz neznanih globin vstaja grom in se vali proti vzhodu. Narašča in spet pojema, dokler se naposled ne razvname v strašen srd, ki žge in slepi.

«Daleč imamo še», pravi patricijka ter se tesno zavija, zakaj mraz ji je in voda škropi v čoln. «Nič več ni videti mesta!»

Golja ima bistro oko in jasno vidi beli trak mestnega ozidja.

«Še se sveti, čisto ozka črta je pod oblaki!»

Morje se vznemirja in dviga čoln, kakor bi ga hotelo vreči s sebe. Neva in Golja se dvigata in padata naglo spet v globeli. Prestrašena krikne patricijka. Vstati hoče, a se takoj spet sesede ter se krčevito prime sedala.

«Mirno kri!» jo opominja Just in gleda, da zajame val, namesto da bi udaril vanj. Čoln leti čez jezne vode kakor ga podi veslačeva roka.

Tema se spušča nižje izpod oblakov in bliskovite luči jo sečejo in tržejo ter se ji spet umikajo. Vode groze Golji, tema in ognji.

On pa je čudovito miren. Naglo vesla, upira se z vso silo, meri valove in išče smeri. Njegove moči še rastejo, kakor bi jim ne bilo dna.

«Se ne bojiš, da naju pogoltne? Se ne bojiš smrti?» drhti patricijka.

«Naša življenja so dober kup!» se nasmehne Just, kakor da ni najmanjše nevarnosti. A govoriti ne utegne. Hiteti mora, da bi preletel že čim več vodâ. Težko je s čolnom na razburkani površini. Če ne bi sledil valovom z vsakim pogledom, če ne bi zastavljal vesel, kakor hočejo sile iz globin, bi že davno več ne imel oblasti nad čolnom. Tako pa ga kroti in se meri z nevarnostjo. Kakor orel je, ki se je spoprijel z viharjem. Patricijka trepeta za svoje življenje. Ko pa se ozre v Goljo, ko vidi njegovo samozavest in silo, strmi in ga tiho občuduje.

«Nisi utrujen?» ga vpraša vsa v skrbeh, da ne bi napori naposled izčrpali njegovih moči, ko so valovi vedno srditejši.

Golja pa ne odgovori, temveč neumorno vesla dalje. Ves obraz in vse telo se mu že koplje v vročem znoju. Voda pljuska vanj, on pa seka z vesli in napenja mišice, da pokajo v ognju.

Šele ko preletita precejšnjo pot, se Golja oglasi: «Prevozila sva nevarno mesto, izognila sva se ostrim skalam.»

«Pojde zdaj lažje?» zaskrbi patricijko.

A veslač ne odgovori. Komaj da se naglo ozre preko neba.

«Povodenj prihaja!» pravi nato iznenaden, ne da bi patricijka razumela, kaj to prav za prav pomenja. Vrtinci plešejo po morju, tu in tam se zabode vanj ostra kaplja. Bliski so hitrejši in ostrejši.

Kakor bi morje vstalo proti nebu, se vzdigne vihar, da Neva vztrepeta in se vrže na kolena proti Golji ter ga krčevito objame.

«Za Boga! Kaj počenjaš!» krikne Golja. «Izgubljena sva, če me ne izpustiš!»

A Neva ne čuje, bolesten jok ji pretrese telo. Golja pa ne izgubi niti trenutka. Z nadčloveško močjo se upre v vesla, da mu čolna ne izpodnesejo tokovi. Nato se vlekne in dekle zdrči v čoln, vse premočeno in napol omamljeno.

«Tako ostani!» krikne ukazujé. «Ne gani se!» Jasno se zaveda, da bi ju mogli vrtinci zdaj zdaj prevrniti, če mu le eno veslo iztržejo iz rok. Z divjo silo stiska vesli, prepričan, da je prišel odločilni trenutek. Kakor blazen vesla, trepeta, da mu bo voda vsak čas zalila čoln. Še ima moči v telesu, le srce mu tolče divje, kakor bi hotelo prebiti prsi. Dosežem breg živ in zdrav? se vprašuje v tem trenutku. Ali ga dosežem še kdaj?

Prvi pljuski švigne mimo čolna, redke debele kaplje, da se vidi, kako leti njih črta preko razpenjenih valov. Golja dvigne glavo,

da bi našel smer: nekaj temnega se širi pred njim, da sam ne verjame svojim očem. Prva galeja je tu, pristanišče se odpira pred njim!

Silna radost prevzame Goljo, pojekleni mu srce in roke. A še nista iz nevarnosti. Še je treba borbe, zakaj tu ju ne bi nihče mogel rešiti v nevihti, če bi se ponesrečila. Dež lije, Just pa bije z vesli, da čoln kar odleta. Le še majhna razdalja, in portič je tu, okrogel in obzidan, da se valovi lomijo ob skalovju! Golja je rešen. Počasneje vesla v pristanu in trči ob breg. Trdno priveže čoln, nato pa dvigne patricijko, ki je kakor brez zavesti. V dežju jo ponese na obrežje, v ribiško koč, kjer se zdrami in zave, da je rešena.

10.

Prekletstvo je ležalo na brodovju pod Zadrom. Galeje so bile priklenjene v pristanišče in niso mogle z mesta. Mogočni kralj Španske, Filip II., se ni zanesel na zavratne in verolomne Benečane in jim ni hotel priti na pomoč. Zastonj se je trudil legat ognjevitega papeža Pija V., ki je vzlic starosti še ves gorel za križarske vojske proti polmesecu, da bi ga pridobil. Španskih ladij ni bilo pred Zader, Serenissima sama pa se ni upala proti mladim in silnim gospodarjem Levanta, Male Azije, Carigrada in Balkana. Ljudovlada ni bila več na višku svoje moči. Ni bila več silna kot tedaj, ko se je še borila za nadvladje v Sredozemju, ko je ustrahovala močno in nevarno tekmovalko, ošabno Genovo.

Da bo pa zlo še večje, se je boleznin na galejah pridružila tudi lakota. Mornarji so dobivali vsak dan slabšo hrano — Serenissima ni bila samo šibka v svetu, bila je tudi gnila v svoji notranjosti. Vojna stranka, neizprosna zahtevalka reda in pokorščine, je sama rušila red in pokorščino.

Nič ni pomagalo, da se je število bravov še pomnožilo. Mornarji so se nekega večera vzlic temu zbrali, zapustili galeje in šli po mestu, zahtevajoč kruha. Bil je to silen, nenavaden nastop, proti kateremu so se zdele otročje in nezrele vse prejšnje demonstracije bravov. Ves Zader je videl, da je brodovje v resnici nezdravljivo bolno.

Naslednjega dne pa se je zgodilo nekaj, česar ni pričakoval nihče. Sredi Zadra, na glavnem trgu, je bil pri belem dnevu ustreljen v glavo isti mornar, ki so ga bili že nekoč napali zakrinkani zločinci. Kako se je izvršil napad, ni nihče prav vedel. Mornar, eden najdrznejših in najbolj junaških, bi moral biti ob oni uri na ladji. Kaj je delal v mestu, ni vedel nihče. Ko je šel po trgu, ga je nenadoma napala gruča, ki je kakor zrasla iz tal in se prav tako naglo razpršila. Nihče ni dvomil, da so ga ubili bravi.

Vzlic vsem dogodkom mornarji še niso jasno videli, kaj se godi. Silno razburjenje se jih je lotilo, a vendar niso prav vedeli, kaj naj store. Zdelo se je, da še vedno nimajo pravega vodstva, ki bi jih strnilo k obrambi, k odporu.

Golja je bil na svoji ladji, ko je zvedel, kaj se je zgodilo z mornarjem. Kakor ga je dogodek pretresel, se ni čudil. V zraku je bilo že toliko napetosti, da je tudi sam pričakoval nekaj pomembnega. Zdaj je vedel, da pojdejo stvari dalje in da ni roke, ki bi jih mogla ustaviti. Res je še isti dan poveljstvo izdalo ukaz, naj mornarji ostajajo na ladjah. Vendar se mu niso pokorili vsi, poveljstvo pa ni imelo sredstev, da bi jih prisililo. Bravi in mornarji so hodili v mesto in poedini novi spopadi so pričali, da sovraštvo kipi više in više, da maščevalnost naglo narašča. Kaj se je godilo tu in tam, ni bilo mogoče vedeti z gotovostjo. Na galejah ni bilo reda. Dve sili sta trčili druga ob drugo, borba je valovala na vseh straneh, vrsta spopadov je pomenjala v resnici eno samo bitko na vsi črti.

Vsakogar bi se bil Golja prej nadejal v tem trenutku, nego častnika Amadea. Prišel je k njemu na ladjo ter mu takoj povedal, da prihaja na svojo roko.

«Nisi izbral pravega časa!» ga zavrne Golja, ki ga je žalila častnikova osornost. «Če nisi prišel službeno, nama ostane le eno: določiti čas in kraj za sestanek!»

«Ne boš se izogibal!» se upre Amadeo. «Ni več časa za tvoje parlamentiranje! Zdaj bova govorila! Tu, na tem mestu!»

«Govori torej! A vedi, da bi ti lahko obrnil hrbet prav tu, prav na tem mestu!»

«Že drugič se skušaš sklicevati na svojo službo!» se mu roga nasprotnik. «Kar ozri se okrog sebe! Sicer pa ne gre za to. Prevažno je, kar me je privedlo semkaj. To listino podpiši!»

«Tebi ne podpišem nikake listine!» ga zavrne Golja. «Ne danes in nikdar ne!»

«Očital si in me sumničil pri Vendraminu, da sem dvorezen nož —»

«Stoj!» ga prekine Just. «Kdo me je žalil s tem prvič, ko sva se videla v Zadru?»

«Vedel si se dovolj sumljivo! In če se tudi ne bi, zdaj imam dokaze!»

«Kakšne dokaze?» se zavzame Golja.

«Izdajica si!»

«Kaj si dejal?» vzplamti Just in stisne pesti. «Si upaš ponoviti to?!»

«Dokazati si upam!» kipi Amadeo. «Mocenigova ima zveze z vsemi glavami vojne stranke, niti enega častnika, o katerem se le sumi, da je nasprotnik bravov, ne pozna več!»

«Tako?» se zasmije Golja. «To je torej moje izdajstvo?»

«Ti se smeješ?» sika nasprotnik. «Ti, ki izdajaš patricijki tajnosti! Ti, ki si bil doslej tu in tam, nesrečni, podli Schiavone! Ki si se dal plačevati —»

Razjarjeno mu Golja preseče strupene besede.

«Dovolj! Izgini, da ti ne prekoljem črepinje! Takoj izgini!»

Zgrabil je njegovo listino in jo raztrgal na kosce. Amadeo pa se ne da strahovati z besedo.

«Zadel sem te v živo, da te ne bi mogel bolj!» odbija zlobno. «Tvoje divjanje je znak tvoje krivde!»

«Niti besede več!» grozi Golja in roka mu krčevito trga meč. «Pojdi!»

«Barbar!» sikne častnik. «Spravi svoj meč! Grem, ker še ni prišla ura obračuna! A to ti rečem: čuvaj se! V velikih stvareh, ki prihajajo in zore v rešitev, bo kmalu rešena tudi tvoja. Pripravi se!»

Amadeo odhaja samozavestno in z roko na bodalu, kakor da je pripravljen na vse. S prezirom na obrazu odhaja.

Just pa trepetá od razburjenja in si šele polagoma skuša razložiti, kar se je pravkar odigralo. Čuti, kako vse leti, leti, kako teži k odločitvi. Z vso težo so padle v tem trenutku nanj slutnje, da je vse popoldne preživljal kakor v kletko ujeta žival. Kamorkoli je stopil, povsod mu je bilo tesno, povsod je čutil, kakor bi ne bilo dovolj zraka. A da bodo muke še težje, je prišlo naposled še vabilo patricijke. Prinesel mu ga je častnik ter mu zabičal, naj nikakor ne zamudi, ker ga čaka vesela vest.

Golja to pot ni okleval. Ko je bil zvečer prost, se je takoj odpravil k Mocenigovi. Vznemirjen je bil in srce mu je plalo, da si sam ni mogel razložiti tega.

Neva ga je čakala sama v svoji sobi. Ves obraz ji je zažarel, ko je videla, da je Just prišel. Ves čas je dvomila, zato ji je bil njegov prihod dokaz, da ga je naposled uklonila. Pohitela mu je naproti, ovila mu je svoji blesteči roki okrog vratu ter ga pobožala z blaženim smehljamem.

«Ti pogumni, silni, drzni moj fant! Ne veš, kako željno sem te čakala, kako sem hrepenela po tebi!»

«Klicala si me in prišel sem», pravi Golja preprosto.

«Klicala sem te, ker ne morem živeti brez tebe!»

Kakor bi se ga ne mogla navžiti, se patricijka privija k njemu ter ga ljubkuje, da se je Golja ne more ubraniti.

«Bi ne bilo škoda, da bi poginil tu, v tem umazanem vrtincu, tu ali tam doli med ono divjo sodrgo, ki ni vredna, da bi si čevlje obrisali obnjo? Bi ne bilo greh, če bi tvoje krasno telo sprhnelo kje na Cipru v smradnem jarku? Kaj bi imel od tega križ? Kaj bi imela ljudovlada?»

«Vsak izmed nas bi se lahko vprašal tako», meni Golja, ki ga je iznenadilo, da govori patricijka isto, kar je že sam razmišljal in kar čuje dan za dnem, dasi pritajeno, ko se kreta med mornarji.

«Ne vsak!» ga zavrne Neva. «Mnogo jih je, ki jih ne bo nihče pogrešal. A pustiva to!» pravi naposled in išče nekaj med papirji na taburetu. «Se še spominjaš, kaj si mi obljubil na Muranu? Še veš?»

Patricijka misli, potem pa vstane in išče okrog.

«Se spominjaš?» ponavlja ter ga ostro opazuje.

Golja jo gleda, ničesar se ne more spomniti.

«V gore, si obljubil, da pojdeš z menoj, na solnčne Karnijske planine, kjer sem bila nekoč v davni mladosti! Obljubil si! Veš še, kako si dejal? — ‚S teboj pojdem, kamorkoli!‘ si dejal. In kam bi tudi šel, če ne v gore, ti, ki si prišel z gorâ, ki so te rodile!»

«Rodile so me,» pravi Golja zamišljen v svojo preteklost, «potem pa sem utonil v Benetkah. Saj se niti ne spominjam več, kakšne so te gore, moj rojstni kraj!»

«A od tebe veje še vedno vonj teh planin in njih gozdov!»

«Utonil sem, čutim!»

«Nisi!» plane Neva in mu ne da govoriti. «Toda povej! Pojdeva?»

«Kaj naj ti rečem?» se čudi Golja. «Moja pot je tja dol, v smradne jarke, med sodrgo!»

«Prisegel si!» krikne patricijka. «Prisegel! Ti je res tako lahko prelomiti prisego?»

«Čemu vsa ta igra?» vpraša Golja hladno in nevoljno vstane. «Meni je le ena pot, dobro veš to! Moja pot je tja dol, kjer legajo ljudje v mlade grobove. Nihče mi ne more odvzeti te poti!»

«Jaz sem ti jo odvzela in ti določila drugo!» se vzradosti Neva ter se mu vrže okrog vratu. «Dosegla sem, kar sem hotela!»

Golja osupne. V rokah patricijke vidi bel list, ki ga je poprej iskala.

«Kaj pomeni to?» vprašuje zloslutno, zakaj spet mu nekaj šepeta o prevari. Patricijka pa mu zmagoslavno razgrne list, ki pravi, da mora Golja zopet v Benetke, ker je določen drugam.

Prevara! mu ostro ponavlja skriti glas. Prevara! mu šumi v ušesih. Korak v pogubo! odmeva v njem. To je past!

Nestrpno čaka patricijka njegove besede in mu prodirno zre v oči.

«Prisegel si!» ga vzpodbode znova.

«Prisegel sem,» pravi Golja narzelo, «da bom branil Serenissimo s slednjo kapljo svoje krvi! To sem prisegel! — Kako si dobila ta list?»

«Čemu vprašuješ? Še ne veruješ, da more doseči Mocenigova hči stvari, ki so drugim nedosegljive?»

Golja molči. Jasno mu je, da bi prodal sam sebe, ako bi sprejel to ponudbo. Upognil bi tilnik v jarem in nikdar več ne bi bil svoboden. Ali — ali! Mocenigova hči bi ga lahko vsak čas izdala krvnikom, če bi šel po poti, ki mu jo je izbrala. Ako pa bi se uprl patricijki — kadarkoli, maščevala bi se toliko lažje. Kolikor je videl in preživel te zadnje čase stvari, ki so ga vsega pretresle, vendar je še vedno tlela v njem iskra neke dolžnosti.

«Vem,» očita Neva boleatno, «tu hočeš ostati! Prepričan si, da brodovje ne more nikamor, da bo ostalo v Zadru, tu, kjer biva tvoja sladka plenkinja...»

«Ni res!» jo prekine Golja, že preden more končati patricijka. Toda Mocenigova mu ne da govoriti.

«Lažeš!» vzkipi besno. «Lagal si, ko si govoril, da me ljubiš in da ti ni življenja brez mene!»

«Lažem?» Golja dvigne glavo, da mu sršijo oči. «Vse, vse med nama je laž! Od prvega trenutka, ko sva se videla, sva si lagala. Vse tvoje besede, vsa tvoja prijaznost, vse je bilo zlagano! Prevarala si me, da sem ti verjel. Ko pa sem začel dvomiti, sem lagal tudi sam. Nisem ti razodel svojih dvomov, lagal sem, hal sem se resnice. Šele ko sem bežal pred teboj, je začela resnica znagovati. Bila je močnejša od mene!»

«Podleži!»

«Ne ponavljaj te besede in ne stiskaj pesti!» svari Golja razpaljeno. «Ljubil sem te! Nikdar bi ne bil trpel toliko, če bi te ne bil ljubil! In tudi danes še ni utonilo to trpljenje in morda nikoli ne bo! To je posledica laži, zakaj le resnica more premagati trpljenje.»

«Govori naravnost! Sramota je, da se loviš za besede! Kaj imajo opraviti, resnica, trpljenje, ljubesen s tvojim ravnanjem?»

«Povedal bi lahko več, a bolje bo, da molčim. Ne tebi in ne meni bi ne bilo prijetno, če bi hotel govoriti, kakor mislim!»

«Govori!»

«Nikdar!» pravi Golja in se okrene, kakor bi hotel iti.

«Kaj? Odití hočeš?» zdívja patricijka. «Torej se ne bojiš maščevanja Mocenigove? Se ne bojiš moje roke?»

«Groziš? Z maščevanjem groziš?» osupne Golja. «Vem, tvoje maščevanje je lahko strašno, toda vedi, ne bojim se ga!»

«Ne bojiš se moje jeze? Misliš, da te ne morem streti?»

«Izvoli! Morda imaš že najetega morilca?»

«Bilo bi premalo! Maščevala se bom huje!»

Golja spreleti težka misel.

«Kaj nameravaš?» krikne. «Ali hočeš...»

Toda beseda mu ne gre iz ust.

«Ali hočeš...» ponavlja za njim patricijka s poudarkom in s strupeno porogljivostjo. Polna sovraštva mu gleda v oči. In kakor da hoče odgovoriti, nadaljuje: «Dobe se ljudje, ki snujejo načrte, blazne in nevarne načrte! Dobe se...»

«Stori meni, kar hočeš, toda drugim ničesar!» zagrozi Golja razburjeno.

«Storila bom, kar bom sama hotela», sika patricijka. «Spoznal boš, kakšen je Mocenigov rod! Kesal se boš, a prepozno!»

«Hiteti moraš,» zavrača Golja, «sicer bo omahnila tvoja roka!»

«Ne bo omahnila prej, dokler ne dosežem zadoščenja! Kruta bom, kakor si krut ti!»

«Stori torej, kar nameravaš!» pravi Golja in naglo odide.

«Golja!» krikne za njim patricijka, da bi ga zadržala. Toda častnik je ne sliši več.

Kakor okamenela strmi Neva v zaprta vrata pred seboj. Blazen srd ji plamti v očeh.

Golja pa hiti, da bi našel Lorenza. Dobi ga v gostilni, kjer navadno obeduje, ter ga pošlje k Vendraminovim. Takoj mora govoriti z Amelijo, zakaj iz besed patricijke sklepa, da hoče izigrati karto, ki je usodnejša nego bodalo. Mocenigova slutí, kaj snuje plemič, morda ve celo stvari, ki jih je čula od zaupnikov samih, saj se Vendramin preveč zanaša nanje. Ali hoče udariti Vendraminove? Ali je tu začetek njenega maščevanja?

Zamišljen se je Just sprehajal po drevoredu na terasi, pod starimi platanami in zrl z visokega ozidja na morje, ki je sanjalo v mesečini.

Bo prišla Amelija? Se bo odzvala njegovemu vabilu? Bo Lorenzo razložil, poudaril vso nevarnost?

Golja koraka počasi med drevjem, ki je gosto in temno, da ga mesečina ne more prodreti. Trenutki so dolgi, dolgi, da vse v častniku vre v nestrpnosti. Nič več ne misli o tem, kar se je pravkar zgodilo med njim in Mocenigovo. Dolgo se je pripravljalo in čudno, da ni izbruhnilo že prej. Na vse to Golja že ne misli več, nekaj novega je pred njim, slovo od Amelije, od nje, ki je prinesla novo luč v njegovo razbičano mladost. Nič več ne sme ostati Amelija v tem mestu, niti eno noč ne! Meč visi nad njenim bratom in nad njo. Če se ne rešita nemudoma, bo prepozno.

Golja ve, kaj bo svetoval Ameliji — beg, že preden vstane nova zarja. Kako bežati, kam, to bo Vendramin sam vedel. Zdravje se mu je povrnilo in četudi še ni močan in čvrst kakor včasih, je vendar dovolj trden, da se odloči tudi za napore bega in njegovih nevarnosti. Ko je mislil na posledice svojih načrtov, je gotovo že vedel, kakšni so izhodi iz labirinta, v katerega se je podajal.

A kaj naj reče Ameliji, če se bo odločila za beg? Ura slovesa je prišla, trenutek, ki ja loči, loči morda za vselej! Kaj naj ji reče to uro?
(Dalje prih.)

P A R I Z

F E R D O K O Z A K

Skoro sentimentalno poglavje

Obljubil sem vam, da vam pošljem par vtisov odtod, par bežnih impresij — da vam poročam, kako sem se znašel v «arcu Evrope». Danes, ko mi tišči ta obljuba papir pod roke, bi je najrajši preklical, ker mi je nekam v težo in odveč. Vzeti razglednico in napisati, da sedim na obrežju Seine, v eni izmed neštutih malih restavracij, da se grejem na prijaznem novembrskem solncu — o, to že gre. Toda pisati o vtisih, udariti duha z bičem, da bi poskočil in izvršil par duhovitih produkcij — to je prav za prav skoro zoprna naloga — zame, ki šakanju nisem vajen niti med štirimi očmi. In končno, kaj vam lahko pove popotnik, ki se komaj za par tednov zaustavi v tem velikem vozlu evropske kulture in civilizacije? Nič definitivnega, do dna pregledanega; le par bežnih vtisov, par domnevaj... No, o vsem tem sva govorila že pred odhodom. —

Tudi navdušenja, tistega prvotnega, spontanega navdušenja boste menda pogrešali v mojem pisanju. Saj tu gori nisem več tako popolnoma novepečen tujec. Z mestom sva se seznanila pred davnimi leti — menda jih je že sedemnajst — in prav za prav na čuden način. V bistvu podobno, kakor se seznanil mlad fant z dekletom; ne zaradi nje, pač pa zaradi svojih sanj in iluzij, zaradi svoje nejasne, elementarne težnje po ženi. Da, tako nekako. Dekle s takim in takim srcem, s tako in tako skrivnostjo — vse to ni vsžno. Važna je žena. I meni ni šlo takrat za Pariz — šlo mi je za življenje! Taka srečanja se razcveto le na tistih gredah, ki jih zasluži slep in zdrav instinkt. Vse drugo ugasne kakor lučka v daljini — njen žar, je komaj še osvetlil dvoje v slovo podanih si rok...

Na podoben način sva se takrat razšla tudi midva, mesto in jaz. Takrat! Ni čudno, kaj ne, da sem zdaj prvi dan šel za onim mladim človekom, ki je romal tod pred sedemnajstimi leti. Poiskal sem ga v tisti majhni hišici v Montparnaškem okraju. Sredi visokih, štirinadstropnih zgradb majhen domek, počrnel in zdelan od starosti. Odprta okna z zelenimi okviri, kajbica s kanarčkom, zaprta vrata; stopil sem, da bi potrkal, pa me je naenkrat obšlo: saj ga ni tu. Umaknil sem se čez cesto in dolgo motril solnčno luč, ki je bela, jesenska užigala v skupinah hiš to majhno, čudno zgradbico. In zdelo se mi je, da ne gledam v resničnost; da, to je bil le spomin. —

S tem spominom sem se srečaval ves dan na poti za onim mladičem. Tu je kupoval potrebščine za svoje bohemsko gospodarstvo, tam v luksemburškem parku je sanjaril pred fontano Marije Medicejske, tod je obiskoval starino in tako dalje. V luči spomina sem primerjal.

Michel je danes spodoben boulevard, brez posebnih značilnosti in presenečenj. Takrat so pa tu pohajali popotniki v žametastih jopičih, s širokimi klobuki, vihrajočimi kravatami in lasmi, popotniki od vsepovsod — poslednji sinovi svetovne boheme. Zvečer so v trumah prihajali na boulevard, modelke so se spreletavale med njimi, kakor neugnane ptičke — na vseh čelih, v vseh očeh je odseval punt zoper vsakdanjost, pest življenju v obraz, življenju in še posebej družbi in konvenciji, maniram in filistejstvu. Bolj manifestacija človeka nego umetnosti, manifestacija svobodnega popotništva, v vihar zalučane osebnosti, brez ozirov, brez vezi, pa če se razbije in raztrešči ob karkoli in kjerkoli. Danes ni več ne klobukov, ne kravat in ne razvihranih las — danes ni težnje v človeku, da bi se iztrgal iz obeležja, da bi se vrgel in izgubil v svojem lastnem kozmosu. Danes poseda po montparnaških kavarnah drug rod. Brez klobukov in žametastih jopičev zori sredi razvalin evropske civilizacije, sredi razbitih in odmrlih nazorov in pojmovanj. Vojna in duhovna revolucija — oboje je za njimi; samota v izgubljenosti in strahotah je zblížala vse, kar je človeškega, in zemlja je s svojo neusahljivo barbarsko bujnostjo ozdravila rane in olajšala grozo. S to popotnico se odpravlja zdaj popotnik na druga pota — sledovi bodo povedali kam.

Na poti za onim fantom sem zašel v srce mesta. Večerilo se je in uho je pogrešalo pesmi raznašalcev časopisov, ki jih je on tako rad poslušal. Utihnili so vsi ti hrapavi in premišljeno ubrani klici — sredi tega trušča bi jih danes pač nihče ne slišal. Pariški boulevardi so narasli kakor reke in komaj, komaj so še zadostno prostorni za tokove, ki se prelivajo po njih. Pred Opero sem obstal

in obšla me je čudna tesnoba. Občutek nečesa brezsmiselnega, norega mi je mrzlo segel v dušo. Če poizkusiš razumeti ta nepopisni dirindaj, vse to neverjetno, večno isto, hrupno procesijo strojev — ti zastane misel kakor kaplja, ki komaj sprožena zamrzne. Če se vržeš v to pesem organiziranih energij — mislim, da bi strti in polomljen obležal nekje na periferiji organske celote. S stroji se meni ne da peti, ne vriskati; s sredstvi mi ni življenja. Za sredstvi je človek in človek je moja edina občina na tej zemlji. A to tu v tem vozlu — to je civilizacija. In to je premalo za rast. Ne, z njo mi ni za vrisk, sama po sebi je le nekaj, kar moramo pozabiti, če hočemo k bistvu. Kaj niste opazili, kako povsod, po vsem svetu človek pozablja na civilizacijo, ker mu je le brezdušna sužnja? Vse to, o, vse to je tako zvani napredek in tega časti družba, ne človek. Napredek je človeškega razuma osebna čast in napuh. Ko ga pozabiš, stojiš pred vrati usode.

Dejali boste, da zanikavam, zato poudarjam: le pozabljam. In s tem pozabljenjem sem krenil od Opere proti nabrežju.

K Seini je pred tolikimi leti vodil onega fantiča zdrav instinkt, tja sem se napotil tudi včeraj. Težko bi vam povedal, kakšne prečudne, močne ljubezni mi je polno srce ob tej reki. Bogve zakaj in bogve kako, da me prevzame kakor lepo jutro, kakor v vetru pojoče drevo; nekaj, čemur bi dejal življenje ali bistvo ali obraz življenja, utriplje tu, v močnem, zanositem ritmu, kakor bi se po tej strugi pretakala kri vsega Pariza. In tega ne trdim z ozirom na razne ubranosti, na jutranja ali večerna razpoloženja, na meglice, če hočete, ali mračne ure — ne, na nič podobnega, pač pa v splošnem.

Ob Seini mi je, kakor bi v rokah, pod prsti čutil živ in močan material življenja in vso njegovo absolutno, barbarsko svežo pozemsko bitnost. V moji notranjosti se sproži elementarna radost, ki nima izvora v čuvstvih, pač pa v krvi. Z veseljem bi poljubil obrežne kamne, stroje, ki dvigajo pesek iz bark, težake — vse obeležje vas z nekakšno nerazumljivo suverenostjo pribija v realnost, v dandanašnji dan, v glad in žejo zemlje in zaradi tega tako izrazito v boj človeka. Ob tej reki bi ne mogel sanjati; saj tako vse sili človeka v opojnost dejanja, v trdo, zgoščeno linijo delavnosti. V mislih mi je nagon, ki se roga brezkrvni pajčevini dognanega in se grob in gol preriva skozi blato in prst k solncu. V mislih mi je organizem, čigar pot mu je dala skorjo; organizem, ki ga je izoblikoval in krstil boj, ki ga vzdržuje v moči solnca. V dušo seže kakor trda pest zavest, da so našega življenja zarje še zmirom kri surovega, svobodnega praelementa. In slična strnjenost je v meni, kadar stojim ob tej odprti žili Pariza.

Danes sem zopet tu na nabrežju in se grejem na novembrskem solncu. Hodil sem za svojo podobo iz mladih let in sem našel le gluhi, komaj razumljivi spomin. Toda tujec nisem tod; znašel sem se v prostoru in samoti. Oboje dene dobro, oboje mi prižiga iluzijo pragozdne veličine, kjer skladno raste pojem iz prostora in je zaradi tega svoboden in le organizaciji iz potrebe podrejen. In kjer si sam; sredi postoterjenega, bujnega utripa pragozdne vegetacije, izročeni tisti pravi kozmični samoti, kjer gre vsak hip za življenje, za pot v neznanost in je zaradi tega vsaka minuta delo in boj, vsak korak dejanje. Vsega vas prevzame kruta radost nad ostrino noža, kjer se preveša svet na dvoje in ki ga z besnim pogumom sebeohrane preizkušaš na golih prsih, na tem in le na tem, kar si.

Solnce je toplo in prijazno, pozno popoldansko. V pragozdu šumi in buči; odmev milijonov življenj, v prisluškovanju strnjениh v eno samo mogočno bitje. V duhu zrem njega veliko, svetlo oko, kako se kakor razkošno-bujen cvet obrača za solncem in strmi v bližajoči se večer; strast nočnega lova se svetlika v njem, žeja, hrepenčja po slastnem, hladnem napoju v vlažnih temah speče prirode, pa tudi sen, tih, pokojen sen o belini zvezd, ki porosi v polnočnih tišinah skriti prostor miru, strmenja, počitka. —

Podoba na dve strani

Če bi se zdaj, po pardnevnem bivanju tu gori, srečala, bi mi gotovo zastavili vprašanje, kako se počutim in kako mi ugaja ta svet. Saj to je nas vseh običajna radovednost in še posebno razumljiva, če gre za Pariz. Toda, glejte, jaz sem za podobna razmišljanja predolgočasen patron. Kadar je gorel doli pri nas, nad bujno zeleno dolino za Rožnikom zlat večer, kadar je v tivolskem gozdu tiho šelestelo nad menoj vejevje brez — morda sem imel takrat isti občutek v srcu, kakor ga imam sedaj, ko me sredi velemesta opaja duhovna prostost in ritem brezbrežne, tisočobrazne človeške občine. Vendar — nikar me ne razumite napačno. Hotel sem le poudariti, da je življenje človeku prav za prav povsod enako blizu, da ga vse, kar živi, povsod enako oživlja, izpolnjuje in bogati. Seveda nimam namena vzporejati v prostoru province zraslih, skrivljenih, iz ozkosrčnosti in egoizma, pa tudi iz nekulture porojenih duhovnih horizontov tukajšni sredini, kjer deloma mogočni okvir te socialne enote, deloma pa na tradicijah široke, kulturne rasti sloneči stil sožitja naravnost zahtevata, da pozabiš na komolce svojih ljubezni vrednih bližnjikov in da si svoboden, v samem sebi temelječ sin človeškega plemena. Da ne

omenim še posebej vsega duhovnega, pa tudi materijelnega bogastva, ki je sprostrto pred vami in neopazno, po potrebi in mimogrede prebujajo čute, mišljenje in čuvstvovanje v ostrejšo, mnogostranejšo akcijo. No da, toda razmotrivati o vsem tem mi ne gre, nekaj drugega mi leži na srcu.

Vse dni, kar hodim tod okrog, mi neprestano vstaja v spominu nešteto poročil, ki sem jih zadnja leta v raznih jezikih bral o Parizu. V primerjavi vse drži: lepo, mogočno velemesto, kraj, ki preseneti in očara, dom lepote in ljubezni, če hočete, in še sto in sto podobnih odkritij. Da, vse to drži in obenem — sploh ne drži; namreč, kolikor se ne morem otresti te nadloge, da mi je za vsemi temi besedami venomer pred očmi malo omejen obraz malomeščana, ki svojim zaupnim, gostilniškim tovarišem pod častno besedo izdaja dogodek, kako se je po dolgoletnem, praznem zakonskem sožitju nenadoma znašel nekje v samoti pred bohotno, prijazno deklino. V sivo monotonost je pomotoma zašla luč. In pojav, ki ga je obsijala, ni živo dete srca, pač pa le od sile važna, nezaslišana senzacija. In če ji prisluškuje, prav za prav ni mogoče ugotoviti, kaj se je zgodilo. Se je deklina gospodu le nasmehnila? Ga je mogoče ljubila? Ali pa je le zagorelo njegovo poželjenje? Kdo ve! Da, kdo ve, kaj je pošepetal Pariz legijam teh obiskovalcev na uho, da so se z vso silo svoje fantazije prevesili v senzacijo? Ali pa je popolnoma vseeno, kaj jim je pošepetal, in je glavna in prva stvar omejeno lice malomeščana — moj nevšečni, skoro zoprni privid?

O tem sem vam hotel danes pisati, toda na drug način. Hotel sem vam povedati, da mi je, kakor bi pri vsakem koraku stopil na palico, ki se lomi na dva dela. Mnogo vrednosti in mnogo površnosti, okusa in neokusa, kleni sadovi potrebe in zopet brezdušnost in plitvina. V slavnih musichallih se mi je zgodila nesreča. Z vso potrebno zbranostjo sem sledil točko za točko in ko sem po končani predstavi stopil na cesto, sem ugotovil, da sem pozabil, kaj sem videl. In izgrebel sem iz spomina okusne kostume, zanimivo scenerijo, prelepa, gola telesa deklet — toda nesreče se nisem rešil. Mučila me je hudobna misel, da je ves ogromni aparat, ki hoče zabavati, ves ta, od špekulacije in denarja izbičani napor zmogel krstiti posamezne zamisleke le z vodeno sentimentalnostjo in neduhovito prisiljenostjo, ki sploh ne zainteresira normalnih čutov. In da so tista lepa telesa v svoji goloti tako prirodno dejstvo, da v aranžmaju, ki hoče doseči z njimi nekaj povsem drugega, izginjajo in so le mrtve črke. V posebnem oddelku prikazovani orientalski plesi so baš dovolj pristni, da vam s silno jasnostjo predočijo vso strahotno smešnost civiliziranega Evropeca, ki si domišlja, da bo za par frankov kupil kri in srce orijenta. Gledal

sem ta dekleta, ki so čakala, da se dvorana napolni; ena od njih se je za pahljačo režala svoji sosedi in ta smeh je izpričal razmerje. V duši mi je zagorel spomin, kako sem pri nas, v tivolskem parku videl v bedni baraki «morsko deklico». Imela je rdečo bluzo, noge stlačene v papirnat rep, na licu črn obliž in je bila doma iz Vodmata ... Toda mi smo bili takrat otroci. Tu pa ni razmerje povsem enako, tu je nekaj prav določenega vmes.

Predaleč bi zašel s kopičenjem golih ilustracij; saj je v eni sami tipični podobi že do dna označeno razmerje. Vsa ta naša civilizirana Evropa se mi zdi, kakor ogromno predmestje, plešoče ob muziki senzacije okrog velēmesta. Senzacija mu je pariško osrčje, senzacija so bari in apaši, senzacija je ljubezen predmestnega dekleta — vsi vidni, v zunanosti prijemljivi utripi te socialne enote tvorijo tisto samoljubno sfero senzacije, zaradi katere je vredno videti Pariz. Žile, ki vodijo iz površja v notranjost, vzročnosti in relacije — vse to ni važno, posebno ker bi bil v danem slučaju potreben napor misli in duha. Vsega tega se meščan boji in mu je odveč. V kulturnem oziru mu zadošča, da ve, da so kljuke v kraljevem gradu v Versaillesu pozlačene in še kaj; vedeti, to je važno, vendar manj veselo. Zunaj, da — zunaj se gnete voz ob vozu, zunaj gore po ulicah milijoni luči, zunaj se šetajo črne prostitutke in apaši z rdečimi šali, zunaj posedajo po kavarnah živi umetniki, zunaj se celo lahko vidijo gole deklice in bogve, ah, bogve, kaj še. Vso sladko grozoto greha, namreč pariškega greha, in vse neznanske skrivnosti pariškega nočnega življenja. In Pariz je temeljito reagiral na vse te instinkte. Če opazujete ta svet, vam zrasede pred očmi ogromen, svetoven trg, kjer se za denar dobi in vidi vse in zares prav vse, kar lahko uteši iluzijo predmestja. Pariz je zgradil svoji civilizirani Evropi orjaško komedijo, kjer razkazuje tisočim in tisočim svojo «morsko deklico». In posel se mu pošteno obnaša. Zrasel je v pravi Babilon, v zbirališče vseh narodov in vseh ras, ki so naravno že vtisnile tudi svoje sledove v njegovo lice. Če bo komu kdaj žal za taka pota razvoja, bo to le Parizu.

Namreč Parizu druge strani, središču francoske rase, francoskega človeka. Poudarjam, človeka — ne civiliziranca. Ta Pariz ni na trgu, pač pa moraš živeti z njim, da ga začutiš. To ga baš loči od trgovine in ga vzdržuje v višini vsega živega, nad dirindajem pariške Evrope, ki ima svoje korenine večjidel v zlatu ali družabnosti, samo v sveži, plodni krvi ne. S tem Parizom morate živeti; duhovnosti zahteva od vas in srca, pa bilo za ceno ljubezni ali sovraštva. Le kupiti ga ni mogoče. Tu ne gre za uživanje ali senzacijo, tu stojite pred vrati organizma, ki globoko temelji v rasni enoti

in raste iz nje v svoji zakonitosti in potrebah. Pota, ki jih je hodil, so pred vami — stoterni spomeniki govore o njih, spomeniki v materijalu in duhovnosti. V svet, ki ga pa danes živi, vas pa mora uvesti čas, ker le ta vam v srcu omogoči pravično tehtnico za popotnico po labirintu navideznih nasprotij in harmonij, akcije in reakcije. Če bi vam hotel pisati kaj več o tem francoskem, evropskem Parizu, bi moral videti in gledati tukajšnega človeka pri delu, doma v krogu svojcev in prijateljev, v krajih, kjer si podajata roke brezumnost in veselje; poznati bi moral njegov vsakdanji dan, vso preprosto življensko dejstvo prirodno diferencirane, v potrebah izoblikovane socijalne enote in prisluhniiti tistemu, nikjer vidnemu toku mišljenja in čustvovanja, ki napaja vsak organizem in ki je prav za prav v zraku ali v zemlji, če hočete — zmirom bojni klic med sedanostjo in bodočnostjo, maternica vsakega dejanja. Vse besede o povsod jasno očitovani kulturni tradiciji te rase so le introitus v razmišljanje o njenem današnjem dnevu. Jaz sem pa tu gori le mimogrede. Motril sem ljudi na cesti, po gledališčih in koncertih, na izprehodih in drugod, ker sem iskal v okolici sozvočja človeške občine. Videl sem preišljeno konservativnost in strogo kultivirano materijelnost meščanskega sloja, videl sem neverjetno skromnost in skoro malomarnost delavne ulice, marljivost sredine, varčnost in omejenost malega človeka, k življenju in njega dobrinam prisesano moč težaka; videl sem gojeno, v preprostosti težko razkošje bogastva, enostavnost ljubavne kupčije in oči v deviškem snu užgane. Videl sem čutno moč in sočnost rase, grobo, včasih naravnost barbarsko možatost in povsod, vsepovsod se je vse to odmikalo iz okvira babilonskega tržišča drugam, v drug, drugod živeč svet. Za tisoči posameznikov sem zaslutil iz rase rastoči organizem, ono drugo stran, ki je, ki živi kot rezultat, sredstvo in potreba — velemesto človeka. (Dalje prihodnjič.)

N I K O D E M

F R A N E L L E R

Gospod, jaz nisem Tvoj učenec,
da v muožicah Te hrupno bi slavil,
in nikdar mi ne bo krog čela vil
apóstolstva se zlati venec!

Le skrivno včasi na samoči
Te iščem v šepetanju oljčnih vej,
kot Nikodem je, dobri farizej,
iskal Te pozno v pusti noči.

PREGLED SODOBNE KNJIŽEVNOSTI V ŠPANIJU

S T. L E B E N

II.

(Nadaljevanje.)

Pariški mir leta 1898. je zadal zadnji smrtni udarec španskemu kolonialnemu imperiju. Z odpadom Kube in Filipinov je bila zaključena dolga vrsta velikih španskih prekomorskih porazov. Ta zadnji sunek sicer ni bistveno spremenil stanja, v katerem je životarila Španija že dolga desetletja, a ker je bil zadnji in najbolestnejši, je težko odjeknil v zavesti nekaterih najboljših ljudi, ki so tedaj prvič široko odprli oči nad bedno Španijo, jo skušali prav razumeti in jo ozdraviti. Krog tega usodnega leta 1898. so se posamič pojavili v španski književnosti ljudje, osebno drug drugemu skoro popolnoma tuji in brez vezi enotnih, ustaljenih načel, ki pa so v svojih spisih vsi stremeli k enemu cilju: razbrati z ostrim, a hladnim kritičnim pogledom prave, osnovne poteze španstva in na podlagi tega kritičnega dela skušati določiti španstvu edino pravo mesto v svetu vrednot in Španiji začrtati pot v plodnejšo bodočnost. Skupini teh ljudi, ki ji v glavnem pripadajo Miguel de Unamuno, Azorin, Pio Baroja, Ramiro de Maeztu in kot predhodnik Angel Ganivet, so nadeli ime «generación del 98». Ti ljudje so s svojo ostro, hladno, kritično, doslej v Španiji komaj poznano metodo globoko posegli v tok španske miselnosti in s svojim delom vzbudili intelektualno in umetnostno renesanco, ki traja še v današnjih dneh. S to generacijo lahko trdimo, da se pričinja tisti del sodobne španske književnosti, ki more vzbuditi zanimanje in sodoživljanje vsakega Evropeca. V nasprotju s sicer tudi sodobno književnostjo, orisano v prvem poglavju tega pregleda, imajo dela te generacije in njenih naslednikov, kljub neizbrisnemu značaju španstva, nekaj občečloveškega, univerzalnega, kar zadeva življenje in usodo ne samo Španca, marveč človeka. S spisi teh ljudi je španska literatura po dolgih desetletjih mrtvila in dremavice znova prestopila Pireneje in opozorila svetovno javnost na problem španstva kot posebne duhovne vrednote z lastnim poslanstvom.

Najznačilnejša poteza 98letnikov je njih kritična zmožnost. Zato v tej dobi prevladuje esej, dotlej v Španiji najmanj gojena in najnerazvitejša literarna panoga. V eseju, ki se je kot izrazno sredstvo najbolj prilegel njihovemu kritičnemu motrenju sodobnih literarnih in političnih prilik, so ti 98letniki zavzeli ostro, malodane zaničljivo stališče napram vladajoči literaturi in po-

litiki. Druga značilna poteza te generacije je njeno sovraštvo in njen odpor do vsega sentimentalnega, do retorike, pretiravanja in emocije. Njihovi spisi so umerjeni, hladni, polni neprestane samokritike in nezaupanja do ustaljenih vrednot. S komaj prikrito nejevoljo se razgledujejo po preteklih stoletjih narodove literature, da bi našli v njej naraven, preprost in zdrav človeški element. Kajti v vsej tej literaturi boste težko našli človeka iz mesa in krvi, živega človeka, ki bi bil elementaren in harmoničen, kakor na primer človek renesance, ki se smeje iz Boccacciovih novel ali ki premišlja in snuje v Shakespearovih dramah in komedijah. Vse špansko klasično gledališče je kup bledih pojmov, noč monstruoznih delirijev. Španski liriki nedostaja prizvoka pristno človeškega, preprostega, odkritosrčno doživljenega. Samo v delih primitivistov, Arcipresta de Hite, Bercea, grofa de Santillane zažari tu pa tam nasmeh pristne človeške radosti, ki pa kaj kmalu zamre pod prvimi dihi klasičnih vetrov. Španska renesanca in španski humanizem pa sta besedi, ki ju je treba razumeti narobe. Tudi na drugih poljih ni dosti drugače. Nikjer podobe, v širni zgradbi španske zgodovine, ki bi zaslužila, da se človek žrtvuje zanj z občudovanjem. Duša Španca je puščobna, suhotna, nasilna, nečloveška. Ljubi žarka nasprotja in vse, kar je absolutno. Ne ume razbirati odtenkov, ne združevati ekstremov. Nikdar se ni naslajala v harmoniji, marveč živela vedno ali za brezmejno srečo ali za nadčloveško bol. Zato so iz tega strastnega plemena izšli samo svetniki, heroji ali pa berači. 98letnikom se je zazdelo, da bi Španija s tako miselnostjo in čuvstvenostjo vedno lepela na istem mestu in da je ravno ta njen način doživljanja vzrok njenega propada. Emfatični, strogi, strašni pisatelji iz dobe Filipa II., ki so videli, kako se je dvigal iz tal ogromni, mrki Escorial, so pač ustvarili «el ciclo aureo» — zlati vek v španski književnosti, a so obenem s pretiranim, izkrivljenim gledanjem človeškega življenja tudi zasejali seme propada, ki je z naravnost tragično fatalnostjo raslo in se večalo iz desetletja v desetletje do skoro popolne propasti dežele in naroda. Zato je Unamuno zapisal kar na prvo stran svoje najlepše knjige: «Človek sem in nobenega človeka ne smatram sebi tujega. Kajti pridevnik ‚humanus‘ mi je prav tako sumljiv, kakor abstraktni samostalnik ‚humanitas‘ — človeštvo. Niti ‚človeški‘, niti ‚človeštvo‘, niti enostavni pridevnik, niti pridevniški samostalnik, marveč konkretni samostalnik: človek. Človek iz mesa in krvi, ki se rodi, trpi in umira — zlasti umira —, ki jé, pije in se igra in spi in ljubi, človek, ki ga vidim in slišim. brat, resničen brat.» — Španec naj bo zopet človek! To je program 98letnikov. Če se hoče Španija dvigniti in stopiti enako-

vredna v vrsto modernih kulturnih narodov, se mora povrniti k resnično človeškemu, k radosti v naporu, k elementarni volji ustvarjanja in dela. Treba se ji bo odreči absolutnim idealom z neskončnimi podaljški v nedosežni onostranosti in jih zamenjati z relativnimi, človeški moči dostopnimi cilji in vzori. Voljo, energijo, boj za dosegljive cilje, ne borbe proti mlinom na veter, zahteva Azorin v programatični «Voluntad». Zato so ti 98letniki tudi pretrgali s stoletja trajajočim literarnim vplivom Francije in se naslonili v svojih iluzornih upih predvsem na nelatinske narode. Vse, kar diši po latinstvu, jim je sumljivo in odvratno. Največ so se predajali vplivom angleške miselnosti. Lawrence Sterne je brez dvoma odločilno vplival na Azorina. Ramiro de Maeztu, dopisnik madridskih listov v Londonu, prepojen z izrazitim angleškim puritanizmom, poln Carlyla in Macaulaya, odkriva s svojimi dopisi španski publiki angleške pisatelje in govori ob vsaki priliki o angleški umnosti. Trenutno je vse, kar prihaja iz Anglije, najboljše in Maeztu vzbuja s svojimi članki nenavadno pozornost za angleške zadeve in nenavadno zmožnost prilagojevanja angleškim oblikam življenja. To občudovanje jedrnatih, trezno mislečih, bistrournih angleških piscev, polnih resnega, solidnega «humourja», naj bi služilo kot protiutež ukoreninjeni latinski nepremišljenosti in hipnemu navdušenju, španski prenapetosti in francoski lahkoživosti. Zlasti naj bi ta angleški vpliv pomagal omiliti anarhični španski individualizem in tisto špansko upornost, ki stremi samo po izpolnitvi osebne človekove usode, a se ne briga za skupnost socialnega dela. Sicer pa vse to navdušenje za angleško miselnost in življenje ni bilo zgolj zunanje, mehanično posnemanje. Saj se človeku zdi, da so ti resnobni in vedri pisatelji: Maeztu, Unamuno, Azorin, Baroja po duhu sorodnejši severnjaškim Angležem, nego južnim Latincem. Zaničujejo lirizem in ga zavračajo kot slabost; pozabili so klasično blagozvočje španščine in izražajo svoje vtise v suhem, jedrnatem, skoro trdem slogu, ki izključuje vsako samo besedno lepoto in glasbo.

Drugi del zlasti manjših mislecev pa se je naslonil na Berlin, ki jim je simbol vsega onega, česar nemirna Španija najbolj pogrēša: resnost, metodičnost, disciplino v službi kolektivnosti. Voditelj teh v Nemčijo zročih ljudi je José Ortega y Gasset, ki je študiral na nemških univerzah in se tam napojil s Kantovo in Heglovo modrostjo. Kakor ši je Maeztu privzgojil cel naraščaj prvovrstnih, samostojno mislečih novinarjev, prepojenih z angleško kulturo, tako je Ortega y Gasset vodnik one skupine novinarjev in javnih delavcev, ki so hodili v šolo k Nemcem, občudovali germanski genij in s svojimi članki začeli vzbujati v povpreč-

nem meščanstvu ono praznoverno občudovanje nemške veličine in znanosti, ki ga je bila zvrhano polna predvojna Evropa. Obe struji pa sta stremeli k istemu cilju: prilagoditi špansko življenje evropskim vzorcem, pretrgati z ozkosrčnim provincializmom in kasticizmom predhodne realistične dobe in priključiti uporno, samosvojo špansko miselnost toku splošno-evropske miselnosti. — Sčasoma se je mnogo teh prvotnih stremljenj omililo ali docela poizgubilo in ostale so le glavne črte, najznačilnejše poteze. Ena izmed njih je brez dvoma ljubezen vseh 98letnikov do razglabljanja, do teoretične misli, njih brezčutnost za retorične lepote, njih umskost, vsled katere ni nihče izmed njih resničen, velik umetnik, pač pa včasih nedosežno globok ideolog. Generacija 98letnikov je rod ideologov. Toda razglabljanja in na njih sloneče ideologije niso same sebi namen, marveč naj služijo boljšemu spoznanju narodove bitnosti, ki naj s svoje strani vodijo v politiki k pravim, plodonosnim dejanjem. Miselnost 98letnikov je obenem aktivistična in zato njene predstavnike pravilno nazivajo tudi «aktiviste».

Za predhodnika vseh modernih španskih aktivističnih ideologov in za stvaritelja moderne španske proze velja Ángel G a n i v e t (1862—1898). Njegovo glavno ideološko delo «Idearium español» (1897) je sicer izšlo po Unamunovi «En torno al casticismo», toda dočim je Unamuno dozorel in napisal svoja najboljša dela šele po letu 1900., si je Ganivet prostovoljno končal življenje v letu kolonijalnega poraza. V kratkem Ganivetovem življenju in v njegovi tragični smrti se čudovito odraža najnotranjše bistvo španskega človeka: neprestano nasprotje med strastnim hotenjem in popolnim zdvajanjem nad tem hotenjem. V knjižici «Granada la bella» (1896) je skušal po načinu Barrèsa in Rodenbacha orisati podobo in vzbuditi vonj rodnega mesta Granade. Kakor skoro vsi Andaluzijci je tudi on odpotoval v Madrid, kjer je začel kariero v odvetniški pisarni in jo končal kot španski konzul v Antwerpnu, Helsingforsu in Rigi. Bil je nemiren, razdvojen duh z neutešno žejo po znanju in spoznanju. V mladosti je prečital ogromno knjig, a napisal ni do 34. leta ničesar. Takrat pa je kakor pred slutnjo bližnje smrti bruhal iz sebe vse, kar mu je ležalo na srcu. V treh letih je napisal «Idearium español», «La conquista del reino de Maya» (1898) in v dveh zvezkih «Los trabajos del infatigable creador Pio Cid» (1898). Nato si je končal življenje v valovih Dvine. — Rodu 98letnikov pomeni Ganivet vtelešenje tragičnega španskega genija in njegov «Idearium español» evangelij pristne španske miselnosti. Ta «Idearium» je v Španiji prvi, genialni poizkus

zgodovinsko-psihološkega razglabljanja o duhovnem in političnem propadanju Španije, a z aktivistično tendenco, da bi ta spoznanja vodila k duhovnemu preporodu domovine. Toda takoj naslednji dve deli pričata, da je Ganivet tesno in bolešno živel z duhom časa in da se je zavedal, kako neznatna je možnost duhovne obnovitve Španije v času, ko je po vsej Evropi zagospodovala tehnika, šport, civilizacija. In iz sovraštva do sodobne, zgolj mehanične civilizacije je vrasla v njem slavna in prečudna figura Pio Cid, ki nastopa kot protagonist v romanih «La conquista del reino de Maya» in «Los trabajos del infatigable creador Pio Cid». Oba romana sta zamišljena satirično simbolično, pa sta vendarle v najboljšem pomenu realistična, kakor so edinstveno satirični, simbolični in realistični romani Baroje, Galdósa, Péreza de Ayale in njih skupni vzor, Cervantesov «Don Quijote», Nobeno drugo slovstvo ne nudi sličnih romanov, kjer bi pisatelj s kolikor mogoče natančnim in krepkim risanjem krajev in običajev izpovedoval svoje najosebnejše misli v skrajno paradoksnih oblikih. Pio Cid je skeptičen idealist, ki zbeži pred moderno civilizacijo v umišljeno kraljestvo v notranjosti Afrike in skuša tam ustvariti iz nevednih divjakov novo kulturno ljudstvo. Nehote pomisli človek na Francecov «Pingvinski otok», ki pa ga Ganivetova utopija daleko presega po globini zamisli in mnogostranosti kritičnih vidikov. Najbrže ne bi našli v nobenem drugem slovstvu podobne burleskne apoteoze civilizatoričnega duha, take skrajne parodije odkritij, zavojevanj in pokristjanjevanj. Čisti pripovedni umetniki ti deli seveda ne moreta biti. Vendar so nekatera poglavja «Trabajos de Pio Cid» prave izbranosti pripovednih umetnin. Sodobnikom je bil Ganivet v španski književnosti prenenavaden pojav in njegovo delo premočen sad v vrtovih plehke retorike, okrašenih s cvetlicami zamirajoče romantike in povsod vladajočega deklamatorskega realizma. Ganivet je bil upornik, novotar in smrtni sovražnik udobne družinske literature; pisal je za bodočnost in pripravil tla krepkim in resnobnim pisateljem, katerim vsem stoji na čelu Miguel de Unamuno.

Miguel de Unamuno (rojen leta 1864.) je najgloblji, najbolj mnogostranski in najbistrejši sodobni španski mislec. Z Ganivetom sta se poznala osebno in sta skupno izdala knjižico «El porvenir de España». Vendar nastopi Ganivet tudi napram Unamunu kot predhodnik in učitelj. Njegova dela, zlasti «Idearium» so vplivala na Unamuna globoko in odločilno kakor novo razodetje. — Unamuno je Bask, rojen v Bilbau. Leta 1891. je zasedel stolico za grščino na starodavni univerzi v Salamanki, kjer je bil leta 1901. imenovan za rektorja. Ker je posezal tudi

v politični boj skrajno osebno in neuklonljivo, ga je vlada leta 1914. odstavila. Deset let pozneje ga je Primo de Rivera poslal v prognanstvo v Fuerteventuro. Danes živi don Miguel kot izgnanec v Hendaye ob francosko-španski meji. Težko je podati kolikor toliko sistematično analizo Unamunove miselnosti. Kajti don Miguel je smrtni sovražnik vseh sistemov, vseh nepremakljivih načel, vsake objektivne zunanosti, ki bi bivala in se razvijala neodvisno od njega, od njegove osebnosti. V njegovi glavi se križa brez števila idej, ki pa so zanj brez važnosti, če se ne izpremene v njegov, Unamunov najosebnejši problem, če ne zagore v živi strasti in zanosnem egoizmu. Zato so dela tega človeka podobna ogromni, brezmejni in neurejeni masi, ki je ni mogoče točno opredeliti v nobeno literarno vrsto. Pisal je romane («Amor y pedagogía», «Niebla»), izživiljal svojo neugnano osebnost v poeziji («Teresa», «Poesías»), razglabljal neverjetno globoko in samoniklo o vseh perečih problemih sodobnosti v neštetihi esejih («Mi religión y otros ensayos», «Ensayos» v sedmih zvezkih), zgrabil jedro tragike človeškega življenja v «El sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos», ter reševal problem španstva v kruti «Vida de Don Quijote y Sancho», kjer primerja viteza iz Manche Kristusu in ga kar enostavno imenuje «Nuestro Señor Don Quijote». Temu že znatnemu literarnemu delu pa bi morali dodati še vrsto novel, spominov in slikovitih opisov rodni krajev («De mi país», «Recuerdos de niñez y de mocedad»), ki so vzori pokrajinarske umetnosti. Unamuno je pravo križišče vseh mogočih miselnih poti; v sebi združuje vso zgodovino estetskih in filozofskih idej, ki so se pojavile v Španiji v zadnjih pet in dvajsetih letih. Romanopisec, poet, humanist, gojitelj eseja po načinu Macaulaya in Emersona, avtor brezštevilnih časopisnih člankov, pa je umel vsaki literarni vrsti vtisniti svoj globoki, neizbrisljiv osebni pečat. V njegovih nemirnih rokah je roman prenehal biti slika običajev človeške družbe, ogledalo, ki zrcali družabno življenje ali svojevrstna duševna stanja; izpremenil se je v poskus praktične ideologije, rekli bi, v propedeutiko idej, kakor pri Ganivetu. V poeziji je zavrzel vsako, tudi najrahljšo retoriko, vsako zgolj glasbeno mamilo in jo izpremenil v najintimnejšo religiozno in človeško izpoved. Višek pa je dosegel v eseju, v eksegetičnem komentarju, bodisi da tolmači Dona Kišota, Velazquezovega Krista, Bécquerjeve lastavice, govore Prime de Riviere, zlasti pa vse, kar se tiče njegove lastne osebe, njegovega tukajšnjega in posmrtnega življenja. Kajti problem vseh problemov je za Unamuna posmrtno večno življenje, pa ne morda nesmrtnost duše, kakor jo utemeljujejo ali pobijajo poklicni filozofi, marveč

nesmrtnost celotnega človeka, večno življenje osebnosti, kakršna je. Človek iz mesa in krvi, s titansko voljo, da bi združil v sebi vse vesoljstvo, postavljen pred ti dve neumljivi in grozni skrivnosti: rojstvo in smrt, to je edinstvena drama, ki jo je Unamuno raziskoval vse svoje življenje v vseh smereh in globinah. Nagonsko iracionalno življenje hoče trajati večno v konkretnosti, razum pa to večnost zanika ali pa jo izmaliči v blede večnost breztelesne duše. V tem nepretrganem, potrebnem boju med iracionalno vitalnostjo in med skeptičnim, statičnim razumom je vsa tragika človeškega življenja. To tragiko skuša prikazati Unamuno v vsej njeni globini s čudovito gibko dialektiko. A ko človek ves omočen komaj sledi brez nehanja menjavajočim in nasprotujočim si vidikom, ga ves čas ne zapusti občutek, da Unamuno ne polaga preveč važnosti v vso to miselno igro, da se ji na tihem celo roga in da ji nalašč noče dati oblike trdnega, zaokroženega sistema. Z Unamunom trčimo ob dno španskega nihilizma. Ob njem razumemo, da je ves ta svet tako ničev sen, da se niti ne izplača, da bi ga sanjali v sistematični obliki.

Idejni prelom leta 1898., ki mu je dve leti pozneje sledil preobrat v pesništvu in pripovedništvu, je našel v Unamunu najstrastnejšega bojovnika in vodnika, ki je s svojo doktorsko avtoriteto kumoval vsem novotarijam mladih in jih s svojim fantastično obširnim znanjem podprl v njih prevratnem stremljenju. Vsi mladi iz leta 1900., Villaespesa, brata Machado i. dr. so se v boju proti zastarelim kritikom zatekali k Unamunu, ki je z brezprimerno ostrino svoje dialektike in s svojim ogromnim, gibkim znanjem odprl in utrl pot marsikomu izmed njih.

Martínez Ruiz, splošno znan pod psevdonimom «Azorín» (rojen leta 1874.), je preživel z Unamunom vse najodločilnejše trenutke idejnega preloma leta 1898. Toda Unamuno je Bask, Azorín pa prihaja iz španskega Levanta, ležečega med tragično Kastiljo in plastičnim jugom. Zato v Azorínu ni Unamunovih nepremostljivih nasprotij, njegove vseprivlačujoče osebnosti, bojevitosti, strastnosti in večne razdvojenosti. Problemov ne zajema ostro in globoko, kakor Unamuno, a v zameno je bolj umetniški, ubranejši, občutljivejši za življenje in lepoto najneznatnejših stvari. Vsa Azorínova najboljša dela «La Voluntad» (1902), «Antonio Azorín» (1903), «Las Confesiones de un pequeño filósofo» (1904), «Los pueblos» (1904), «La Ruta de Don Quijote» (1905), «Castilla» (1912) so najosebnejši impresionistični vtisi, intimna zaupanja vsega, kar se godi v povprečni duši, in ki jih s hoteno preprostostjo ter komaj opaznim zaničevanjem piše duhovit skeptik. Lastni «jaz» je za Azorína ogromnega pomena. A ta Azorínov «jaz» je nekaj čisto

relativnega in prigradnega, podvržen neprestanemu vplivu obdajajoče ga okolice, minljiv in neznamen kakor zelen list spomladi, čeprav sam v sebi neprecenljive vrednosti, ker je vsak trenutek neumrljiv čudež, ki se ne bo ponovil nikdar več. Ker se malokdo kot Azorín zaveda neprestanega vpliva stvari, ki ga obdajajo, se je s polno ljubeznijo predal najmanjši izmed njih. Da vsaj ne bi kak predsodek, kak umski, privzgojen pojem izmaličil prave, pristne, edinstvene, čudovite in bežne slike stvari, se postavi Azorín pred njo z očmi, odprtimi široko kakor zrcala in jo opazuje s pozornostjo otroka, dokler ne ujame na njej značilne podrobnosti, tiste edinstvene strani, ki jo nove otroške oči zaznajo še najboljše. Kakor za Flauberta, ki prvega estetika podrobnosti in okolja, je tudi za Azorína podrobnost, detajl ogromne važnosti. Vsa njegova dela, ki imajo sliko avtobiografij, slone na opazovanju značilnih podrobnosti. Zato je Azorínov slog jasen, prozoren, s kratkimi, jedrnatimi stavki, ki sledijo drug drugemu urejeno, mirno, krotko. Primerjali so ga z Anatolom Franceom, toda Azorín je umetniško brez dvoma mnogo globlji, manj površen, občutljivejši. Kakor Unamuno ali Ortega y Gasset, je tudi Azorín napisal komentar k Donu Kišotu, a ne razglabljaajočega, marveč opisnega. Skušaja nam približati Kišotovo življenje z opisom krajev in ljudi, kjer je živel in se boril vitez žalostne postave. Azorínovi orisi kastiljske pokrajine in njenih ljudi so pravi biseri, ki se v «Castilla» spreminjajo v najnežnejše pesmi v prozi. Ves njihov čudovito otožni čar izvira morda iz nasprotja med Azorínovim mirnim, sigurnim slogom in slikami tragične samote in zapuščenosti, ki jih vznemlja. V teh nežnih in dovršenih impresionističnih slikah se odraža vsa globina španskega fatalizma. S temi mirnimi in otožnimi spisi je Azorín prav tako kakor Ganimet ali Unamuno pomagal razkriti pravi obraz Španije in je pripomogel k opredelbi psihologije španskega naroda. Pravega obraza španskega človeka pa ni iskal samo v pokrajini in njenih prebivalcih, marveč tudi v stari literaturi in v prašnih knjižnicah, kjer je izgrebel in na novo ovrednočil marsikatero delo, ki je bilo že davno zapalo pozabi. Če danes poznamo in pravilno cenimo Baltasarja Graciána, je to Azorínova zasluga.

Najmanj ideološki in v vrstah 98letnikov najmočnejša umetniška osebnost je Pio Baroja, Bask kakor Unamuno, rojen leta 1872. v San Sebastianu. Čeprav Baroja trdi, da pripadnost k «možem 98. leta» zanj nikakor ne pomeni pripadnosti k literarni skupini s strogo začrtanim programom, vendar lahko rečemo o vsem njegovem delu, da je v takratnih španskih razmerah vplivalo prav tako nenavadno in revolucionarno kakor Ganimetovi ali Unamu-

novi ideološki eseji in časopisne razprave. Baroja imenujejo tudi španskega Gorkega. In res je Baroja živel blodno in nestalno, potikajoč se najrajši med najnižjimi ljudskimi sloji, med delavci, krošnjariji, vagabundi in primitivno preprostimi ter nevednimi ribiči svoje ožje domovine. Bil je zdravnik, pek, inženjer, borzni špekulant, največkrat pa brez vsakega posla, toda neprestano na potu križem Španije, ki jo je vso preromal peš. Iz vsega srca sovraži literaturo zaradi literature. V špansko slovstvo je vstopil kot divjak, z žuljavimi rokami delavca, ki ne pozna literarne retorike in hoče biti predvsem resničen, okrutno resničen v izpovedbi tistega življenja, ki ga je spoznal z lastnimi očmi. Morda ni nihče trpkeje od Baroje občutil provincialne plehkosti španskega življenja, pogreznjenega v odurno močvirje malenkostnosti. Vsi njegovi romani, ki jih je preko štirideset, so veren izraz njegovega studa nad tem praznim, gluhim, zamočvirjenim življenjem, kjer se ničesar ne dogaja. Kakor vsi 98letniki je tudi Baroja v bistvu romantik. Kaj je drugega nego romantika, če se Ganivet, Unamuno ali Azorín skušajo z ljubeznijo vživeti v davno narodovo preteklost, da bi jim iz nje zasijal pravi obraz domovine in da bi iz nje črpali odpor proti žalostni sedanosti? Romantika so Ganivetove ironične utopije, njegov beg iz realnega življenja v fantastične pokrajine domišljije in njegov razočarani posmeh civilizaciji. Tudi Baroja je romantik, ki obožuje energijo in voljo ter sanjari o neki nietzschejanski Španiji. Toda Baroja ni romantik po vsem svojem bistvu, slepo in naivno. Kljub vsemu hrepenenju, sprostiti se obdajajočega življenja, gleda na to življenje z neizprosno ostrimi očmi in neprestano koleba v dvomu, naj li živi daleč v svetu, ki ga snuje želja in fantazija, ali pa naj zavrže ta sen kot podlo slabost in se preda življenju, kakršno že je. S tega zrelišča bi se dalo celo vse njegovo ogromno delo razdeliti v dve polovici. Prva obsega romane zgolj pripovedne vsebine, kjer hoče Baroja videti stvari kakršne so, nizkotne, povprečne in umazane. Najbolj posrečena izmed teh del, «Vidas sombrías» (1900), «Idilios vascos» (1902), trilogija «Tierra vasca» (1900—1909) ter «Inquietudes de Shanti Andía» (1911) so vzorci španskega naturalizma, ki jih romani Blasca Ibañeza niti od daleč ne dosegaajo. V drugo polovico pa spadajo bolj problematična dela, zbrana v trilogijah «La vida fantástica» (1901), «La lucha por la vida» (1904), «El pasado» (1905) ter «La raza» (1908). Najboljša Barojina romana, morda sploh najboljša v sodobni španski književnosti, pa sta «Camino de perfección» (1902) ter «El árbol de ciencia» (1911). Barojino načelo: «Dejanje zaradi dejanja je vzor zdravega in močnega človeka», vodi tudi skoro vse junake njegovih romanov. Njih duševnost se nikdar ne izraža

v dolgem opisovanju ali v piščevih meditacijah, marveč vedno le potom neposrednih dejanj. To zgolj dinamično, skoro čisto dramatično postopanje se odraža tudi v Barojnem slogu. Očitali so mu, da piše slabo, da ne pozna slovnice, ker je zavrzel celokupno retoriko ter vse v Španiji tako priljubljene bleščeče, dolgovezne in površne opise. Njegovi stavki so energični, kratki, skoro nesramno jasni in preprosti; živo spominjajo na Stendhala, ki so mu svojčas tudi očitali, da piše slabo francoščino. Pio Baroja je najpomembnejši romanopisec v sodobni Španiji, ki je s svojimi deli najtemeljiteje prekinil z dotedanjim retoričnim in provincialnim realizmom.

Med ostalimi pomembnejšimi aktivisti omenimo še Rufina Blanca-Fombono (roj. leta 1874.), ki je svoji blesteči polemično satirični nadarjenosti dal izraz v zbirki esejev «La lámpara de Aladino» (1915) ter napisal tudi več dobrih realističnih novel in romanov, izmed katerih sta najbolj poznana «El hombre de hierro» (1907) ter «El hombre de oro» (1915); najboljše njegovo delo pa je zbirka novel «Cuentos americanos» (1904). Blanco-Fombona je sicer Venezuelec, a se je stalno naselil v Madridu, kjer vodi pomembno založništvo «Editorial América», ki posreduje med španskimi in južnoameriškimi književniki. Južnoameriškega porekla je tudi José Enrique Rodó (1872—1917), ki je v esejih, zbranih v knjigi «Ariel» (1900), zagovarjal špansko-ameriško kulturo pred severoameriško civilizacijo in je v svojem glavnem delu «Motivos de Proteo» (1909) razvil svoj dinamični življenjski nazor: reformarse es vivir. — Med aktivisti naslednje mlajše generacije pa daleč nadkriljuje vse druge José Ortega y Gasset (rojen leta 1883.), profesor filozofije na madridski univerzi in urednik najpomembnejše španske revije «La Revista de Occidente». V delih «Meditaciones del Quijote» (1914) ter «España invertebrada» (1922) dopolnjuje ideološko aktivistična razglabljanja 98letnikov o zgodovinskih in psiholoških vzrokih španskega propadanja. Občečloveške in literarno-umetnostne probleme pa zajema v splošno znanih delih «El tema de nuestro tiempo» (1925) ter «La deshumanización del arte» (1925).* Najboljši moderni idelog je poleg Ortege y Gasseta še Eugenio d'Ors (roj. leta 1882.), ki je bil spočetka eden največjih sodobnih katalonskih pisateljev, a je pozneje začel pisati v španščini kratke ideološke romane, izmed katerih je «Oceanografía del Tedio» najboljši in za d'Orsov način najznačilnejši.

(Konec prih.)

* Glej «Ljubljanski Zvon» 1929, št. 4: B. Borko: Perspektivizem Joséja Ortege y Gasseta.

IVANA CANKARJA PISATELJSKI POČETKI

JOSIP VIDMAR

Govoreč o prvih letih Cankarjevega pisateljevanja, nameravam opisati smeri in globine najvažnejših čustvenih in miselnih tokov, ki se prelivajo v početkih njegovega dela. — V začetku vsega človeškega duševnega življenja stojita dve prikazni-zagonetki. Ob eni ali drugi izmed njiju se predramita misel in zavest slehernega človeka. To sta ljubezen in smrt. Smrt prebuja misel o večnosti in vesoljstvu, ljubezen — misel o človeku in življenju. Obe misli se srečujeta v razglabljačem jazu, ki je po duhu doma v vesoljstvu in čigar telo je z neštetiimi čutnimi vezmi priraslo na zemljo. Do intimnosti s samim seboj se je Cankarjev duh prebudil ob ljubezni. Misel na smrt in vprašanje po končnem zmislu življenja nista zapustila sledov v njegovem mladostnem delu. Imel pa je oster čut za pravo človeško življenje. Prestopki zoper lepoto in pravo človečnost, lastni in tuji, so ga navdajali z bolečino in ogorčenjem. Bil je človek, ki živeč razmišlja, ne razglabljač, ki živi v premišljevanju. Usoda njegovega umetniškega življenja mu je določala notranjo pot, ki se vije jasno in zakonito smotrénostjo pred opazujočim očesom. Za ljubeznijo ga najprej prevzame misel in bolečina poklica in ga zaposlijo odnošaji med njim umetnikom ter okolico. Iz teh razmerij se ustali v njem enotno in določno življensko razpoloženje in se razodene podoba njegove duševne strukture. Sledeč tem pojavom njegovega življenja, bomo pozorni na njegove umetniške dosegljaje, s čimer bomo hkratu nudili tudi kritiko njegovih literarnih početkov, zlasti obeh prvih knjig «Erotike» in «Vinjet».

I.

Kakor že rečeno, je Cankarjevo prebujenje v zvezi z ljubeznijo, ki je bistvena in skoro edina vsebina pesniške zbirke «Erotike». Čuvstva, ki jih ta knjiga izpoveduje, so značilna za vrsto dogodkov Cankarjevega erotičnega življenja ter predstavljajo v dani zaporednosti izrazito in razločno zgodbo njegove ljubezni, v treh poglavjih: ljubezenska sanja, izkustvo, razkroj.

Njegovo prvotno, skoro še deško čuvstvo prvega cikla «Helena» si zelo ugaja v namišljenih in izmišljenih ter če le mogoče zelo žalostnih položajih. Podobne sentimentalne sanjarije so značilne za prvo ljubezen, ki skoro mora biti nesrečna in žalostna — kdo

jih ni preživiljal? Cankar jih izpoveduje naivno in zaupljivo in se vdaja njih sentimentalnosti z opojem. Spremlja jih s harmonijami, ki so v tem ozračju nekako običajne: nočno nebo, melanholična luna, zvoki klavirja, gradovi v oblakih, plesna dvorana, rože, zefirji in še mesečina, jesensko nebo in vibar, ki podí oblake. To čuvstvo je skoraj brez vzroka polno žalosti, ki je tolikšna, da si išče utehe v misli na smrt in v sanjarijah o žrtvovanju samega sebe za ljubljeno dekle. Vse bitje je tako polno tega prvega čuvstva, da mu je misel na smrt radost in olajšanje in za nedolžno domišljijo sploh edini izhod, ki ga vidi, ki si ga upa videti.

Razumljivo je, da je v teh zgodnjih čuvstvih osebnosti, ki se je komaj mogla jasno čutiti, tudi malo svojskega. Oseben je le rahel dih nekakšne sladke sanjivosti in nenavadne odkritosti, niti ne še zavedne volje do odkritosti. V teh lastnostih je tudi vrednost tega sicer ne ravno pomembnega uvodnega cikla. Izvzeti pa sta pri tej sodbi uvodna in sklepna pesem, ki sta nastali nekaj let kasneje in ki izražata kasnejši Cankarjev pogled na prvo ljubezen in ocenitev njenega pomena za njegovo življenje.

Iz drugega cikla zveni poleg prve bolečine rahla užaljenost in celo želja po maščevanju nad njo, ki ga je izdala. Začujejo se prvi očitki, rahli in bridkejši, prvi razdor, prvo okušanje, porogljivost, prvi fantovski zmagoslavni ponos in prva frivolnost, nedolžna in šaljiva. Sem in tja se oglasita tudi prejšnja brezvzročna žalost in otožnost. Tak je v prvi izdaji celoten cikel; tudi pesmi, ki v drugo izdajo niso sprejete. Njih mesto zavzame v drugi izdaji skupina Anici. Duh in slog prve polovice drugega cikla sta življensko in oblikovno nadaljevanje «Helene». Cankarjeva osebnost se pričanja tu kazati bolj določno in to v človeških in umetniških posebnostih. Kakor se prvič pojavita njegov humor in fantovska objest, tako nudi besedilo prve čisto njegove stihe, kakršni so tile: «Vse davne, pozabljene / pesmi... / kot plašne, polnočne sence / nad mano plavajo / In trudni obrazi mi hladijo / ljubeče, bele roke...»

Toda vse to je šibko in brez prave življenske resničnosti. Glede te je Aničina skupina rezek prelom brez prehoda. Tu je Cankarjeva erotika docela svojska. Čuvstva so tu prvič popolnoma edinstvena ter v njegovi osebnosti, značaju in življenski usodi utemeljena. Njih vsebina je opoj, zasopla in svetla strastnost in omama, ki sta nekako dvignjeni iz čutne in krvne prvobitnosti v neki neznani, nekoliko tuji svet. Radi tega se zdi, da udarja njun plamen nekam previsoko, v neko ekstazo, ki ni do kraja življensko verodostojna. Tako je čuvstvo najznačilnejše pesmi te skupine «Jaz sem te čakal», nekoliko manj čuvstvo

pesmi «Daj da poljubim tvoj beli vrat», v prihodnjih pa se zagon poleže in se skoro izravna s tonom drugih ciklov. Zakaj takoj za tema dvema pesmima se prične pogrezanje — prva nezvestoba in prvi kes. Res da še oboje zelo nedoločno in kakor v sanjah naznačeno, toda resnično in z bolečino doživljeno. Poslej se izražajo sama nova določna življenska čuvstva: zavest razpora med ljubeznijo in poslanstvom in obupavanje nad prihodnostjo ljubezni, prvo jasno in obtožujoče priznanje: «Oblatil sem ljubezen tvojo čisto», novo zagotavljanje v ljubezni navzlic vsemu, izmučeno iskanje tolažbe pri ljubici, tolažbe, pokoja in — pozabe od «poti neznanih brez pokoja», ki «leže temne in strašne» pred njim in po katerih «hodi s tihim korakom smrti». Cikel se zaključi s smrtno utrujenostjo od življenja in s prvim obupom nad seboj, z «velikim bankrotom» njegove erotike.

Tudi izraz je tu oseben in svojevrsten. Pokaže se z vso določnostjo kesnejši sanjavi in nekoliko abstraktni tvorec Cankar, ki mu življenje rado prehaja v blodnje in blodnje v življenje, ki se radi tega rad izraža v simboličnih vizijah in prividih mesto v čutnih predstavah in resničnosti in ki zategadelj prevzema le neko plast naše duševnosti, ne da bi z njo vred ali celo pred njo vznemiril tudi čutnost in kri. Tudi glede tega se zdi najznačilnejša pesem te skupine prav «Jaz sem te čakal».

Življenjepismo je Aničina skupina prav za prav povratek v razpoloženje «Dunajskih večerov», v umetniško-razvojnem zmislu pa je njih anticipacija, oziroma nadaljevanje, tako da predstavljajo po vsebini «Dunajski večeri» vendarle zadnjo obliko Cankarjeve erotike — njen vnanji razkroj. Zdi se, da je zmisel erotičnega iskanja edinstvena žena in edinstvena ljubezen. Kdor ju ne najde, se ne upokoji. Toda kdo ju najde? Zakonita zveza, v katero se zateče tako marsikdo, je često njegovemu snu le prispodoba, v katere varljivem videzu si prenekateri prikrije in končno tudi utaji svoj srčni nemir. Cankar je bil za tako rešitev preveč jasnoviden v svoji notranjosti in njegovo vnanje življenje je stavilo takemu izhodu preveč ovir. Obsojen je bil v iskanje. Blodil je in se končno predal vetrom. Svoje življenje v erotični razpuščenosti popisuje v petih podobah dunajskega življenja. To niso več lirske pesmi, kakor tudi že nekatere prejšnjih ne, marveč so večinoma novelistično predstavljeni življenski položaji, ki jih sem in tja spremlja lirska meditacija. Ozračje tega življenja je zgoščeno podano v mučni in dušeče opojni sopari simbolne in vizionarne pesmi «In dviga in širi se vroče obzorje», ki je med najkrepkejšimi pesmimi «Erotike». Značilna je za Cankarjevo, v neko abstraktnost usmerjeno enostranost, ki sem jo opisoval zgoraj in ki dela

njegove umotvore bolj živo abstraktne nego preduhovljeno življenjske. Vse konkretne stvari te pesmi so simboli in so nekako breztelesne in brezsnovne sence, ker učinkujejo bolj s svojim zmisлом nego s svojo čutno stvarnostjo.

V prvi izdaji se je ta izvrstna pesem končavala z izrecno izpovedjo Cankarjevega odnosa do lastnega erotičnega razpoloženja. Osredotočeno je bil izražen v stihu: «V srcu mojem strah in stud». Ta izpoved je nepotrebna, zakaj odnošaj je itak izražen v tonu pesmi. Stopnjevanje in določno izpoved najde čustvo studa in strahu, žalosti, kesanja radi nepopravljivega greha napram lastnemu erotičnemu instinktu v zaključnih dveh pesmih cikla. Prva izpoveduje v primeri z izgubljenim tavanjem njegovo duševno stanje in odrešitev, ki mu jo pošlje božje usmiljenje s «predsmrtnim mirom». Druga je veliki bankrot vse življenjske volje in strastno koprnenje po edini odrešitvi, po edinem, s čimer se je mogoče odkupiti za oskrunitev samega sebe, hrepenenje po «poslednji noči», po smrti:

«ah nagni se k meni, ti zaželjena,
ti mirna poslednja noč!»

Res je čustvo, ki živi v teh dveh pesmih, nekoliko pretirano, zaneseno in življenje ga ni še utegnilo potisniti v prave meje. Zato sta pesmi nekam nedoločni. Vendar je v njiu toliko resnice, da prepričujeta o globokem elementarnem obžalovanju in studu in da vzbujata uverjenost, da je Cankar v vseh zablodah in v vsem erotičnem propadanju vendarle ohranil podobo ljubezni v svojem srcu čisto. V vsej njeni neomadeževanosti jo pokaže, ko se poslednjič ozre na svojo ljubezen in jo s pobožno mislijo poslednjič blagoslovi v pesmi, ki zdaj zaključuje cikel «Heleni»:

«prišla si, Bog sam je prišel s teboj ...
...sveto hrepenenje, ki si mi ga dala,
gori zdaj v meni vse dni in noči ...»

Ostala mu je zdaj in vse do konca resnično:

«v nelepem življenju sled Neizrekljivega,
sredi večne smrti sled Večnoživega.»

V izrazu so «Dunajski večeri» prehod od začetnega, dovolj neosebnega načina do onega, ki je kot izrazito osebno označen pri pesmi «Jaz sem te čakal». V pričujočem ciklu ga je dosegel in morda do najvišjega pritiral v pesmi «In dviga in širi se vroče obzorje». Ta pesem, «Jaz sem te čakal» in pa «Iz moje samotne, grenke mladosti», ki zaključuje prvi cikel, so trije dosegljaji čistega osebnega, vizionarno simbolnega sloga in so hkratu najpomembnejše pesmi zbirke, ki bodo svojo vrednost obdržale. Prišteti bi jim bilo, toda gotovo šele v drugi vrsti bravurno brez-

božno «V bogatih kočijah...», ki predstavlja s «Sulamit» višek Cankarjeve mladostne objestnosti. Nadalje satiro «Sultanove sandale» ter «Svečanost v Varšavi», pisano spet v onem abstraktnem slogu. Ostale «Romance» in «Pesmi» so manj značilne in manj pomembne. Te, kakor tudi neimenovane drugih ciklov imajo pomen samo kot celota, kot zaupljiva in iskrena, navzlic zanesenosti iskrena, dasi ne popolnoma dozorela izpoved Cankarjeve čuvstvenosti v času, ko se je prebujal ob erotičnem življenju, ki je šlo svojo žalostno in vendar lepo in človeško pot od prebujenja in sanj v iskanje in okušanje in odtod v razočaranje, resignirano blodnjo in bolečino kesanja v srcu.

II.

Vzporedno z «Erotiko» in drugimi pesmimi so nastajali listki, ki jih je Cankar sam zbral v «Vinjetah», in oni, ki jih imamo danes zbrane v drugem zvezku njegovih zbranih spisov. Kažejo nam Cankarjevo duševnost širše nego «Erotika» ter izpovedujejo pogloblitve smeri njegove miselnosti in prebujene plati njegove neerotične čuvstvenosti, skratka: izražajo njegovo tedanje duševno življenje v celoti.

Neposredno so zvezani z «Erotiko» samo listki, ki govore v lirski ali v prozorni epski obliki o potih njegove ljubezni. Bistveno novega ne povedo, le povest «Ob smrtni postelji» (Zbrani spisi II.) osvetli nekoliko natančneje razdvoj, ki je najostrejša bolečina njegove mladosti, to je razdvoj med zahtevami človeške narave in zahtevami pisateljskega poklica. Poznamo ga že iz pesmi «Na mojo pot ne trosi rož...», poznamo ga tudi iz pesnikove korespondence z Anico Lušinovo in iz uvoda k nji, ki ga je napisal J. Glaser (Lj. Zv. 1926. str. 345./346.). V nekoliko splošnejši obliki bo tu še govora o tem prevažnem poglavju Cankarjevega življenja. Nekaj več vpogleda v njegov erotični okus nudijo črtice ljubezenske vsebine, če ni morda sklepanje o erotičnem okusu tvegano in če ni stvar enostavno taka, da označujejo ti listki samo njegov tedanji splošni pisateljski okus. Zakaj zdi se, da je nagnenje k bravurnosti, zlasti k bravurnosti v grehu, k romantičnosti in sentimentalnosti, h groteski, abnormalnosti in bizarnosti značilno za splošni njegov okus teh prvih let.

*

Vsekakor je erotika vsaj v notranjem življenju opis, ki ga tvorijo nekatere izmed črtic «Vinjet» in drugega zvezka, manj važen pojav. V lirični prozi tega časa prevladujejo beležke o notranji orientaciji napram umetnosti, napram samemu sebi, napram življenju v splošnosti, napram slovenski literaturi in

napram domovini. Najpomembnejše in najintenzivnejše je vse-kakor ustvarjanje razmerja do poklica in do samega sebe. Razumljivo je, da izjave o tem življenju, izrečene v liričnih in polliričnih črticah, ne predstavljajo zaokrožene in zaključene podobe njegovega notranjega snovanja. Toda so dovolj značilne in so često napisane z genialno jasnovidnostjo, da vendarle odpirajo dovolj globok vpogled v dogodke, ki se vrše med njegovim jazom in med umetniškim nagonom, med človekom in umetnikom. Prvi blisk v to temo je simbolična «Čudna povest», ki je v glavnem sicer satira na slovensko literaturo. Toda tik pred sklepom ima mesto, ki izpoveduje notranji odpor zoper umetnost, ki zajeda in uničuje v njem vse ostalo življenje, in izpoveduje bolečino človeškega bitja, v katerem se je naselil demon: «Sovražim te iz dna srca ... (govori ženski, ki predstavlja njegovo umetnost) ... Vrni mi dušo! Vrni mi dušo! Čemu sediš poleg mene, kadar sanjam o svoji nedolžni, pozabljeni ljubici? ... V svoji zlobnosti si mi iztrgala dušo in moje telo je mrtvo in gnjilo, brez mislij, brez sanj, brez ljubezni ... Vrni mi dušo! Vrni mi dušo!» Bolj dostopna in razumljiva postane ta bolečina, ko poseže iz notranjosti v vnanje življenje. To se zgodi v povesti «Ob smrtni postelji», kjer se pokaže umetnost kot moč, ki mu brani v srečno urejeno življenje, ki mu zapira pot do meščanskega poklica in s tem do žene, do lastnega doma, do soglasja z okolico, do čestitega položaja v družbi, do prisrčnih odnošajev napram soljudem in celo do miru in zadovoljstva v samem sebi. — «Vedel je sam, da ž njimi (s sanjami) uničuje resnico, da jo dela malenkostno in brezpomembno, da si krati vedé vsako srečo in zadovoljnost.» Toda navzlic temu «je ljubil svoje sanje, potapljal se je vanje mnogokrat vedé, s sladko razkošnostjo, kakor bi užival nekaj prepovedanega. A bal se jih je obenem ... Prišli so trenutki, da se je prestrašil svojega stanja».

Podobna razdvojenost se kaže tudi še v «Jutranji cigareti», vendar se zdi, da je tu človeška bolečina nekoliko mirnejša in da se zmaga pričinja nagibati od življenja k sanjam: «Zvečer se bojim, da pride k meni prijatelj izza mladih let. Pride skoro vsak večer. Moja desnica seže po peresu, ali on mi položi nalahko svoje prste na roko, in kri mi oledeni do srca. Moje sanje, moje misli leže v okovih ... Njegova glava sloni na moji rami. „To je zdaj tvoje življenje; pot je zaraščena na obeh straneh, s trnjem, seženj visokim ...“ Našteje mi natanko in po vrsti vsa moja razočaranja, vse moje grehe. Brez vzroka in krivde nisem izgubil niti kaplje krvi. Roka, ki je metala v blato moje upe in sanje, je bila moja. Jaz sam sem se ranil in osmešil ...» To je glas človeške bolečine v njem, ki se oglašča vsak večer. «A zjutraj sem sam ... Kar se je

doslej godilo z menoj, se je skladalo popolnoma z mojo naravo. Zato je nemogoče, da bi ostavil staro stezo ter se obrnil na desno ali na levo. In čemu je sploh treba spremembe? ... Kaj je na tem, če pada kri iz srca? Nič ... Kaj je na tem, če sedi moja ljubica na vrtu in poljubuje mojega prijatelja? Nič ... Kaj je na tem, če so padli v morje moji cilji? Kaj je na tem, če mi pljujejo ljudje v obraz? Nič, nič, nič ...» To je še bolečine polna resignacija človeka, ki se odpoveduje s stisnjenimi zobmi vsemu, da se lahko vda svojemu umetniškemu snu. Tri leta kasneje pokaže njegovo razmerje do «sanj» v epilogu k drugi izdaji «Erotike» novo podobo: «Sanje, sanje! Preteklost, prijatelji, pol lepa, pol strašna, ki si jo kličem v spomin, kadar je treba, da sem sebe vesel ... V sanjah je bilo moje resnično življenje, ne ono, ki se je vlekelo po lužah; to sem zatajil in ga ne poznam več, ni bilo moje. Stran, strahovi! Vse, kar imam lepega in dobrega iz svoje preteklosti, je vzraslo iz sanj, iz tega mojega pravega življenja, ki je moja velikovredna lastnina in ne lastnina dneva, ki daje in jemlje.» To je, kakor se zdi, poraz človeka, ki je hrepenel in sanjal o preprosti človeški sreči, in končna zmaga sanj, zmaga demona.

*

Hkratu s temi odnošaji napram umetnosti in napram lastnemu življenju nastaja v njegovi zavesti še odnos, ki ga poslej z bolestno trdovratnostjo spremlja na poti njegovega življenja. To je razmerje do družbe, do družbe «poštenih in koristnih» ljudi. Potreben in koristen človek pa je na žalost za Cankarja isto kot «filister». Genezo tega razmerja je sicer nekoliko samoobtoževalno, a vendar z veliko točnostjo opisal v avtobiografski povesti «Ob smrti postelji». Njegov sanjam vdani junak Zadnik opazi najprej, da ga «je bilo vpričo drugih sram svojih čudnih misli, četudi je bil sam zase v najidealnejših trenutkih skoro ponosen nanje ...» Sram zaradi tega, ker je čutil, da so prav te misli poglobljena ovira na poti do družabnega položaja in do ugleda. Čim dalj se jim vdaja, tem bolj opaža spremembo v vedenju drugih ljudi do sebe. «Prej so ga vabili in govorili ž njim ... sedaj pa so se ga ogibali, zdelo se mu je, kakor bi se mu za hrbtom posmihali in skomizgali z rameni ...» Odgovor njegovega srca je bil takle: «Prigovarjal si je, da stoji ... nad vsemi drugimi, navadnimi ljudmi, in zato si ni hotel priznati, da se pomiluje na dnu duše sam; da nevedé zavida drugim njihovo mirno življenje z določenim namenom in trdnimi dolžnostmi ... začelo je kaliti v njem sovraštvo do sveta, „ki ga je vrgel hladno iz svoje srede“ ... Z ironijo in prisiljenim zaničevanjem se je obračal od „filistrske

golazni“ — od vsakdanjih ljudi... Ako bi bil mogel hladno misliti, razlagal bi si bil lahko sam, da ga ne jeze njihovi dolgočasni obrazi..., temveč edino to, da jih svet uvaža je kot potrebne in koristne, medtem ko prezira njega, brezdelico.» Kakor so te besede morda iz samoobtoževalne gorečnosti nekoliko pretirane, so v bistvu vendarle resnične, zlasti če družabnemu položaju, za katero tu gre, prištejemo še bolečino človečnosti, ki zaman hrepeni po preprosti človeški sreči, bolečino, s katero je tako drago plačal svojo pravico, oziroma svoj križ: izpolnjevati umetniško poslanstvo. Zato je v Cankarjevem tedanjem in morda tudi kasnejšem sovraštvu do filistra nedvomno nekaj izkrivljenega, nekaj pretiranega, nekaj notranje slabotnega. Razburjata ga filistejski mir in samozavest, ker sta mu osebno nevarna in vznemirljiva. Obreguje se obnju in ju skuša omajati in spraviti iz ravnotežja za vsako ceno, — ne ker sta prisad na telesu človečnosti, marveč, ker sta ga užalila in mu prizadela bolečino s tem, da sta se tako brezbrizno in brezčutno odvrnila od njega. V tem je nedvomno nekaj osebnega, maščevalnega ter na vsak način nekaj nesvobodnega in v višjem svetu malenkostnega. Cankar bi se nam zdel večji in lepši, če bi bil v tej stvari mirnejši in bolj brezbrizno ponosen. —

V neposredni zvezi z opredeljevanjem teh odnošajev napram umetnosti in napram okolici je del Cankarjeve tvornosti, ki zavzema tu kakor tudi kasneje v vsem njegovem delu pomemben, prepomemben obseg. To je njegova *s a t i r a*. V prozi prvega časa tvori tretjino vsega gradiva. Nanaša se na vse življenske pojave, ki zaposlujejo njegovo pozornost. Predvsem torej na literaturo. Poleg literature zasmehuje politiko in politike, vznemirjajo ga pa tudi drugi bolezenski in nelepi pojavi v življenju naše družbe. Podroben pregled teh satiričnih spisov nudi zanimivo sliko. Izmed vseh satiričnih listkov tega časa se morda en sam nanaša na čisto osebne človeške lastnosti. Vsi drugi so posvečeni boleznim literature, politike in družbe. Če ga glede tega vzporedimo z Molièreom, čigar smeh velja v veliki večini človeškim slabostim in le sem ter tja tudi družabnim, se nam pokaže Cankarjeva duševnost v neki izraziti opredeljenosti. Literatura, politika in družabnost spadajo v neke abstraktnejše plasti človeškega življenja in tvorijo pomemben del tako imenovanega *j a v n e g a ž i v l j e n j a*. Cankar je nekoč imenoval svojo umetnost «kritiko življenja». To misel je treba vsaj glede njegove satire popraviti in jo imenovati «kritiko javnega življenja». Njegova nadarjenost in jasnovidnost v tem svetu abstraktnejšega življenja pa priča o

abstraktnejšem ustroju njegove duševnosti ter o nekaki osebni enostranosti, ki v osebnem svetu odgovarja opisanim polrealnim in polabstraktnim plastem človečanskega sveta. Ta nekoliko abstraktni ustroj duševnosti se kaže tudi v bistvenih lastnostih njegovega simbolno vizionarnega pesniškega sloga, v njegovi splošni zasanjanosti, morda celo v usodah njegove ljubezni ter v preostrem nasprotju med njegovimi človeškimi in umetniškimi potrebami, kakor tudi v nestrpnem ter nekako osebnem sovraštvu tega realno nesposobnega sanjača napram prekonkretnemu in v življenju uspevaajočemu filistejcu.

*

V obravnavanih kompleksih je iskati pojasnila osnovnemu Cankarjevemu življenskem razpoloženju — pesimizmu, ki je očiten v veliki večini njegovih del. Leta 1897. je napisal v črtici «Glad» (Zbr. sp. II) besede, ki zadevajo vprašanje pesimizma in optimizma in vprašanje polnega umetniškega odnosa napram življenju: «Kako krasno je življenje, z vso podlostjo in plemenitostjo, z vso svetlobo in umazanostjo! A jaz stojim sredi njega slab in utrujen, in moje srce je temno in razjeden od muke je moj obraz.» Važni sta v teh besedah dve stvari: zaobseganje življenja v celoti ter v njegovih elementarnih kakovostih in pa Cankarjev čustveni odnos napram temu življenju, ki je radostna ljubezen. — Leta 1899. govori v «Epilogu» «Vinjetam» o «velikem tekstu», ki da je «strašen». To zaradi «duševnega uboštva, ki je razlito kot umazano morje po vsi naši mili domovini». «Pri nas ni nikjer ne duše ne srca; vse javno in privatno življenje je udušeno v konvencionalnih zunanostih, v smešnih malenkostih in obzirih. — To je tekst. — Kadar zasije kje slučajno žarek svetle idealnosti, žarek čiste duše — ... tedaj se vzdignejo glave korektnih filistejcev, vzdigne se vsa naša tradicionalna zabitost, vzdignejo se hripavi glasovi od vseh zelenocvetočih pokrajin slovenskega nazadnjaštva, — in ubita je še komaj porojena svobodna beseda.» Življenje, ki ga Cankar obsega v tej izjavi o svojem bodočem velikem tekstu, ni samo narodnostno omejeno, marveč je premaknjeno iz individualno človeške plasti v neko ravnino, v kateri se dotikata družba in osebnost, in to ne osebnost v svoji elementarni človečnosti, marveč osebnost kot izvor «svobodne besede», torej osebnost kot pojav javnosti in družbe. Življenje je tedaj gledano v neki manj prvobitni ploskvi, v abstraktnejši sferi javnosti in družabnosti, in čustva, ki jih vzbuja, so žalost, obup in sovraštv. — Leta 1902. si je končno zapisal Cankar v svojo beležnico: «Pesimizma se ne morem otresti — kakor nosa ne; ali naposled —

ga je vpijal v tej sferi, je na žalost često prenašal tudi v sfero elementarnega življenja ter mu je tako kazal krivo ogledalo. Vendar je ostal v marsikaterem delu resničen umetnik, to se pravi človek odnosa napram življenju, ki je izražen v onih besedah: «Kako krasno je življenje, z vso podlostjo in plemenitostjo, z vso svetlobo in umazanostjo!» Bil je sposoben vzljubiti sleherno življenje in vzbujati radost in optimizem celo v tako melanholičnih snoveh, kakršna je snov «Hiše Marije Pomočnice». —

Razumljivo je, da umetnik Cankarjevega notranjega ustroja ni mogel v podedovanem realnem slogu ustvariti izrazitih umetnin. Prav tako je jasno, da čista umetniška dela ne nastajajo med iskanjem. Prva dva zvezka njegovih del vsebujeta stvari, ki so nastale deloma v izvajanju tradicionalnega sloga, ki je bil njegovi naravi tuj, deloma pa v času intenzivnega iskanja lastnega izraza. Zato nudita le malo umetniško polnega, dasi sta korak za korakom primer nastajajoče veličine. V dovolj doslednem realizmu je lepo izvedena samo povest «O čebelnjaku», vendar je psihološko dokaj preprosta in v pripovedovanju mestoma okorna. Posebno mesto zavzema «Jadac», ki se umika iz realnosti v polresnično pravljličnost eksotičnega juga. Toda njegove vrline so bolj v spretnem pripovedovanju in efektni ter bravurni poanti, nego v prodirnosti umetniškega instinkta. Glede tega je bogatejša sanjarsko resnična «Jedna sama noč», ki jo je navdihnil spomin na mater, spomin, ki mu je poslej dajal domislekov za najbolj prirsrčne stvari. Tako na primer za najbolj intimno in osebno črtico «Vinjet»: «Moja miznica», ki pomeni morda v Cankarjevi prozi prvo združitev globokega umetniškega instinkta s primernim pisateljskim znanjem v osebni slog. Ta črtica je izpraševanje vesti samemu sebi. Nekaj globokega in svetega, človeškega in duhovno organskega je v tej skesanosti, v tem nenadnem zaznanju prave človečnosti in lastne grehotnosti v luči, ki jo vrže na človeške stvari živ spomin na pokojno mater. Tu se zdi, da je Cankar kot umetnik prvič našel globoko podtalno zvezo med dvema pojavoma življenja.

Poleg te podrobnejše kritike je bila neke vrste kritika podana s prejšnjim ugotavljanjem in opredeljevanjem Cankarjeve notranje enostranosti. Predstava, ki jo imamo o polni umetniški osebnosti, je vsaki enostranosti nasprotna. Tako tudi enostranosti, ki je usmerjena in osredotočena na abstraktnejše, splošnejše in — morda ne bo krivo, če rečem — bolj idejne plasti življenja. Toda to je misel za splošno kritiko Cankarjeve osebnosti, ki jo bo z zanesljivostjo mogoče izreči šele po kritičnem pregledu vsega njegovega dela. Obdržali pa jo bomo v zavesti in jo sproti

preiskovali ob posameznih umotvorih. Morda nam bo služila v oporo in orientacijo. Nastala je v premišljanju nad prvima zvezkoma njegovih zbranih spisov, zato je ostala še dokaj nedoločna in morda celo nejasna.

Zbrani spisi Ivana Cankarja, I. in II. zv. Uredil Izidor Cankar. Izdala in založila Nova založba. — O urednikovem delu se bo govorilo v posebnih člankih.

POGOVORI S SAMIM SEBOJ

ANTON OCVRK

Wagnerjeva glasba. Vizionarnost nekoga, ki je doživel Wagnerja na tale način. — Zdi se mi, da sem v gotski katedrali, med pojočimi stenami, in slišim, kako se dograja v obupni višini šiljast lok. Nekam kvišku se nesem po prostrani poltemi ob bučanju pesmi (majestetičnost uverture pred finalom). Ta hip pa čutim, kako padam po tem neizmernem prostoru nazaj v globino ob grozno votlem molku, ki zija kot prepad pod mano. (Po finalu.)

O barvah in glasbi. Poznam rdeči smeh, črno lilijo in črni molk, blede in brezbarvni mir, otožno sinjino, belo veselje in zeleni odmev. Vem, kako pojejo barve in občudujem narodno pesem Jakopičevih slik. — Nekdo mi je rekel, da je muzika Stravinskoga črno-bela.

Objektivnost. Vsaka objektivnost je nastala iz subjektivnega sveta genija, ki je ustvaril ljudem obliko njih življenja. Zato je zanikanje neke forme mogoče le v zanikanju genijevega sveta in ga more zanikati le nov genij s čisto svojim svetom. Odločilna pa je moč, s katero je rodil svoj svet. — Prečesto pozabljamo na stvaritelja in govorimo o prirodnem čutu objektivnosti v etiki, morali, najčješče v umetnosti. Globlje je pa še misliti na duševnost naroda, ki je rodila genija.

V vsaki lepoti je nekaj tajinstvenega, kar vleče nase. Je inkarnacija abstraktnega v besedi, zvoku, barvi, liku. Nedoumno je, zato tako grozno močno.

Tipika pokrajine. Rembrandtova holandska pokrajina. Iz nje diha tišina neba in zemlje. Osamelost. Na desni ob vodi molči razpala kmečka koč. Na levi se vije zapuščena pot skozi gozd. Tam so prazni čolni, potegnjeni na obrežje. Daleč nekje, tik ob obzorju, so razpeta mlinska kolesa. Negibne plavuti — kot močno iztegnjene roke. Vse se pa lije med temo in lučjo. — Ali ni to najbolj demonična mirnost?

Često govorimo o pravi umetnosti, ki naj bo «ogledalo» življenja, pri tem pa navadno mislimo na banalno dolgočasno vsakdanjost, ki je močvara, ne pa življenje.

V vsakem pravem filozofu je nekaj religioznega dogmatika, ki hoče zaključiti svoj nazor o svetu in življenju in ga uveljaviti. Vse drugo je le slepomišenje o tem in onem.

Umetnik in klima. Kadar slišim Beethovna, doživim vedno gluho puščobo neke grozničave samote, ki je razlita po njegovi dolini (Beethovenstal) v dunajski okolici.

Naš mitos je Prešeren in naš veliki tekst.

Psihološka poteza. Kar umetnik vidi v hipu, ko ustvarja, se mu javlja v zvoku, ritmu, stilu in organski doslednosti. Umetnina pa nastane v največji duševni in čustveni ekstazi, iz groze, žalosti, bolečine, erotične divjosti, obupa in največjega miru, ki je posledica prvih. Zato umetnik svoja čustva hiperbolizira.

Dve vrsti umetnikov. Poznam jezne in vesele umetnike. Pri prvih je včasih poza večja od njih demoničnega zamaha, dočim so drugi nehotno rafinirani v svoji prikriti grozi, ki jo skrivajo pod smehom. Bolj me je strah smeha veselih nego resnosti jeznih.

Duhovnost. Kadar česa ne moremo opredeliti v realnosti, prestavimo to v «duhovnost», to je v neopredeljivo, in s tem rešimo svojo nevednost in večkrat umetnikovo nejasnost. Zato izraz «duhovnost» najbolj sovražim.

Moj svet. Če bi izrazil v figuri, kako se doživljam, bi včasih najbolj prisposodobilo polje, ki je napol v mraku in še napol v zadnjih nejasnih barvah. Čutim le bujno prelivanje kot otožno nejasen glas, ki poje. Bolj ko grem za njim, bolj je opojen in tem bolj nerazumljiv. Tako je vse izven meja besede in izraza, da bi mu lahko nadel ime — bela simfonija.

Skrivnost lepote. Votlo molčanje. Nekdo je udaril na razpeto a-struno in poslušal, kako se vije glas po serpentinastih stopnicah kvišku in je vedno tišji. Hipno se je rodil nov svet, zrasel med molk in samotno dušo, ki je doživela sto čudes: bridkost, grozo, nasmeh, mir, tesnobo in še sto drugih. To je skrivnost najtišjega trepetanja lepote.

Darovanje. Prišli so vladarji pred človeka in mu darovali zemlje, kraljestva, blesk zlatih soban in dragocenih kamenov, vse

svoje edino. — Človek je stal in se čudil. — Prišli so veliki duhovni in čudotvorniki in so mu darovali od svojega. Temno oblast nad dušami, boga in morje skrivnosti. — Človek je stal in se čudil. — Prišli so izumitelji vseh časov in so mu darovali sedmero čudes sveta in stokrat sedem drugih, ki so jih odkrili s svojim umom. — Človek je stal in se čudil. — Prišli so junaki, mitični heroji, obsijani od luči slave in veličanstva moči, ki je gorela kot zarja nad njih glavami. — Človek je strmel in se čudil.

Prišel pa je glas, ki je bila v njem vpeta tisočletna bridkost bitja iz zemlje, človekova najotožnejša pesem, ko je sedel sam sredi zemlje pod nebom. Groza, bolečina, distihična razboljenost, neutešeno iskanje in hrepenenje, mir in ekstatična negibnost v zamaknjenju. Vse je lilo v njem iz globočine življenja — skrivnosten glas. — Človek je od presilne lepote umrl.

Mali in veliki narodi. Mali narodi so usmerjeni na znotraj, so ahistorični, pasivni in gradijo le religijozni svet (Kristus). Veliki narodi hlepijo po moči, po vladi nad zunanjim svetom, aktivnost jim je v krvi, civilizacija pa je njih zadnji cilj. (Angleži. Napoleon.) Pri prvih je religijozno višje od imperatorskega, pri drugih moč višja od metafizike. — V ruskem narodu je oboje. Rodili so Petra Velikega in Tolstega z Dostojevskim. Ali ni to najočitnejši znak, kako veliko je v njih orientalskega (Gandhi).

Igrana demoničnost in seksualna perverznost — Przybyszewski; okultična groza s fantastično fabulo — Meyrink, in mistika z misterijo, duhovi in mrtvaško glasbo — Strindberg.

Epigoni so otroci umetnikovih slabosti. Učenec vselej učitelja razgali in izda. — Pomen umetniške šole!

Ko umetnik ustvarja, rase svet v njegovi umetnini v kolobarjih kakor kolobarji v vodi, ki postajajo vedno širši, dokler ne zajamejo vsega življenja. Tresljaji so čuvstva. Moč tresljajev pa je odvisna od moči umetnikove.

Spenglerjevo čuvstvovanje, ko je pisal Propad Evrope, je bilo večje od prepričanosti. Svet metati iz tečajev je najzapeljivejša omama.

Zaničujem ljudi, ki so si zgradili lepo urejen svetovni in življenski nazor, še bolj pa tiste, ki so neizpremenjenega poddedovali.

Življenje ima dno in višino. Med obema se razpenja skala kakor v glasbi. Življenje brez tega je nesmisel.

KNJIŽEVNA POROČILA

France Bevk: Znamenja na nebu. Roman iz XIV. stoletja. Prva knjiga: *Krvavi jezdeci.* (Druga izdaja.) — Druga knjiga: *Skorpijoni zemlje.* — Tretja knjiga: *Črni bratje in sestre.* Gorica 1928., 1929. Izdala in založila književna zadruga «Goriška matica». Strani 206, 220, 272.

Širša zgodba teh treh knjig je zgodovina tolminske deželice v prvi polovici XIV. stoletja, ko so se pogosto zanjo bojevali oglejski patrijarhi in goriški grofje in ko je često prehajala v nesrečo in žalost tlačanskega prebivalstva iz rok v roko. Ožja povest trilogije pa je usoda dveh rodov iz matere Agate, njenih sinov in otrok njenega sinu Štefana.

Življenje obeh zgodb kipi in pljuska od Tolmina do Gorice, Čedadu in Ogleja in odtod do gradov plemičev Vilalfov ter do samotnega gorskega bivališča poslednjega «ajda» Izborja. Izpolnjujejo ga vsi sloji prebivalstva od tlačana do grofa in patrijarha. Življenje vsega tega pisanega sveta je kar najbolj vsestransko in mnogoliko. Skoro vse oblike človeškega življenja so upodobljene v teh knjigah, toda vendar z zadostno omejitvijo, da se ne zabriše poglavitno stremljenje, pokazati težave in nadloge, bolečine in strahove tlačanskega ljudstva, ki ga vznemirjajo in izčrpavajo vojske in roparji, tlaka in desetina v pridelku in dušah, krivice gospodarjev in končno elementarne moči prirode same.

Pri oblikovanju te ogromne snovi Bevku ne gre za razkrivanje globlin človeške narave, marveč za pripovedovanje zanimive in pester povesti, polne dogodkov in doživljajev, ki naj jih bravec spremlja z zanimanjem, veseljem, žalostjo, nejevoljo, skratka z vsemi čustvi svoje čuteče narave. Njegovo pripovedovanje je sveže in sočno in vzbuja predvsem ono nekoliko radostno zanimanje, katerega uteševanje imenujemo — zabavo. Stopnjeval bi Bevk lahko učinek svojega dela, če bi ga ostreje osredotočil na eno glavno osebo, če bi dal dogajanju trohice več napetosti in če bi usode poglavitnih oseb prilagodil značaju vsega življenja, ki je romantično in dokaj nenavadno, dočim je celotna usoda posameznikov vendarle običajna. Dalo bi se reči, da je življenje v podrobnostih predstavljano romantično, v celoti pa čisto naturalistično.

Značaji oseb so začrtani rahlo, a v glavnem vendarle dovolj določno. Do monumentalnosti, ki bi bila v povesti tega načina na mestu, se ne dvigne v celoti nobeden, pač pa v nekaterih prizorih Štefan in v svoji smrti Ljubota. V trenutkih se jima približuje živka, ki pa je s svojim nekoliko izrednim čustvom duhu tega dela tuja. Njena ljubezen je prezanimiva in prenenavadna, da bi jo mogli mirne duše sprejeti kot nekaj istovrstnega med ostala popolnoma običajna čustva, ki gibljejo življenje tega romana.

Tudi v vprašanju po zgodovinskem ozračju ne dosega Bevkova moč umetniške prodirnosti, daje pa življenju neko barvitost, ki pomaga uživajočemu bravcu do varljive iluzije časovnega duha. V tem in skoro v vseh pisateljskih ozirih je najbolj zanimiv in najbolj krepak tretji del romana. Pisan je bolj kot prva dva z živahno, bogato in zanimanje vzbujajočo domišljijo, z okusom, z zmisлом za tekočnost in neprisiljenost. Jezik dela je sočen in svež in nekoliko zgodovinsko stiliziran, toda pogosto nepravilen.

Navedene kakovosti dajejo trilogiji pečat dobre ljudske knjige, ki ima kot taka redko vrlino, da ne poučuje in ne moralizira, marveč lepo in dobro zabava.

Josip Vidmar.

Kmalu po V. Voduškovu zbirki nova knjiga pesmi mladega kaplana A. Bošteleta. Obe religijozno usmerjeni, obe slični si v sestavi, obe neorganični v zasnovi, obe preobširni, obe prezgodnji, obe prelahki in obe nepesniški. Kar je pri Vodušku včasih pristno naivnega, je pri Bošteletu od umetno priučenega uničeno. V tem je Vodušek močnejši, medtem ko pri Bošteletu zmaga bolj izraz. — Zbirko je Boštele razdelil v štiri dele, ni jih pa znal bodisi zunanje graduirati, bodisi ubrati po notranji skupnosti.

Boštele je neenoten, umetniško nedorasel v izrazu in v vsebini, nekritičen napram sebi samemu, ni lirik, ni globok, po svoji naturi pasiven in posnemajoč. Ni rečeno, da ne občuti — morda še preveč — svoja čustva pa sentimentalno razliva (ljubavne pesmi). Je neintimen, ne ve svojih čustev oblikovati, niti jih ubrati v pesniški ritem, niti v notranje močan stil. Hoče biti sodoben, to je s o c i j a l e n, toda razen že močno obrabljene izrazja (stroji, rudniki, rovi, kruh, lačen, hlapec, delavec itd.) ni v njem nič socialnega, kaj še, da bi bila katera pesem tako pristno občutena, kot nekatere pri Seliškarju. Njegove religijozne pesmi so večinoma prepesnitve biblijskih oseb, ki jih do neužitnosti krasi «ornamentica exotica», največja vaba za slabega pesnika (n. pr. Resfa, Jeftejeva lepa hči, Hvalnice itd.), in niso tako subjektivno doživljene kot pri Vodušku. Ostale pesmi so večidel impresije (V novembru, Aškerčev dom, Rdeče cvetje i. dr.), meditativne v starem stilu (n. pr. Pogum, Spokornik, Taki smo mi i. dr.), erotično sentimentalne (Silvici v album, Hrepenenje v prvotnost!), Rdeče bom zastrla okna...) z običajno luno, griči, drevesi, dolinami, «divjim kipenjem planin» in drugim ter nekaj v ritmu narodne pesmi (Dve palmi i. dr.).

Nad vse slab, neoseben, okorel in prazen je Bošteletov pesniški izraz, ki ga prepleta cela kopica reminiscenc iz Župančiča, ki ga posnema posebno v ritmu (n. pr. v «Hrepenenju v prvotnost», posnema ritem Dume) in v i z r a z u (n. pr. «Mladi človek na pomladni poti, čuj!», na str. 9., «kot struna na večnosti harfi», str. 10., «vampir», «orel, solnea brat», str. 29., «zarje rumene / trate zelene», str. 57., «levici levico», str. 94., i. dr. Pesem «Družina» je čista kopija Župančičeve pesmi); iz A. Vodnika (n. pr. «Joj, kdaj bo zopet zagorela / mehka lučka v moji duši», str. 21., — «polzi mesečine srebro», str. 50., — «Za mano hodi sestra smrt», str. 53., — «v zarji večera», str. 55., in drugo); iz Seliškarjevih socialnih pesmi (n. pr. «se mu je zadnji sin rodil», str. 37., — «od hlapcev rojeni», — «dolina je kot gobav bolnik», str. 42., in drugo); iz Preglja, ki ga kopira v biblijski aforistiki (n. pr. «zgodnji dež in pozni dež», str. 15., — «vrhovi Gelboe», — «šakali» in drugo) in stilno (n. pr. «bolest iz sebe, bolest iz sveta», str. 3., — «Iz sebe zida svet», str. 17., — «od Luči do Solčave dve uri hoda, za enega preveč, premalo za dva», str. 56., — «iskalo v jasnost», str. 99., i. dr.). Religijozne pesmi so polne že omenjenih fraz iz biblije (n. pr.: Po «Visoki pesmi», — «Vstanite, prijateljice moje, pojdite z menoj», — «duhtечега mazila», — «narde», — «hitite, prijateljice moje», str. 50., ali «mladci, cedre libanonske», str. 81., ali «Dragi moj, pridi, zbežala je zima, str. 90.). — Njegov verz je prost, pa neubran. Ne pozna lepote prostega verza in prehaja v mrzlo prozo (v pesmih «Aškerčev dom», «Hrepenenje v prvotnost» in Spokornik, «Taki smo mi» in druge). Njegove figure in tropi so obrabljeni in jih do neužitnosti ponavlja («srebrni studenci», «žrtvenik», «krvavožolti šcip», str. 86., «krvavordeča luna», str. 88., «žolti mesec» in polno sličnega).

Zbirka je brez moči v celoti in v odlomkih, ker ni čista in močno osebnostna, kaj šele pesniška. Pesniška zbirka mora biti vedno umetnina zase in mora v celoti biti lepa že v sestavi, vse drugo je ženski album. Boštele je grešil proti sebi in proti umetniškim principom. Njegova zbirka je nezrela.

Anton Ocvirk.

Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika. Drugi deo: srpskohrvatsko-nemački. Izradili Svetomir Ristić i Jovan Kangrga. Beograd 1928. 1263 str. (V cirilici.)

Zelo potrebno delo, kajti največja srbskohrvatska slovarja, Vukov s 46.000 besedami ter precej obširnejši Brozov-Ivekovičev, sicer pravi zakladnici za jezik narodnega slovstva, te kmalu pustita na cedilu, ko si hočeš z njima pomagati pri štivu ne baš najnovejšega pisatelja. Od praktičnih slovarjev je še najbolj koristen in obširen Popovičev, nima pa naglasov in je močno zastarel. Zato je to najnovejše dobro in resno delo z veseljem pozdraviti. Slovar vpoštevva vzhodno (ekavsko) izreko in zlasti vzhodni tip knjižnega govora (pri hrvatskem «olovka» n. pr. te opozarja na srbsko «pisaljka»), navaja, če je kaka beseda zastarela ali če je provincializem, beleži akcent (tudi pri besedah «termometer», «automobil», «profil»...) in prinaša precej frazeologije. Verjamem založnici (knjigarna Rajković i Ćuković), ki naznanja v prospektu, da prinaša nad 71.000 besed in da po številu pomenov trikrat prekaša dosedanje slovarje. — V objavljeni dodatek bodo pač šle besede, kakor «poljoprivreda», «rasveta», «slitina» i. dr., ki so se prezrle. Popolnost pa je pri takem ogromnem obsegu težko doseči. Zunanost knjige je dostojna.

M. R u p e l.

Antologia slovena ad uso delle scuole medie compilata dal Dott. Andrea Budal. Gorizia. L. Lukežic, 1928. Str. 323.

Pričujoči «Slovenski cvetnik za srednje šole» je sestavljen po izpitnih načrtih za slovenščino na kr. srednješolskih zavodih in odobren po ministrstvu za javni pouk v šestem letu fašistovske ere. V čitanki se očitno uveljavlja težnja, da prikaže čim večje število zastopnikov našega slovstva, četudi le po prav kratkih vzorcih. Vpoštevanih je blizu 90 osebnosti, ne računaje niti brezimnega pismenstva kot Brižinski spomeniki ali Čedadski rokopis, ki pričrenjata zbirko, niti narodno literaturo (pregovori, pravljice, pesmi), s katerimi se zaključuje. Razen pri najmlajših je uvodoma pred vsakim piscem jedrnata bio- in bibliografska opazka z oceno njegovega dela. Pri Župančičevem životopisu bi se lahko dodalo, da je prevajal tudi iz španščine in nemščine. Na splošno je posameznikom odmerjen prostor, ki jim pritiče po njih tehtovitosti. Glede starejše dobe so vzeti v prvi vrsti obče znani primerki, najdeš pa tudi dokaj odstavkov, ki jih nisem videl še v nobenem takšnem priročniku. Sklepno poglavje «Nekaj sodobnih odmevov» obsega s čisto kratkimi zgledi imena: Golar, Lah, Gradnik, Pugelj, Feigel, Poljančeva, Pregelj, Molè, Izidor Cankar, Stelè, Peterlin, Novačan, A. Debeljak, Albrecht, Albreht, Golia, Samec, Budal, Melik, Bevk, Kmetova, Juš Kozak, Lovrenčič, Glaser, Gruden, Majcen. Pred trojnim kazalom, urejenim po raznih vidikih, stoje Note Grammaticali za vsa besedila, kjer je neslovenecu morda kaj težje umljivega, za njimi pa Glossario manj znanih izrazov kakor tudi krajevnih in osebnih imen. V tolmaču je marljivi sestavljač dokazal korenito znanje laščine. Glede «naščine» bi ga opozoril, da se klanjanje ne krije z obrekovanjem in bi bilo prevajati z: parole, discorsi sudici, brutture. Namesto injuntare za špagati bi se morda bolj prilegalo: concedersi, prendere. Udni boršt se pravilno glasi: Udin boršt. V rečenici noter do ni noter zgolj «pleonastico», temveč i «enfatico»

(252). Razlaga poudarkov v trpi ali kŕsti «per ragioni di metrica» je dvo-
umna: glej Breznika, III. izd., in Pleteršnika. A da me ne prišteješ med ljudi,
ki po S. Krelju «snaio bulie opravliati kakor popravliati», moram takoj po-
udariti, da je Pastúškin pri celotni opremi tega zbornika pokazal veliko
vestnost in natančnost, kakršno utegneš razbrati pri njem n. pr. v njegovih
poročilih o dosedanjih snopičih Narodne enciklopedije. Knjiga bo s pridom
služila našim srednješolcem, ako jo bodo smeli rabiti, pa tudi italijanskim,
če jo bodo hoteli.

A. Debeljak.

Svetislav Petrović, U pozorištu. Utisci i beleške. Predgovor Bogdana
Popovića. Beograd 1928. Izdavačka knjižarnica Gece Kona.

Gledališka poročila in ocene, ki jih pišejo poklicni in nepoklicni recenzenti
za trenutno informacijo občinstva, se zbirajo in izdajajo v knjigi le tedaj, če
je vodil pisca pri tej kroniki še kak interes, višji in pomembnejši od vsak-
danjega, ki mineva z dnevi ali ugaša z meseci. Svetislav Petrović, ki je
izbral za citirano knjigo svoje gledališke impresije in beleške iz let 1920. do
1927., je brez dvoma kritik z nevsakdanjo gledališko kulturo in s solidnim
kriterijem. V tej zbirki je dokončno objavil 38 ocen in načelnih člankov,
vse o beograjski drami, izvzemši gostovanja Hudožestvenega teatra; na koncu
so dodana kratka poročila, «beleške» o predstavah, ki se kritiku niso zdele do-
volj pomembne, da bi jim posvetil izčrpnjšo pozornost. Predgovor Bogdana
Popovića, še vedno največje avtoritete v srbski kritiki, je — kakor vse, kar
poteče iz njegovega peresa — duhovita, elegantna in kultivirana beseda,
laskava za avtorja knjige tudi tedaj, ko predgovornik omenja njegove slabosti.

Svetislav Petrović je pisal o dramatikih najraznovrstnejših smeri —
Shakespeare, Ibsen, Maeterlinck, Benavente, Pirandello so tu sosedje; njegova
analiza teh toli protislovnih okusov in teženj je vsekar večja in — kar je
posebno dobra stran francoskega vpliva ter literarne šole Bogdana Popo-
vića — do prozornosti jasna. Recenzent ima pri svojem delu metodo, ki je
logična in tudi zadosti praktična: po kratki, zgoščeni karakteristiki pisca ali
splošni sodbi o delu pove vsebino komada in ga nato — v večini primerov —
razčleni v umetniške in dramsko-tehnične elemente. Pove, kaj mu ugaja
in kaj ne; svoj okus skuša tu in tam utemeljiti, in če je sodba nepovoljna, ni
nikdar nasilen in nadut v svojem kritičarskem «non possumus». Njegova
veščina pisanja je vprav vzorna.

Analiza in komentar Svetislava Petrovića sta predvsem literarna; poročilo
o režiji in igri je po večini strnjeno v kratek končni odstavek. Iz slovenskih
gledaliških krogov je često slišati očitek, da se dramski recenzenti preveč
bavijo z literarno stranjo in zanemarjajo specifično teatrsko delo, predvsem
režijo in igro. Če je to napaka, tedaj je Svetislav Petrović njen izrazit pred-
stavitelj. Mislim pa, da je konservativnost, s katero kljubuje vihravim
strujam, ki bi rade izločile z odra literarno dramatiko in jo nadomestile z
našopirjenimi optičnimi efekti in z igralsko rutino, samo znak mirnega, uravno-
teženega duha. Njemu je gledališče še vedno umetniško obračunavanje z
življenjem, svetišče Modric, moralen činitelj in posredno tudi organ idejne
problematike. Zato mu dramsko delo ni zgolj ogrodje za režiserjeve poizkuse
in igralčevo udejstvovanje, marveč bistvo in jedro teatra, os, ki se okoli nj,
suče vse dejanje in nehanje pred kulisami in za njimi. Petrović ne piše
gledaliških poročil za režiserje ali igralce, temveč za občinstvo. Dramatik
s svojim delom je tu še vedno prva oseba, ki ji bodi kritik tolmač in posredo-
valec v plemenitem stiku z občinstvom.

Petrović imenuje svoje ocene «utisci». Ta beseda pa ni povsem točna, ker bi utegnili iskati v njem kritika, ki mu je poglavitno merilo osebna impresija. Petrović ni samo kritik impresionist; opazovanje in sprejemanje vtiskov mu je zgolj posredno sredstvo. Kritik — pravi B. Popović avtoritativno — mora imeti znanje in okus. Okus ni zadeva nastrojenja, marveč globoko izdelan kriterij, ki ga dobimo z napornim in dolgim proučevanjem in uživanjem umetnostnih produktov. Da ima Svetislav Petrović oba elementa, je čitatelju njegove knjige jasno že na prvih straneh.

Petrovićevi nazori o dramatici in dramaturgiji ne očitujejo nobenega novega pogleda na probleme, ki se mu tu vsiljujejo; njegovo literarno-teoretično in estetsko zrelišče je ekletično, dočim se mu simpatije ravnaajo po osebni izbiri, ki skuša biti pravična i Shakespeareju v Pirandellu in správiti v mirni ubranosti vsa protislovja, premostiti vse prehode med «starim» in «novim» z organsko vero v umetniško samoraslost.

Če uvažujemo, da je pisec globoko zraščén s francosko kulturo, bomo razumeli, da ga najbolj zanima romanska dramatika, dasi ima simpatije tudi drugod. Vsekakor je knjiga Svetislava Petrovića častna za srbsko kritiko in lep donesek k studiju srbskega teatra. Izpustil bi lahko zgolj nekatere beležke, ki niso v ničemer značilne za avtorja ali za snov, o kateri poroča. B. B o r k o.

G L O S E

Knjižni program «Vodnikove družbe». — Na letošnjem občnem zboru «Vodnikove družbe» sta se dotaknila knjižnega programa družbe njen predsednik in njen knjižni referent. Poročilo knjižnega referenta je polemika z recenzentom «Ljubljanskega Zvona», njegovo govorjenje o «veliki večini čitajoče publike», o «širokem krogu naše čitajoče publike», o «širokih ljudsko-prosvetnih organizacijah», ki «nimajo nikjer visoko umetniških programov», itd. pa zveni kakor pritaženo opravičevanje, s prikrito mislijo, da za široke ljudske kroge ne gre pisati res umetniških knjig. Tu se mi zdi, da se je spustilo vodstvo družbe na opolzka tla in je zato nujno potrebno izpregovoriti nekoliko načelnih besed.

Mislim, da je knjižni referent zadosti jasno izrekel ta kriterij v stavkih kakor: «Ker je družba brez članov nemogoča, je naravno, da mora biti književni program prilagoden okusu širšega kroga čitajoče publike.» A kdo je ta širši krog naše publike? Za knjižnega referenta brez dvoma samo oni, ki ni štedil s priznanjem letošnjim knjigam. Ali pa ni to tisti del naše široke publike, ki mu je izpridilo okus čitanje raznih Tarzanov, Pitigrillijev in Dekober? Sam družbin predsednik je v otvoritvenem govoru poudaril, da «je velik del našega naroda ostal po vojni, ako izvzamemo dnevno časopisje (in vsi predobro vemo, kakšen je bil nivo dnevnega časopisja po vojni!), brez vsake duševne hrane in je jel v nedostajanju domače knjižne produkcije hlastno posegati po tujih, često manj vrednih proizvodih». In okus ter priznanje prav tega velikega dela naroda, ki po vojni sploh ni čital ali pa se kvečjemu mazal z literarnim kičem v podlistkih dnevnega časopisja, naj bi bil merodajen za višino, oziroma nižino družbinih publikacij? No, potem se nam obeta žalostna ljudska matiča! Za vsemi temi nejasnimi skrbmi, da bi družba vendarle ostala «široka ljudska prosvetna organizacija», da se ne bi povzpela do «višje književne inštitucije», da bi ohranila «bolj poučno-zabavni namen», pa stoji komaj zavedno priznani in vse pričujoči kriterij: številka!

Vodstvo ima morda najboljšo voljo izdajati literarno visokovredne knjige, pa se boji, da bi potem število članov ne raslo in da bi odpadel ves tisti del občinstva, ki se naslaja na manj vrednih proizvodih. Število članov mora navzgor, pa četudi za ceno umetniške vrednosti literarnih publikacij. Sicer je knjižni referent priznal, da je nasprotje med priznanjem članstva in umevanjem «Zvonovega» kritika živ dokaz globoke vrzeli, ki zija med čitajočim občinstvom in glasniki umetnosti nove dobe in da je vzvišena naloga vsake kulturne organizacije (torej tudi «Vodnikove družbe»!) premostiti to vrzel in voditi čitatelje na drugo stran. Toda, ali naj bodo most do umetnosti nove dobe knjige kakor «Olga», ki je, kakor pravi knjižni referent sam, «dosegla mnogo priznanja pri onih vrstah našega članstva, ki si želi zabavnih romanov, kakor jih je vajeno iz polpretekle dobe?» Priznanja takih ljudi torej, ki si žele zabavnih romanov iz polpretekle dobe à la «Olga», bodo kriterij tudi bodočih publikacij «Vodnikove družbe»! In te publikacije bodo vodile po mnenju knjižnega referenta k umevanju novodobne umetnosti! Hujšega protislovja in večje nejasnosti o knjižnem programu si ni mogoče misliti.

Sicer pa se mi zdi, da je družbina bojazen pred deli višje literarne vrednosti žaljivo in krivično podcenjevanje cele vrste naših preprostih ljudi, ki jih ni bilo med hvalilci letošnjih proizvodov družbe. Poglejte samo statistiko izposojenih knjig v knjižnici Delavske zbornice in število, ki ga v njej zavzemajo Cankarjeva dela, ki prav gotovo niso «poučno zabavno» čtivo. Koliko ljudi, ki niso «znani prosvetni delavci križem naše domovine», posega v ljudskih knjižnicah po delih Tolstega, Dostojevskega, Thomasa Manna, Dickensa, Balzaca! Naj računa družba raje s temi ljudmi in naj si ne kroji knjižnega programa ravno po okusu in priznanju tistih, ki se navdušujejo za razne «Olge». Pričeti sedaj zopet s poučno-zabavnimi in patriotskimi povestmi iz polpreteklega časa, se ne pravi nič drugega, kakor vrniti se v čase Bleiweisovih «Novic» in prvih «Slovenskih večernic». Seveda nastane vprašanje, ali sodobna slovenska književnost more nuditi dela jake umetniške potence. Popolnoma napačen pa je gotovo sklep, da se moramo zadovoljiti z manjvrednim ali celo slabim v pomanjkanju dobrega in pristnega. Vest in poštenost v umetniških zadevah, posebno še tam, kjer gre za vzgojo ljudstva, zahteva raje nič nego slabo. Knjižni referent družbe priznava sam, da je dober prevod boljši od slabe izvirne povesti, a v isti sapi se iznebi gorostane trditve, da tudi tuje literature ne nudijo za naše širše občinstvo zanimivih del višje literarne vrednosti. Res, prečudno ljudstvo moramo biti, če nam vsa sodobna ruska, angleška, nemška, francoska, španska književnost ne more nuditi ničesar, kar bi vzbujalo naše zanimanje!

Neglede na vse to pa bi si moralo vodstvo družbe, če res hoče izorati novo brazdo v duhovnem žitju naših ljudi, temeljito zastaviti vprašanje o svojstvenem, samoniklem značaju dobre ljudske knjige, ki zavzema v širnem kraljestvu umetniških pripovednih del prav tako samosvoje mesto kakor dobra otroška ali mladinska knjiga. Potem šele, mislim, da bi se izluščil jasen, stvaren kriterij, ki bi mogel voditi družbo jasneje in plodonosneje v izdajanju vsakoletnih knjig nego do sedaj. In to ji mora vsak iskren človek samo želeti.

St. Leben.

Prešernov svetovni nazor. Prešeren «je bil umetnik, njegov pogled je šel v notranjost, v duševne globine svojega (!) bitja, iz sebe je zajemal čustva in misli...» Vsa njegova dognanja in spoznanja so nastajala po zakonih njegove narave, njegove osebnosti, bila so osebna in svojska; razen enega: razen njegovega svobodoumnega svetovnega nazora. Edino ta je nastal po

mnenju dr. Pirjevca (Zbrano delo XII.) tako, kakor pri vsej tedanji mladini, ki «je bila prežeta z opozicijskim duhom proti mogočnemu Metternichu, o katerem je sodila, da izrablja vero in duhovništvo v svoje nazadnjaške namene... Tako se je iz opozicije proti Metternichu rodila tudi opozicija proti veri...» Kakor pri vsej mladini tako tudi pri Prešernu, kot edina izjema med njegovimi dognanji, ne kot globlje spoznanje njegove edinstvene narave, ne kot potreba po lastni misli o svetu in življenju, marveč kakor pri vsej politizirajoči in v hrup vnanjega življenja zamaknjeni mladini njegovega časa: «iz opozicije proti Metternichu».

Poleg izvora Prešernovega svobodomiselstva pojasni dr. Pirjec z isto spretnostjo takoj nato tudi njegovo vsebino glede kardinalnih življenjskih vprašanj: «Mladina se je vdajala svobodomiselnemu ‚freigeistovstvu‘ in sodila tudi duhovnike kot priganjače Metternichovega sistema.» Prva stvar svetovnega nazora je odnošaj napram uradni veri, takoj za tem pa je nedvomno najvažnejše njegovo poglavje — obsojanje ali neobsojanje duhovnikov, zlasti pri svobodomiselnem tako velikih duhov, kakor je Prešeren. J. V.

O kriterijih in kritičnih metodah. Poglavitna naloga moje ocene Koblarjevega «kritičnega» pregleda «Slovenske književnosti v zadnjih desetih letih» je bila, najti njegov osnovni kriterij in ga logično preiskati glede zmiselnosti in veljavnosti. Razbor je Koblarjevo stališče opredelil kot neodločno omahovanje med kriterijem osebne moči in zvezanosti z narodom, oziroma kot predpostavljane zvezanosti z narodom kriteriju osebne moči. Tej ugotovitvi ugovarja Koblar, češ, da mu je bil «vsebinski pogled izhodišče, estetska vrednost pa merilo očitavanja». Nekoliko bolj jasno povedano, je zmisel teh besed, da so vpoštevana dela razvrščena v skupine po njih vsebini, ocenjena in glede umetniške pomembnosti pa da so opredeljena po estetskih vidikih. Zategadelj da njegova izvajanja ne morejo biti omahovanje med obema kriterijema in še manj predpostavljane vsebinskega estetskega.

Če primerjam to trditev s prevažnim stavkom njegovega uvoda: «književnik, ki ni srčno zvezan s svojim narodom, je tujec med lastnimi ljudmi», postane jasno, da mu zvezanost z narodom ni samo «izhodišče», marveč da mu je postulat, ki je pri vrednotenju vsaj soodločilen. Da je stvar resnično taka, se z vso določnostjo vidi ne le v članku samem, marveč tudi v odgovoru na kritiko, zlasti na tistih mestih, ki se dotikajo mojega tolmačenja pojma «zvezanosti z narodom» in vprašanja «kako» in «kaj». Tam izvaja Koblar v nekoliko drugačni zaporednosti tako-le: Kakor smo Slovenci sploh «vzrasli od ‚kaj‘», tako «je bilo v tem času važnejše ‚kaj‘». Važnejše zlasti zato, ker je «šlo za organičnost naše kulture» in za ohranitev naše narodne samobitnosti. «In čim jasneje in globlje je kdo tudi v literaturi pokazal, kje je doma, tem večji pomen ima za ohranitev in rast našega narodnega življenja.» — Iz teh stavkov se popolnoma jasno vidi Koblarjevo zamenjavanje dveh bistveno različnih, a zelo važnih pojmovnih parov: literature kot narodno-obrambne sredstva in pa literature kot umetnosti; in drugič — pomembnosti pisatelja kot narodnega borca in pa njegove umetniške pomembnosti. Smatrati prvo v kakoršnihkoli okoliščinah in v kateremkoli zgodovinskem trenutku za vrednoto umetnostnega sveta, je težka zmeta, ki je nekoč v skrajno stopnjevani obliki povzročila znamenito primero in zablodo: Prešeren-Koseski. Pri Koblarju, ki jo sicer taji in vendar hkratu vnovič izreka, je ostala v štadiju omahovanja in rahlega predpostavljane narodnostne pomembnosti — umetniški, in to ne v življenju, marveč v literaturi. Kajti literatura je, o čemer članek razpravlja, oziroma o čemer naj bi razpravljala.

Zmeda pojmov je v tem primeru tako jasna, da mi je težko in nemogoče verjeti, da bi je Koblar ne mogel videti. In vendar je ne vidi in jo goji z veliko gorečnostjo. Zakaj? Mnogoteri njegova namigavanja, ki se nanašajo na to prepletanje literature s politično zgodovino, tako o «pravici in dolžnosti, odkriti negativne sile, pa naj bo danes to komu vseč ali ne, bodisi tu ali tam», potem o «ozirih na — okoliščine» in o nujnosti «pripoznati se k narodni samobitnosti in se ne potuhniti ob kupčijah, ki so se sklepale z narodom» in še «zadrede in kompromisi vsepovsod» — vsa ta namigavanja in opozarjanja me utrjujejo v veri, da ga vodi in da ga je vodilo neko pristrastje političnega izvora, ki ga dela slepega za nepotrebnost njegovega obširnega razpravljanja o kulturno-političnih razmerah in za njegovo dovolj grobo zamenjavanje literarnih in političnih funkcij in kvalitet. Vse, kar namreč Koblar nekaterim sodobnim pisateljem na skrivaj oponaša, je morda resnično in pravilno, vendar nikakor ne spada v literarno zgodovino tako neznatnega obsega, ker na literaturo ni imelo neposrednega ne pomembnega vpliva.

Ta politična vezanost, precejšnje domačinstva in treh katoliških pisateljev: Preglja, Majena in Vodnika in pa klasificiranje Novačana in Gradnika, kateri se omenja samo po svojem manj pomembnem delu, me je poleg argumentov, navedenih v kritiki, privedlo do razlage Koblarjevega pojma zvezanosti z narodom, ki ima zavedno ali nezavedno, hote ali proti lastni volji, vendar pa nedvomno končni pomen zvezanosti z narodom kot katoliško enoto. Privedlo me je pa vse to tudi do končne sodbe o kritičko-moralni nevednosti njegovega očrta, ki jo vzdržujem.

Končno še o moji metodi zavijanja in skokov. Glede poslednjega načina, načina skokov, ni pripomniti drugega, kakor da je ta metoda v kritičnem poslu ne le dopustna, marveč nujna, če ne predstavlja hujšega nego logično zasledovanje enega in istega pojma po vsej razsežnosti besedila. Tem bolj, če je ta pojem osnovne važnosti. Prav tako je ta postopek nujen, če ni nič drugega kakor nanašanje trditve, ki so izrečene v uvodnem in splošnem delu poglavja, na posamezne pojave, ki se obravnavajo v nadaljnjih delih istega poglavja. Govoreč o zavijanju, navaja Koblar dva primera. Prvič pojasnjuje kuriozno mesto svojega uvoda, ki pove, zakaj da bo očrt bolj vrednotenje kot zgodovina. Vrednotenje da bo zaradi tega, ker podaja literarno zgodovino desetih let v «glavnih potezah». Kdor je kdaj razmišljal o zgodovini, ve, da je vsaka zgodovina v nekem zmislu vrednotenje. Čim krajša je, tem bolj, toda tudi najkrajša je vrednotenje le v nekem zmislu. Kajti razlikovati je med zgodovinskim vrednotenjem in umetnostnim vrednotenjem. Če je tedaj Koblar poudaril kritični značaj svojega očrta, je moral vsakdo, ki bere razmišljajoč, pričakovati umetnostno kritičen članek in je moral iskati utemeljitve tej obljubi — ne v «glavnih potezah», ki merijo na zgodovinsko kritiko, temveč nekje tam, kjer sem jo iskal jaz. Zlasti če je vpošteval razpravljanje o kriterijih, ki v uvodu sledi onim prvim stavkom.

Drugi primer zavijanja zadeva vprašanje «vpoštevanja» in pretiranega vpoštevanja zunanjih dogodkov. In sicer gre za «prisiljeno logiko besed» ob izrazu «v prvi vrsti vpoštevati». Koblar mi očita, da sem časovni pomen njegovega izraza prisiljeno jemal kvantitativno in je upravičen, kolikor stvar zadeva njegovo obljubo, kjer je izraž resnično mišljen časovno. Nima pa prav, kolikor gre za izpolnitev obljube, in za to predvsem gre, kajti tu ugovarjam zoper njegov dejanski «v prvi vrsti», ki je izpolnjen ne le časovno, temveč tudi kvantitativno. Glede tega sem slej ko prej mnenja, da je očrtavanje kulturno-političnih pojavov tega časa v članku razmeroma preobširno, da je

preobširno namenoma in da se mu pozna iz politične nesvobode izvirajoče veselje zaradi najdene prilike, pa bodisi, da je v resnici še tako malo prikladna.

Josip Vidmar.

Nekaj pojasnil k oceni Lancis Saturae. Gospod J. A. G. ocenjuje mojo «Skledo» pod napačnim «zornim kotom». Kriv sem, kot sedaj vidim, nekoliko sam. V predgovoru sem namreč opozoril na smernice, ki sem jih napisal za lansko poslanico članom «Društva prijateljev humanistične gimnazije», ni se mi pa zdelo potrebno izrečno poudarjati, da je Lanx Saturae šele predgradje k stavbi, zidano sicer že v istem slogu, kot bo glavno poslopje, če bo, ali vendarle zgolj pridvor in nič drugega. Jasno je, da pod to klonfco nisem utegnil spraviti vsega, kar bi g. G. rad. Sicer bi pa jaz sam knjigo danes bržda že drugače sestavljal: saj se dá brez težave narediti, recimo 20 do 30 garnitur, ne da bi se kako berilo le enkrat ponavljalo. Ob kratkem, g. G. citira velik del mojih smernic in ob njih pokaže, da knjiga ne nudi tega, kar obetajo. Seveda ne povsem, saj tudi noče. Tako hudó pa tudi ni, kakor g. G. omalovažujoče opravi, češ, šiba iz Save pri črnuškem mostu, zdaj pa pogruntaj iz nje, kje Sava izvira, Sherlock Holmes! Jaz bi pa dejal, da kaže vendarle nekaj več Latinca, nego ji g. G. priznava, čeprav vse pravo šele pride in ima ta čitanka svoj glavni namen v tem, da uvajaj «začetnika» v čitanje. Da sem pri sestavljanju delal koncesije tudi dijakovemu «firbcu», kakor g. G. ljubeznivo poščipava, smatram za lepo priznanje in mu ga z zahvalo kvitiram. G. G. pač šolnik ni, zato ne ve, kako se taki reči streže. Vsebinsko pretelitovitih sestavkov ta del čitanke ne strpi premnogo: saj bi zahtevali, celo če bi bili slovensko pisani, od dijaka več zrelosti, nego je premore, denimo, tretješolec na humanistični gimnaziji. Šestošolec realne gimnazije je sicer zrelejši, zato ima pa z jezikom večje težave nego le-oni. Zbog tega sem med drugim tudi epistolografiji odmeril mesto v kašnjem delu. Štejem jo namreč večidel med težje stvari, če hočem kaj prida pokazati. Da sem vzel n. pr. Plinijevo pismo Traianu že tu sèm, je bilo pač zato, ker se na svojem mestu organsko prilega ostalemu, dalje, ker je láchko in je bilo že po starem načrtu odmerjeno 4. razredu. Jaz vem že zdavnaj sam, da sodijo «latinska pisma med najzanimivejše izraze latinske duševnosti», pa imam že več let nabran prelep kalejdoskop le-takih reči od Kornelije prek Cicerona — Seneke — Plinija — Petrarke pa do, recimo, Leona XIII. in tudi med temi poljubno postavljenimi stebri še mnogokaj, kar bi utegnilo celo g. G. zanimati.

G. G. me je hudo okračil zbog neke malenkosti, tako neznatne, da nikar omembe ni vredna. Postavil sem namreč na čelo knjige izven vrstnega reda ostalih beril predelan sestavek iz Rosenthalove vadnice z naslovom «Salus rei publicae summa lex». (Mimogrede opomnim, da je pisan vseskozi gladko, spretno in sintaktično prozorno.) Razen tega sem sam prevel neko pravljico po Odysseji in jo uvrstil med «Pravljice in legende». Oboje se zdi g. G.-ju huda pregreha, pa me zbode, češ, kaj štuliš Rosenthala in sebe pa še Miklošiča med Quintiliane in Erasme, ko pa vaša latinščina živa ni. Kdor pogleda v knjigo, bo brž videl, zakaj sem to storil. Sestavek iz Rosenthala mi je bil dobrodošel kot nekaka programatična izpoved, ki sem jo že v naslovu označil: nesrečno pravljico pa sem napisal, ker sem hotel imeti za začetnika vsaj eno v lahkem in óbenem šolsko korektnem jeziku. Apuleius je namreč kljub otrebitvi še zmerom dokaj nabrekel, Leg. aur. in Gesta Rom. pa imajo slab jezik, in učencem mora biti že slovniško trden, preden jih čita. No, prepričal sem se, da sem napravil s pravljico otrokom veselje, latinski literaturi pa upam, da nikake škode.

Dotod je g. G. po svoji navadi sicer hudomušen, vendar pravičen. V naslednjem je pa pravičnosti konec in ostane le še prvo. Sodil in obsodil je slovenščino mojega «tolmača». Tisti stavek se glasi: «V tolmaču šumota suha, afektirana, popirnatá (upam, da je tiskovna napaka, če ne, bi si pač dovolil vprašanje, ali se šteje g. G. v «slabi ducat naših dobrih» ali v dobri ducat naših slabih filologov) slovenščina, ki bi ji večkrat bil potreben poseben tolmač in ki je bolj pod nemškimi ko latinskim vplivom čez mero substantivno inficirana.» V tej obliki je stavek krivičen. Pravičen bi bil takle: Iz tolmača zveni suha, koncizna in plastična beseda; res je, da ima nekaj izrazov, ki niso splošno znani in tega bi v šolski knjigi ne smelo biti; res tudi, da je jezik za tega ali onega okus s substantivi precej močno obložen, toda to se z dikcijo tolmača povse sklada, ker tolmač ne strpi dolgovčnosti, temveč mora biti jedrn, zgoščén, zalit, naphan in zažét. Tako bi bilo prav. Jaz se slovenščine zelo rad učim. Vendar ločim s tega vidika pisce v dve skupini: v take, od katerih z veseljem sprejemam nauke, pa v druge, ki jim pokažem burkle, če se mi pridejo ponujat. V prvi skupini g. G.-ja ni. Da ravnam prav, se prepričajmo iz njegovega Trimalhijona, pa poslušnimo, kakšna slovenščina nam kaj iz nje ga šumoče: tolikih ran (tot vulneribus, torej toliko ran) — nazaj odskočil (inficirano) — se je začel učiti računati (horribile! G. G. sploh vse «začne», tega nadležnega ščavja kar mrgoli, štirikrat ga najdeš na eni strani, dvakrat v enem, pa še kratkem stavku) — ob spremljanju godbe (infic.) — pavina jajca (pavčija ali vsaj pavja) — jajca, narejena iz (infic.) — ta dober (!) človek — mož je prihajal pust (molestus fuit, kako krasna infekcija, pa ne z latinskim bacilom) — mojo družico sem odkupil — prinesem mojemu malčku — mojega sužnja sem poljubil (še nekolikokrat) — kakšen gospod, tak suženj — ugnal v kozji rog (infic., dvakrat) — nismo imeli dolgo časa občudovati ta presenečenja; naenkrat (bravec si komaj verjame, da prav čita) — med njih (!) je postavil — zunaj na deželi (infic.) — podal se je (infic.) — na dano znamenje (infic.) — hočem rasti na premoženju, ne na životu (komu pa? Oméla raste na bukvi) — ladje gredó (inficirano: naves euntes ni vulgarno) — že pogled na kopel bo moja takojšna smrt (poleg drugega vzor substantivne infekcije) — ladje so ponesrečile (kogá pa?) — med tem časom, ko (infic.) itd. itd. — Če bi mi g. G. nemara odvrnil, da je s temi salopnostmi, soloikizmi in drugimi barbarizmi namenoma posnemal dikcijo izvirnika in risal «miljé», bi se mu moral, naj mi oprostí, smejati, zakaj g. G.-ju je vseeno, ali mu govori Encolpius ali klipán, ne glede na to, da jaz slučajno vem, kako je treba take reči posnemati. In če bi ne vedel, me pouči, na primer Tavčar ali Pregelj ali — za drastično — s svojimi prevodi Debeljak ali Glonar sam, ki je mnogo stvari v T. res izvrstno ponašil. Škoda, da je pustil toliko grdih peg.

Če bi stari Kato svojega sina učil, kaj je kritik, bi mu dejal: «Iudex literatus est, mi fili, vir bonus, iudicandi peritus.» Torej tudi «vir bonus».

A. S.

K R O N I K A

Mariborska drama. Zimska sezona: Ibsen: Divja raca. Shakespeare: Romeo in Julija. Krleža: V agoniji. Niccodemi: Učiteljica. Režija: prve tri R. Pregarc, zadnjo J. Kovič.

Šele v zimskem delu sezone se je drama toliko dvignila, da se lahko govori o umetniški tvornosti. Višek je v Romeo in Juliji, ki spada med najbolj uspele

uprizoritve. Izrazit in samonikel notranji in zunanji stil, tesno prilagoden bistvu drame, ki zato plastično izstopi in močneje učinkuje. Scena, kostum, kretnja, vse gre premišljeno v isto enoto. Julija E. Kraljeve očara po lepi, zvonki dikciji, do popolnosti nedostaje le strasti, brez katere sicer brezhibno podoživljena figura notranje ni izžrpana. Romeo je okvirna vloga in se dá različno tolmačiti. Rakuša ga je vzel težje, malo sentimentalno, rekel bi, hamletovski. A preko vseh naglih, ostrih prehodov je prešel ne le z rutino, ampak z notranjo verjetnostjo in čarom mladosti. Mercutio — V. Skrbinšek — je mojstrski lik, izklesan in dodelan, notranje resničen, igralsko težko prekosljiv. Pravilen, mestoma dober, dasi ne vedno dosleden, je pater Lorenzo (Furjan) in Benvolio (Nakrst), oba neigralca. Skupne scene kažejo smisel, druge poedine vloge niso nad povprečnost, nekatere so propadle, kar pa vsled njih nebistvenosti ne razbije celote. Uprava se izkaže s požrtvovalno obnovo odrske opreme.

Prav tako bi bila uspela Divja raca, ko bi bili vsi svoji nalogi kos. Režija, ki riše v Shakespeareju velike ploskve, dinamiko čuvstev, renesančne oblike, gre tu v meščansko-intimni interieur, sledi razglabljanju filozofskih, socialnih, etičnih problemov do vseh potankosti. Ostro se od igre odloči simbolika in na obeh teče vidno in čutno drama ideje. Tu so spet na mestu V. Skrbinšek, dovršeno v strogi, zgoščeni vlogi «izveličarja» Werleja ml., E. Kraljeva v vlogi deklice (nežni, ljubki značaji otrok in starke ji posebno uspejo) in Rakuša kot Ekdal, ki uspe v verzirani igri in, prav razumevajoč svojo nalogo, večje ustvari iluzijo slabiča. Še Furjan kot stari Ekdal vzdrži na površju, vse drugo ne uspe, niti Gina Bukšekove, ki je še bolna, ne seže nad povprečnost, a Divja raca hoče v detajlu samo izvrstnih, krepkih igralcev.

Učiteljica — je prazna laška reč, brez ideje, odrski komad. Romantika, sentimentalnost in drugi solzavi rekviziti. A prilika, da E. Kraljeva razbohoti svoj razvoj, pokaže svoja pestra izrazna sredstva, svoje neposredno doživljanje. Tu je J. Kovič dober v nekaj preveč stilizirani vlogi šolskega sluga. Prav je igrala Starčeva, a zajde v karikaturu. Drugo spet po navadi, mestoma neokusno in (kakor mešanje nemške govornice v dosego smeha!) nedopustno. Režija se zadovoljuje z mehaniziranjem; jezika, karikature, sabotaje ne vidi.

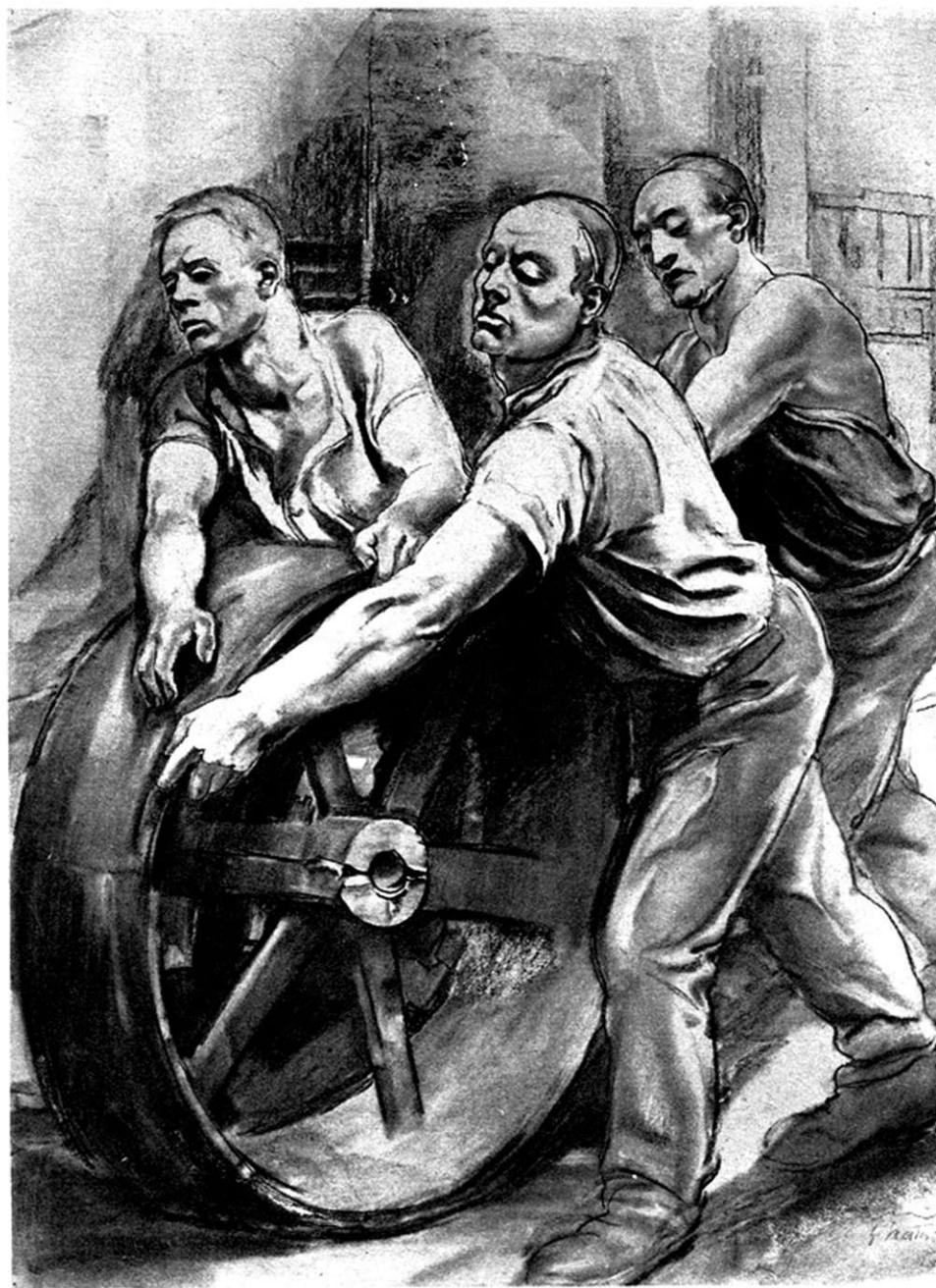
V agoniji — je miljé Zagreba. Vzemite mu žargon in igrajte ga — čeprav dobro in v izvrstni režiji — v Mariboru, pa imate tabulo raso. Miljé je ves kolorit igre. Laura je resnična, Lembach pa umre od problematike, neutemeljenosti in neprepričevalnosti svoje narave. Režija je izvlekla iz dela zadnji detajl, plastično podčrtala in niansirala. Igra vseh, E. Kraljeve, V. Skrbinška, R. Rakuše in tudi E. Starčeve, dasi je ta spet šla predaleč, je prvovrstna. A kljub taki uprizoritvi drama ni zavzela publike, ker je stvar prelokalna in prešibka. —

To je spet lansko delo. Iz te in take osnove se bo mogla mariborska drama povzpeti v krog umetniškega tekmovanja in bo še bolj izpolnila svoja druga poslanstva: dela za slovensko kulturno orientacijo obmejnega prebivalstva, zadnja in prva obmejna, avtohtona ustanova narodne prosvete ob dotikalšču s tujo kulturo, kulturni državni mejnik, svetišče za kult jezika, ki ga tuja politika prereka — na tem terenu, svoji pradamovini. V tem je globlja upravičenost gledališča v Mariboru. Tem manj sme zato uprava popustiti v umetniški smeri.

M. Š n u d e r l.

Urednikov «imprimatur» dne 21. maja 1929.

Fran Tratnik: Industrija. (Iz ciklusa „Delo“)

Nove knjige

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

- Haler Albert**, Gunduličev Osman s estetskoga gledišta. Beograd. Geca Kon. 1929. 91 str.
- Hvezdoslavove sobrané spisy básnické**. Svázok IV. Herodes a Herodias. Druhé vidanie. Turčiansky sv. Martin. Matica Slovenská. 1928. 196 str. Cena 18 Kčs.
- ***Janković Ljubica S.**, Iz slovenačke književnosti. I. Odabrani primeri. II. Istorski pregled. Beograd. Zadruga profesorskog društva. 1928. 130 + XI str. Cena 30 Din.
- * **Kašanin Milan**, Zaljubljenici. Beograd. «Narodna Misao». 1928. 157 str.
- Korban Josip**, Koča v globeli. Celje. Goričar & Leskovšek. 1928. 158 str. Cena 34 Din.
- Mal Josip**, Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba. Zvezek 7. Celje. Družba sv. Mohorja. 1928. 192 str.
- May Karl**, Križem po Jutrovem. Prva knjiga. I. Jezero smrti. II. Moj roman ob Nilu. Maribor. Tiskarna sv. Cirila. 1928. 152 str. Cena 15 Din. (Cirilova knjižnica, XXVIII. zvezek.)
- O Slovákoch**. Článkov Jozefa Škultétyho svázok I. Turčiansky sv. Martin. Knjižnica Slovenských pohľadov svázok 6. 1928. 316 str. Cena 24 Kčs.
- ***Pavičević Mičun M.**, Crnogorci u pričama i anegdotama. Knjiga druga. Podgorica. Štamparija «Zeta». 1928. 194 str.
- Poljanec Ljudmila**, Orač na Topoli. Maribor. Samozaložba. 1927. 64 str. Cena 12 Din.
- Rustja Josip**, Sadjarstvo. Gorica. Goriška Mohorjeva družba. 1928. 100 str.
- Savage H. R.**, Snubitev kneza šamila. Povest iz rusko-turške vojske. Iz angleščine prevel Jos. Poljanec. Maribor. Tiskarna Sv. Cirila. 1928. 332 str. Cena 25 Din. (Cirilova knjižnica, XXII. zv.)
- Skulj Andrej**, Naša zelenjad. Ljubljana. Kmetijska Matica. 1928. 92 str.
- Sládkovič Andrej**, Detvan. Turčiansky sv. Martin. Matica Slovenská. 1928. 117 str. Cena 9 Kčs.
- Sovrè A.**, Gospodarske razmere pri starih narodih. Ljubljana. Kmetijska Matica. 1928. 97 str.
- ***Stanković Borisav**, Dela: Gazda Mladen, Pevci. Beograd. Odbor za izdavanje dela Borisava Stankovića. 1928. 204 str. Cena 30 Din.
- Studeníčková Eva** spieva. Turčiansky sv. Martin. Matica Slovenská. 1928. 63 str.
- Tri roky Matice Slovenskej, 1924—1926**. Sostavil Štefan Krčméry. Turčiansky sv. Martin. Matica Slovenska. 1928. 187 str. + slike.
- Ušaj Just**, Kmečko branje. Gorica. Goriška Matica. 1929. 175 str.
- Vrbnjakov Nande**, Iz starih časov. Zgodovinska bajka in povesti iz domačih krajev. Trst. Tiskarna «Eдинost». 1928. 96 str.
- Zgodbe svetega pisma nove zaveze**. Gorica. Goriška Mohorjeva družba. 1928. 78 str.

Jakopičev jubilejni zbornik

izda za 60letnico mojstrovo Ljubljanski Zvon
v redakciji Frana Albrechta.

Zbornik bo obsegal nekaj zanimivih Jakopičevih spominov, članke in prispevke Otona Župančiča, dr. Izidorja Cankarja, dr. Fr. Mesesnela, Juša Kozaka, dr. Ferda Kozaka in A. Podbevška.

Zborniku bodo pridejane več- in enobarvne reprodukcije najboljših Jakopičevih umotvorov.

Zbornik velja broširan 110 Din, elegantno vezan 140 Din.

Naročila na Zbornik sprejema
knjigarna Tiskovne zadruga
v Ljubljani, Prešernova ulica št. 54.

Najnovejše knjige Tiskovne zadruga v Ljubljani.

Shakespeare-Župančič: Ukročena trmoglavka.

Komedija v 5 dejanjih.

Broširana knjiga velja 36 Din, vezana 46 Din.

Ilka Vaštetova: Umirajoče duše.

Zgodovinski roman iz baročne Ljubljane. Umetniško delovanje časti in denarja žejnega Robbe in tragična ljubezen slikarja Menčingerja do Robbove žene Zike sta glavna motiva zanimive povesti.

Broširana knjiga velja 52 Din, vezana 62 Din.

Nansen Fridtjof: V noči in ledu. s slikami.

Potopis znamenitega polarnega raziskovalca Nansena, ki je tri leta nepretrgoma taval po večnem snegu in ledu v borbi z najhujšimi naravnimi elementi. Prava moderna robinzonada.

Broširana knjiga velja 36 Din, v platno vezana 46 Din.

Lapajne dr. Stanko: Mednarodno in medpokrajinsko pravo kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Broširana knjiga velja 180 Din, v platno vezana 200 Din.

Pirkmajer dr. Otmar: Zakon o državljanstvu
z razlago.

Uredba za izvrševanje zakona, določbe mirovnihih pogodb, mednarodne konvencije, druge dosedanje zakonske določbe glede državljanstva, oz. domovinstva in zakon o manjšinah.

Vezana knjiga velja 80 Din.

Manufakturna veletrgovina

Hedžet & Koritnik

Frančiškanska ulica 4 Ljubljana Frančiškanska ulica 4

uvažava blago iz vseh svetovnih tržišč

Telefon Interurban števil. 2075

Rajko Turk

carinski posrednik

Ljubljana, Masarykova cesta

(nasproti carinarnice)

obavljata vse carinsko-posredniške posle,
in sicer za **UVOZ-PREVOZ-IZVOZ**
hitro, vestno in najceneje.

Informacije v carinskih stovarah brezplačno.

Dolenc-Hudovernik-
Javornik

lesna izvozna družba

Ljubljana

R. WILLMANN

strojno podjetje

LJUBLJANA, Slomškova ulica št. 3

Izdeluje različne vrste strojev za lesno
industrijo, transmisijske naprave, tovarna
dvigala vseh vrst, rebraste cevi iz ko-
vanega železa, prevzema projektiranje
in opremo različnih mehaničnih naprav,
ter izvršuje vsa v strojno stroko spa-
dajoča dela in popravila točno, solidno
in po možnosti najhitreje

ADRIJA

drogerija - fotomanufaktura -
parfumerija

Mr. Ph. S. Borčič, prej B. Čvančara

Droge, kemikalije, toaletne in fotografske
potrebščine, bolniško-oskrbna sredstva.
Kemikalije za kmetovalce, za izdelovanje
usnja in za druge obrti. Barve za živila
LJUBLJANA, Šelenburgova ulica 1

Zahtevajte cenike!

Plačilo na obroke!

Zahtevajte cenike!

SENZACIJA ZA MOTOCIKLISTE SO NOVI MODELI LETA 1929.

HARLEY-DAVIDSON

Generalno zastopstvo

Tehniška komercialna družba

Tavčarjeva ulica števil. 6 Ljubljana Tavčarjeva ulica števil. 6

